

KWIJTING VAN BESTUURDERS EN ZAAKVOERDERS

INLEIDING

1. Krachtens artikel 79, derde lid, van de Vennootschappenwet («Venn.W.»)¹ beslist de algemene vergadering van aandeelhouders, na goedkeuring van de jaarrekening,² bij afzonderlijke stemming over de aan de bestuurders te verleenen kwijting.

Bestuurders zijn aan deze kwijting of decharge³ doorgaans zeer gehecht. Het lijkt in zekere zin een toverwoord. Gedechargeerde bestuurders zouden niets meer te duchten hebben, zo luidt het vaak. Deze opvatting dient echter, zoals hierna zal blijken, op verschillende punten genuanceerd te worden.

2. Deze bijdrage is in twee delen opgesplitst. Het eerste deel strekt ertoe de kwijting als bedoeld in artikel 79, derde lid, Venn.W. aan een nader onderzoek te onderwerpen. Na een bondige omschrijving van het wettelijk kader (I) en de juridische aard (II) van de kwijting, worden de modaliteiten (III), de geldigheidsvereisten (IV) alsook de rechtsgevolgen (V) van de decharge onderzocht. Vervolgens wordt het stelsel van de kwijting in geval van vereffening, fusie en splitsing belicht (VI). In het tweede deel wordt nagegaan of en onder welke voorwaarden bestuurders decharge kunnen verkrijgen buiten artikel 79 Venn.W. om. Hierbij zullen een aantal aspecten van de voorafgaande en de tussentijdse kwijting (VII) alsook de dading (VIII) aan bod komen.

I. ALGEMEEN WETTELIJK KADER VAN DE KWIJTING

A. Wettelijke regeling

3. Kwijting van bestuurders is in het Belgisch vennootschapsrecht wettelijk geregeld. In andere landen is dit niet steeds het geval. Zo wordt in het Anglo-Amerikaanse vennootschapsrecht het begrip kwijting als dusdanig nergens beschreven.

Ook in Nederland zwijgt de wet over decharge. Een wetsontwerp van 1910, dat geleid heeft tot de vennootschappenwet van 1928, bevatte een bepaling omtrent kwijting van bestuurders maar dit artikel werd uiteindelijk uit het ontwerp geschrapt.⁴ Wel wordt vaak in de statuten van Nederlandse

vennootschappen, bij gebreke van wettelijke regeling, een «dechargeclause» opgenomen, waarbij bepaald wordt dat goedkeuring van de jaarrekening de bestuurders tot kwijting strekt.⁵

In andere landen, zoals Frankrijk en Duitsland, beperkt de wet er zich toe te bepalen dat een eventueel door de algemene vergadering verleende kwijting geen bevrijding inhoudt voor het bestuur.⁶

4. De Belgische Vennootschappenwet besteedt aan kwijting van bestuurders ongetwijfeld meer aandacht dan de wetten van de buurlanden. De bepaling thans opgenomen in artikel 79, derde lid, Venn.W. maakt reeds sinds 18 mei 1873 deel uit van de Vennootschappenwet. In dit wetsartikel is niet alleen de verplichting opgenomen om jaarlijks over het beleid van de raad van bestuur uitspraak te doen maar worden tevens, op kernachtige wijze, de geldigheidsvoorwaarden omschreven waaraan de kwijting dient te voldoen.

Bovendien bevat de Vennootschappenwet een aantal disparate bepalingen die tot doel hebben het stelsel van de kwijting van artikel 79 Venn.W. aan te vullen.⁷ Ook op die bepalingen wordt in deze bijdrage nader ingegaan.

B. Toepassingsgebied

5. De Vennootschappenwet verklaart uitdrukkelijk dat de bepaling van artikel 79, derde lid, niet alleen voor de naamloze vennootschap (N.V.) geldt maar tevens voor de commanditaire vennootschap op aandelen (C.V.A.).⁸ De besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid (B.V.B.A.)⁹ en de coöperatieve vennootschap met beperkte aansprakelijkheid (C.V.B.A.).¹⁰

Er lijkt echter geen reden te bestaan om die bepaling ook op andere vennootschapsvormen of op verenigingen toepasselijk te verklaren.¹¹ Het gemene recht inzake kwijting en afstand van recht zal in een dergelijk geval onverkort van toepassing zijn.¹²

p. 461, nr. 260; id., «Decharge en kwijting in het vennootschapsrecht», de *Naamloze Vennootschap*, mei/juni 1987, p. 99, nr. 1.

⁵ Over de geldigheid en de rechtsgevolgen van een dergelijke clause, zie BECKMAN, H., «Decharge en interne aansprakelijkheid», in *Bestuur en toezicht*, Serie Recht en Praktijk, nr. 71, Deventer, Kluwer, 1994, 268-274; id., «De mythe van de décharge», *T.V.V.S.*, 1994/5, p. 113, nr. 1; VAN DER GRINTEN, W.C.L., *Handboek*, o.c., p. 462, nr. 260.

⁶ Zie *infra*, nr. 35, noot 139.

⁷ Namelijk art. 66bis, § 2, derde lid, Venn.W. (minderheidsvoorziening), art. 174/13 Venn.W. (fusie) en art. 174/41 Venn.W. (splitsing).

⁸ Art. 107 Venn.W.

⁹ Art. 137 Venn.W.

¹⁰ Art. 158, 7°, Venn.W. (art. 158, 5°, nieuwe Venn.W.). Voor meer details, zie *infra*, noot 63.

¹¹ Zo is art. 79, derde lid, Venn.W. niet van toepassing op de V.Z.W. Zie CORNELIS, L. en MAERTENS, A.-S., «Aspecten van onregelmatigheid, schijn en beheerdersaansprakelijkheid in de vereniging zonder winstoogmerk», *T.B.B.R.*, 1994, pp. 204-205, nr. 64.

¹² Volgens het gemene recht, waarover meer in nr. 6, «la décharge peut être tacite, pourvu qu'elle soit certaine et un vote spécial n'est pas

¹ Bij de redactie van deze bijdrage is de «reparatiewet vennootschappen» van 13 april 1995 (*B.S.*, 17 juni 1995) nog niet in werking getreden. Overeenkomstig art. 113 van genoemde wet is de datum van inwerkingtreding vastgesteld op 1 juli 1996 (met uitzondering van een aantal bepalingen die reeds op 17 juni 1995 van kracht geworden zijn).

² Waar art. 79 Venn.W. verkeerdelijk naar de «balans» verwees, voert de reparatiewet van 13 april 1995 de term «jaarrekening» in. Dit is in overeenstemming met art. 77 Venn.W. en met art. 2 van het K.B. van 8 oktober 1976 m.b.t. de jaarrekening van de ondernemingen, luidens welke de jaarrekening bestaat uit de balans, de resultatenrekening en de toelichting, die een geheel vormen.

³ In het Frans wordt ook de term «quitus» gehanteerd.

⁴ Zie hierover VAN DER GRINTEN, W.C.L., *Handboek voor de naamloze en de besloten vennootschap*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1992,

II. JURIDISCHE AARD VAN DE KWIJTING

6. In het gemene recht valt de rechtsfiguur van de kwijting in het kader van het mandaat, als geregeld in boek III, titel XIII, van het Burgerlijk Wetboek.

Krachtens artikel 1993 van dit wetboek is de lasthebber gehouden bij de beëindiging van het mandaat «*rekenschap te geven van de uitvoering van zijn opdracht*». Naar aanleiding van deze afrekening gaat de lastgever na of het mandaat op behoorlijke wijze is volbracht en of de lasthebber voor eventuele fouten aansprakelijk gesteld kan worden.¹³ Rijst over de uitvoering van het mandaat geen geschil, dan is de lasthebber gerechtigd van de lastgever kwijting te krijgen.¹⁴ Deze kwijting hoeft niet noodzakelijk uitdrukkelijk te zijn maar kan ook op stilzwijgende wijze geschieden.¹⁵

Door kwijting te geven doet de lastgever afstand van het recht om de lasthebber aansprakelijk te stellen voor de fouten die hij eventueel in de uitvoering van zijn opdracht begaan heeft.¹⁶ Een dergelijke afstand van recht is een eenzijdige rechtshandeling,¹⁷ die tot gevolg heeft dat het recht op schadeloosstelling van de lastgever onherroepelijk tenietgaat.¹⁸ Het is vaste cassatierechtspraak dat afstand van recht niet wordt vermoed en eng moet worden uitgelegd.¹⁹ Bovendien heeft afstand van recht slechts gevolgen voor zover zij met kennis van zaken geschiedt.²⁰

7. Het wordt niet betwist dat de gemeenrechtelijke regels van de lastgeving, zoals hierboven uiteengezet, het stelsel van de aansprakelijkheid van bestuurders en zaakvoerders beheersen.²¹ Bestuurders en zaakvoerders zijn volgens de regelen van de lastgeving aansprakelijk jegens de vennootschap, aan wie zij ter algemene vergadering, minstens eenmaal per jaar, rekenschap en verantwoording moeten afleggen.²² Artikel 62, eerste lid, Venn.W. zegt tekstueel dat «de

bestuurders overeenkomstig het gemeen recht verantwoordelijk (zijn) voor de vervulling van de hun opgedragen taak en aansprakelijk voor de tekortkomingen in hun bestuur». Ook de aansprakelijkheid jegens de vennootschap op grond van artikel 62, tweede lid, Venn.W. wordt beheerst door het gemene recht inzake lastgeving, behalve voor die punten waar artikel 62, tweede lid, Venn.W. uitdrukkelijk van het gemene recht afwijkt.²³

Het contractueel karakter van de aansprakelijkheid van het bestuur tegenover de vennootschap heeft tot gevolg dat de gemeenrechtelijke regels inzake kwijting verder reiken dan het contract van lastgeving in de strikte zin van het woord en zich met name ook uitstrekken tot de rechtsverhouding tussen de vennootschap en haar bestuurders.²⁴ Zo wordt, teruggrijpend op het gemene recht, algemeen aanvaard dat de kwijting van artikel 79, derde lid, Venn.W. de juridische betekenis heeft van een afstand door de vennootschap van haar recht om de bestuurders aansprakelijk te stellen voor de fouten die ze eventueel in de uitoefening van hun taak begaan hebben.²⁵

De toepassing van de gemeenrechtelijke regels inzake kwijting en afstand van recht is echter niet absoluut. Artikel 79, derde lid, Venn.W. bevat immers een aantal belangrijke afwijkingen van het gemene recht. Zo moet, in afwijking van het gemene recht, minstens eenmaal per jaar²⁶ en op uitdrukkelijke wijze²⁷ over de kwijting beslist worden.

III. REGELING VAN DE KWIJTING

A. Bevoegdheid van de gewone algemene vergadering

8. Uit de tekst van de wet volgt dat kwijting van bestuurders als bedoeld in artikel 79 Venn.W. tot de bevoegdheid van de gewone algemene vergadering behoort.

De algemene vergadering is het orgaan van de vennootschap dat tot benoeming en ontslag van de bestuurders bevoegd is aan wie de bestuurders rekenschap en verantwoording moeten afleggen. Alsdan komt het uitsluitend aan de algemene vergadering toe het door de bestuurders gevoerde beleid goed- of af te keuren.²⁸ Het ligt voor de hand dat de algemene vergadering, die exclusief gerechtigd is om tot het

requis». Zie VAN OMMESLAGHE, P. en DIEUX, X., «Examen de jurisprudence (1979 à 1990) – Les sociétés commerciales», *R.C.J.B.*, 1994, p. 768, nr. 173.

¹³ PAULUS, C. en BOES, R., *Lastgeving*, in *A.P.R.*, Gent, Story-Scientia, 1978, p. 101, nr. 160.

¹⁴ DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, V/1, Brussel, Bruylant, 1975, p. 423, nr. 424.

¹⁵ FORIERS, P.-A., «Décharge – réception – quittance», in *La fin du contrat*, Belgische Vereniging van Bedrijfsjuristen (red.), Brussel, 1993, p. 138, nr. 34; PAULUS, C. en BOES, R., *o.c.*, p. 108, nr. 180.

¹⁶ FORIERS, P.-A., «Décharge – réception – quittance», *l.c.*, p. 134, nr. 30, en p. 150, nr. 52.

¹⁷ FORIERS, P.-A., «Décharge – réception – quittance», *l.c.*, p. 150, nr. 53; VAN OMMESLAGHE, P., «Rechtsverwerking en afstand van recht», *T.P.R.*, 1980, p. 738, nr. 4. Over de theorie van de eenzijdige wilsuiking, zie Cass., 9 mei 1980, *A.C.*, 1979-1980, 1132 en 1139; Cass., 3 september 1981, *T. Aan.*, 1982, 131, met noot L. CORNELIS. Zie recent ook SIMONT, L., «L'engagement unilatéral», in *Les obligations en droit français et en droit belge – convergences et divergences*, Brussel, Bruylant, 1994, 17-46.

¹⁸ VAN OMMESLAGHE, P., «Rechtsverwerking en afstand van recht», *l.c.*, 737 en 751.

¹⁹ Cass., 20 april 1989, *Pas.*, 1989, I, 861; Cass., 23 september 1988, *Pas.*, 1989, I, 85; Cass., 24 september 1981, *Pas.*, 1982, I, 143.

²⁰ FORIERS, P.-A., «Décharge – réception – quittance», *l.c.*, p. 152, nr. 56.

²¹ RONSE, J., *Algemeen deel van het vennootschapsrecht*, Leuven, Acco, 1975, 345.

²² RONSE, J., *Algemeen deel*, *o.c.*, 448.

²³ Zo bepaalt art. 62, tweede lid, Venn.W. in afwijking van het gemene recht, dat bestuurders in geval van inbreuk op de Vennootschappenwet of de statuten hoofdelijk aansprakelijk zijn en dat deze aansprakelijkheid vermoed wordt. Bovendien geldt de aansprakelijkheid ook tegenover derden.

²⁴ FORIERS, P.-A., «Décharge – réception – quittance», *l.c.*, p. 134, nr. 29.

²⁵ GEENS, K. en LAGA, H., «Overzicht van rechtspraak (1986-1991). Vennootschappen», *T.P.R.*, 1993, p. 1062, nr. 149; RONSE, J., NELISSEN-GRADE, J.-M. en VAN HULLE, K., «Overzicht van rechtspraak (1979-1985). Vennootschappen», *T.P.R.*, 1986, p. 1277, nr. 258; VAN RYN, J., *Principes de droit commercial*, I, Brussel, Bruylant, 1954, p. 403, nr. 630. Ook in Nederland wordt de kwijting als een afstand van recht gekwalificeerd. Zie BECKMAN, H., «Decharge en interne aansprakelijkheid», *l.c.*, 249 en 254; HUIZINK, J.B., *Bestuurders van rechtspersonen*, Deventer, Kluwer, 1989, 106.

²⁶ Zie *infra*, nr. 10.

²⁷ Zie *infra*, nr. 19.

²⁸ RONSE, J., VAN HULLE, K., NELISSEN, J.-M. en VAN BRUYSTEGEM, B., «Overzicht van de rechtspraak (1968-1977). Vennootschappen», *T.P.R.*, 1978, p. 824, nr. 203.

instellen van de *actio mandati* te besluiten, tevens exclusief bevoegd is om daarvan door decharge afstand te doen.²⁹

9. Krachtens artikel 79, derde lid, Venn.W. kan de algemene vergadering haar exclusieve bevoegdheid tot het verlenen van kwijting pas uitoefenen nadat de jaarrekening over het betreffende boekjaar is goedgekeurd. In de regel zal dus over de kwijting beslist worden in dezelfde algemene vergadering als die welke over de jaarrekening uitspraak doet, d.i. de gewone jaarlijkse algemene vergadering.³⁰ Gelet op het feit dat over de kwijting bij afzonderlijke stemming moet worden beslist,³¹ is dit echter niet noodzakelijk het geval. Met name is het denkbaar dat de raad van bestuur, na een woelige stemming over de jaarrekening, de vergadering drie weken uitstelt, in welk geval over de jaarlijkse kwijting beslist zal worden door de drie weken later gehouden buitengewone algemene vergadering.³²

B. Kwijting komt jaarlijks aan de orde

10. In afwijking van het gemene recht, waar afrekening en kwijting bij de beëindiging van het mandaat plaatsvinden,³³ komt kwijting in het vennootschapsrecht minstens eenmaal per jaar aan de orde.

Luidens artikel 79, derde lid, Venn.W. is de algemene vergadering gehouden ieder jaar over de aan de bestuurders te verlenen kwijting te beslissen. Aldus hebben vennootschapsbestuurders recht op een jaarlijkse uitspraak dat hun wel of geen decharge wordt verleend.³⁴ Dit recht is de logische tegenhanger van de op de bestuurders wegende plicht om jaarlijks aan de algemene vergadering rekenschap af te leggen over het beleid dat ze tijdens het afgelopen boekjaar hebben gevoerd.³⁵

11. Indien de jaarvergadering, in weerwil van artikel 79, derde lid, Venn.W., nalaat een beslissing te nemen over het al dan niet toekennen van decharge, kunnen de bestuurders de vennootschap voor de rechtbank dagvaarden teneinde hun beleid regelmatig en zonder fouten te doen verklaren en zich door de rechter kwijting te doen verlenen.³⁶ Reeds bij de voorbereiding van de wet van 18 mei 1873 werd de moge-

lijkheid om een dergelijke vordering in te stellen uitdrukkelijk erkend.³⁷ De bestuurders hoeven dus niet de verjaring van de *actio mandati* af te wachten om zekerheid omtrent hun rechtspositie te verkrijgen.³⁸

Traditioneel wordt echter geleerd dat de bevoegdheid van de rechtbank om kwijting te verstrekken, beperkt is tot gewone bestuursfouten. Voor inbreuken op de Vennootschapswet of de statuten daarentegen kan de rechter zich niet in de plaats van de algemene vergadering stellen.³⁹

12. Ook in de eenpersoons-B.V.B.A. is het raadzaam dat de enige vennoot, die tegelijk zaakvoerder is, ieder jaar in het «*ad hoc*» register van de beslissingen van de enige vennoot een vermelding omtrent de kwijting opneemt.⁴⁰

De zaakvoerder kan zich door een dergelijke vermelding beschermen tegen een eventuele aansprakelijkheidsvordering van de kant van de curator, de vereffenaar of, in voorkomend geval, de vennootschapsschuldeisers handelend op grond van artikel 1166 B.W.⁴¹

C. Appreciatievrijheid van de algemene vergadering

13. Bij het vervullen van haar jaarlijkse plicht om over de kwijting te beslissen, kan de algemene vergadering verschillende houdingen aannemen. Zij kan de kwijting verlenen, weigeren, onder voorbehoud geven of aan voorwaarden onderwerpen. Zij kan haar beslissing daarover ook uitstellen.⁴² «*Elle jouit en cela de la pleine liberté du mandant d'apprécier le compte qui lui est rendu de sa gestion par le mandataire.*»⁴³

14. Doorgaans verkrijgen de bestuurders zo goed als automatisch decharge voor het door hen gevoerde beleid. De raad van bestuur is immers in de meeste vennootschappen de emanatie van de meerderheidsaandeelhouder c.q. de controlerende aandeelhouder. Begrijpelijkwijze is deze aandeelhouder niet geneigd de door hem gekozen – en vaak uit zijn midden gekozen – bestuursleden met een aansprakelijkheidsvordering te bedreigen.⁴⁴

15. Indien zich echter in de loop van het boekjaar een wisseling in de meerderheid voordoet of de bestaande meerder-

²⁹ MARX, J.-M., *De la responsabilité des administrateurs dans les sociétés anonymes*, Brussel, Larcier, 1932, p. 57, nr. 25; RONSE, J., NELISSEN-GRADE, J.-M. en VAN HULLE, K., «Overzicht van rechtspraak (1979-1985). Vennootschappen», *l.c.*, p. 824, nr. 203; VAN RYN, J. en VAN OMMESLAGHE, P., «Examen de jurisprudence (1966 à 1971) – Les sociétés commerciales», *R.C.J.B.*, 1973, p. 406, nr. 43. Ook in Nederland is de heersende zienswijze dat de algemene vergadering (en niet de raad van commissarissen) het tot decharge bevoegde orgaan is. Zie daarover BECKMAN, H., «Decharge en interne aansprakelijkheid», *l.c.*, 259-262.

³⁰ WAUWERMANS, P., *Manuel pratique des sociétés anonymes*, Brussel, Bruylant, 1924, p. 399, nr. 712.

³¹ Zie *infra*, nr. 19.

³² Zie BRAECKMANS, H., «Nieuwe regelen voor bestuurders en aandeelhouders: belangenconflict, minderheidsvordering, nieuwe regelen bij het houden van een algemene vergadering», in *Het gewijzigde vennootschapsrecht 1991*, BRAECKMANS, H. en WYMEERSCH, E. (red.), Antwerpen, Maklu, 1992, p. 346, nr. 43.

³³ Zie *supra*, nr. 6.

³⁴ WAUWERMANS, P., *o.c.*, p. 399, nr. 712.

³⁵ Art. 79, eerste lid, en art. 77, vierde lid, Venn.W.

³⁶ PASSELECO, F., *Traité des sociétés commerciales*, in *Les Nouvelles*, III, Brussel, Larcier, 1934, p. 319, nr. 1962.

³⁷ GUILLERY, J., *Commentaire législatif de la loi sur les sociétés commerciales. Loi 18 mai 1873 et loi 22 mai 1886*, III, nr. 604.

³⁸ De zorg om bestuurders niet te lang in het ongewisse te laten op het vlak van hun aansprakelijkheid, wordt ook door het Hof van Cassatie onderkend. Zie Cass., 29 mei 1980, *Pas.*, 1980, I, 1190.

³⁹ RONSE, J., *Algemeen deel, o.c.*, 479; WAUWERMANS, P., *o.c.*, p. 409, nr. 732, *in fine*.

⁴⁰ GEENS, K., en WYCKAERT, M., «De B.V.B.A. herschreven voor een persoon», *T.R.V.*, 1988, p. 25, nr. 54; OLIVIER, H. en BONTE, J.-P., *Vademecum van de eenpersoonsvennootschap met beperkte aansprakelijkheid*, Brussel, Creadif, p. 199, nr. 283.

⁴¹ Zie MICHEL, H. en COIPEL, M., «Le fonctionnement de la S.P.R.L. unipersonnelle», in *La S.P.R.L. unipersonnelle*, Brussel, Bruylant, 1988, p. 259, nr. 479.

⁴² RAUCO, A. en G., *Sociétés anonymes*, in *Répertoire notarial*, t. XII, boek III, Brussel, Larcier, 1981, nr. 182-5; WAUWERMANS, P., *o.c.*, p. 399, nr. 712-713.

⁴³ PASSELECO, F., *o.c.*, p. 319, nr. 1962.

⁴⁴ Dat een *actio mandati* een zeldzaamheid is tijdens het bestaan van de vennootschap, wordt in de rechtspraak bevestigd. Zie VAN BRUYSTEGEM, B., «Mythe of werkelijkheid van de verantwoordelijkheid van het bestuur, de commissarissen en de vereffenaars in N.V., P.V.B.A. en C.V.», *B.R.H.*, 1980, 487-502.

heid alle vertrouwen in het bestuur verloren heeft, is het niet langer denkbeeldig dat de bestuurders zich op de jaarlijkse algemene vergadering kwijting horen weigeren. Bestuurders hebben immers geen recht op decharge.⁴⁵ Zij hebben enkel recht op een beslissing omtrent het al dan niet verkrijgen van decharge.⁴⁶

Wordt de kwijting geweigerd,⁴⁷ dan beslist de algemene vergadering in de regel de *actio mandati* tegen de bestuurders in te leiden.⁴⁸ Soms echter weigert de jaarvergadering kwijting te verlenen, zonder nochtans te besluiten tot het instellen van de vennootschapsvordering.⁴⁹ Dit kan gebeuren omdat, tengevolge van staking van stemmen, geen meerderheid voor het instellen van een aansprakelijkheidsvordering bereikt kan worden of zonder meer omdat de algemene vergadering zich alle rechten tegen het bestuur wenst voor te behouden. De bestuursleden verkeren in een dergelijk geval in een erg onzekere rechtspositie. Ze voelen er immers weinig voor om tot het verstrijken van de verjaringstermijn met een aansprakelijkheidsvordering bedreigd te blijven. Om aan deze onzekerheid een einde te maken kunnen de bestuurders de vennootschap voor de rechtbank dagvaarden teneinde het besluit van de algemene vergadering waarbij de kwijting geweigerd is aan te vechten en door de rechter te doen vaststellen dat ze hun beleid zonder fouten hebben gevoerd, zodat ze van iedere aansprakelijkheid jegens de vennootschap ontslagen zijn.⁵⁰

De gerechtelijke kwijting maakt echter enkel een einde aan de aansprakelijkheid voor gewone bestuursfouten en geldt niet voor inbreuken op de Vennootschappenwet of de statuten.⁵¹

16. Een zelfde vordering tot gerechtelijke kwijting kan worden ingeleid wanneer de algemene vergadering haar beslissing tot het verlenen van decharge voor onbepaalde tijd uitstelt.⁵²

Enige voorzichtigheid is echter geboden. Zo zal de vordering tot gerechtelijke kwijting onontvankelijk verklaard worden indien het uitstel verantwoord is door het feit dat de algemene vergadering de uitslag wenst af te wachten van een onderzoek naar mogelijke foutieve gedragingen van de bestuurders.⁵³

⁴⁵ HUIZINK, J.B., o.c., 108; VAN SCHILFGAARDE, P., *Van de B.V. en de N.V.*, Arnhem, Gouda-Quint, 1992, 264.

⁴⁶ Zie *supra*, nr. 10.

⁴⁷ Concreet gebeurt dit wanneer de jaarvergadering bij gewone meerderheid van stemmen tegen het voorstel tot kwijting stemt of over dit voorstel een staking van stemmen wordt bereikt.

⁴⁸ Als verweer tegen de *actio mandati* kunnen de bestuurders een tegenvordering instellen die ertoe strekt het besluit van de algemene vergadering waarbij hun decharge ontzegd werd, aan te vechten, met inachtneming van de regels van art. 190bis Venn.W. die de nietigverklaring van besluiten van de algemene vergadering beheersen.

⁴⁹ RONSE, J., *Algemeen deel*, o.c., 479.

⁵⁰ FRÉDÉRICQ, L. en S., *Handboek van Belgisch handelsrecht*, I, Brussel, Bruylant, 1962, p. 664, nr. 824; MARX, J.-M., o.c., p. 74, nr. 38.

⁵¹ Zie *supra*, nr. 11.

⁵² MARX, J.-M., o.c., p. 74, nr. 38; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GRÉGOIRE, A., *Traité des sociétés anonymes*, II, Brussel, Swinnen, 1982, pp. 196-197, nr. 956; VAN RYN, J., *Principes*, I, o.c., nr. 629; WAUWERMANS, P., o.c., p. 409, nr. 732.

⁵³ Brussel, 8 maart 1922, *R.P.S.*, 1922, 191.

17. Ten slotte rijst de vraag of de algemene vergadering bij het verlenen van decharge enig voorbehoud kan maken. Sommige auteurs beweren dat sedert de wetswijziging van 1913 «les réserves de l'assemblée ne se conçoivent plus».⁵⁴ Deze zienswijze verdient echter geen navolging. De wet schrijft immers nergens voor dat de jaarvergadering geen andere keuze heeft dan hetzij algemene decharge te verlenen hetzij kwijting te weigeren.⁵⁵ Integendeel, aangezien de algemene vergadering het recht heeft de kwijting te weigeren, dient zij redelijkerwijze ook bevoegd geacht worden aan de kwijting enig voorbehoud te verbinden.⁵⁶ Immers, «wie het meerdere kan, kan ook het mindere».

Zo zou de algemene vergadering de kwijting kunnen beperken tot een deel van het door de bestuurders gevoerde beleid:⁵⁷ «La décharge peut être votée pour certains actes seulement et refusée pour d'autres».⁵⁸ Uiteraard kan de algemene vergadering ook steeds beslissen aan bepaalde leden van de raad van bestuur kwijting te verlenen terwijl zij aan andere bestuurders decharge ontzegt.⁵⁹

IV. GELDIGHEIDSVEREISTEN VAN DE KWIJTING

18. Voor de geldigheid van de kwijting van artikel 79, derde lid, Venn.W. is vereist dat het besluit van decharge bij afzonderlijke stemming en met kennis van zaken door een regelmatige algemene vergadering genomen wordt. Wat extrastataire verrichtingen betreft, stelt de wet een bijkomende voorwaarde, krachtens welke de genoemde verrichtingen bepaaldelijk in de oproeping vermeld moeten worden.

A. Afzonderlijke stemming

19. Luidens artikel 79, derde lid, Venn.W. moet het besluit van decharge het voorwerp uitmaken van een afzonderlijke stemming. De jaarlijkse algemene vergadering moet m.a.w. de bestuursleden op uitdrukkelijke wijze kwijting verlenen.⁶⁰

Door een afzonderlijke stemming over de kwijting voor te schrijven, wijkt artikel 79, derde lid, Venn.W. af van het gemeene recht. In het gemeene recht dient de kwijting van de lasthebber immers niet noodzakelijk uitdrukkelijk te zijn maar kan zij ook stilzijgend geschieden.⁶¹ Zo wordt algemeen aangenomen dat een zonder voorbehoud door de lastgever

⁵⁴ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GRÉGOIRE, A., *Traité*, II, o.c., p. 196, nr. 956. Over de wetswijziging van 1913, zie *infra*, nr. 19.

⁵⁵ MARX, J.-M., o.c., p. 59, nr. 26.

⁵⁶ MARX, J.-M., o.c., p. 59, nr. 26. Zie ook FRANCK, P.-A., *Manuel pratique des assemblées générales d'actionnaires dans les sociétés anonymes*, Brussel, Editions L'Avenir, 1944, p. 177, nr. 483.

⁵⁷ WAUWERMANS, P., o.c., p. 409, nr. 731.

⁵⁸ RAUCQ, A. en G., o.c., nr. 182-5.

⁵⁹ PASSELECO, F., o.c., p. 319, nr. 1961; RAUCQ, A. en G., o.c., nr. 182-5; WAUWERMANS, P., o.c., p. 409, nr. 731.

⁶⁰ Vgl. art. 18 van het gewijzigd voorstel voor een vijfde richtlijn m.b.t. de structuur van de naamloze vennootschap d.d. 19 augustus 1983 (*Pb.*, nr. C 240/15), dat bepaalt dat de vennootschap slechts kwijting aan het bestuursorgaan kan verlenen indien de algemene vergadering hieromtrent uitdrukkelijk besluit.

⁶¹ Zie *supra*, nr. 6.

aanvaarde afrekening als een impliciete decharge van de lasthebber geldt.⁶²

Opmerkelijk hierbij is dat het gemeenrechtelijk stelsel van de impliciete kwijting een tijdlang ook in het vennootschapsrecht in zwang is geweest. Zo bepaalde artikel 64, derde lid, van de wet van 18 mei 1873 dat een zonder voorbehoud door de aandeelhouders gegeven goedkeuring van de balans de bestuurders tot kwijting strekte. Pas in 1913 werd de Vennootschappenwet op dit punt gewijzigd. Sinds deze wetwijziging kan over de kwijting enkel nog beslist worden bij afzonderlijke stemming na goedkeuring van de jaarrekening.⁶³

20. Voor de door de wetgever gehuldigde opvatting dat decharge enkel gegeven kan worden bij een andere beslissing dan die waarbij de jaarrekening behandeld wordt, pleiten verscheidene argumenten. De jaarrekening vormt de weergave van de resultaten van het door de bestuurders gevoerde beleid, ongeacht of dit beleid goed of slecht is geweest. Alsdan verklaart de algemene vergadering door de goedkeuring van de jaarrekening enkel dat deze een getrouw beeld geeft van de – goede of slechte – financiële toestand van de vennootschap, zonder uitsluitel te geven over de vraag of zij het tijdens het boekjaar gevoerde beleid avaliseert.⁶⁴

Een koppeling tussen goedkeuring jaarrekening en decharge is bovendien niet wenselijk. Het behoeft immers geen betoog dat onder het (oude) stelsel van de impliciete decharge de aandeelhouders veelal niet beseften dat zij door het goedkeuren van de jaarrekening automatisch ook kwijting verstrekten aan de bestuurders, hetgeen door handige bestuurders gretig benut werd.⁶⁵ De ont koppeling tussen jaarrekening en decharge heeft ongetwijfeld tot gevolg dat de algemene vergadering zich meer bewust over de kwijting kan uitspreken.⁶⁶

Voorts wordt door de ont koppeling aan de algemene vergadering de mogelijkheid geboden om in geval van ontevredenheid over het gevoerde beleid enerzijds de jaarrekening goed te keuren doch anderzijds, bij afzonderlijke stemming, decharge te onthouden.⁶⁷ Aldus wordt vermeden dat de algemene vergadering de goedkeuring van de jaarrekening weigert om redenen die geen verband houden met de inhoud

van deze laatste doch enkel met ongenoegen over het bestuur.⁶⁸

21. Door het in 1913 ingevoegde vereiste van een afzonderlijke stemming kan de enkele goedkeuring van de jaarrekening, zelfs bij unanimité, niet als decharge gelden voor het door de bestuurders gevoerde beleid.⁶⁹ Zo ook impliceert unanieme herverkiezing van een bestuurder of zaakvoerder door de jaarvergadering geen kwijting in de zin van artikel 79 Venn.W.⁷⁰ Ook een zonder voorbehoud door de jaarvergadering aanvaard ontslag heeft niet tot gevolg dat de ontslagnemende bestuurder gedechargeerd is.⁷¹

De imperatieve regel van de afzonderlijke stemming heeft bovendien tot gevolg dat als ongeldig moet worden beschouwd een statutaire clause naar Nederlands model⁷² waarbij bepaald wordt dat goedkeuring van de jaarrekening de bestuurders automatisch tot kwijting strekt.⁷³

Ten slotte kan krachtens de tekst van artikel 79, derde lid, Venn.W. de afzonderlijke stemming over de kwijting pas plaatsvinden na goedkeuring van de jaarrekening. Dit betekent dat, indien de algemene vergadering de door de raad van bestuur opgestelde jaarrekening verworpt,⁷⁴ zij slechts kwijting zal kunnen verlenen nadat het bestuur een nieuwe jaarrekening heeft voorgelegd.

22. Nu de wet een afzonderlijke stemming over de kwijting voorschrijft, moeten bij de oproeping en de beraadslaging van de (gewone) algemene vergadering een aantal vormelijke voorwaarden nageleefd worden.

Zo moet in de oproeping tot de jaarvergadering de kwijting van de bestuurders als een afzonderlijk agendapunt opgenomen worden.⁷⁵ Indien de vennootschap een publiek beroep op het spaarwezen doet of gedaan heeft, moet de agenda ook het voorstel tot besluit bevatten.⁷⁶ Daarenboven dient in de oproeping bepaaldelijk aangegeven te worden

⁶² FORIERS, P.-A., «Décharge – réception – quittance», *I.c.*, p. 143, nr. 41.

⁶³ Aanvankelijk gold de regel van de afzonderlijke stemming enkel voor de N.V., de C.V.A. en de B.V.B.A. De wet van 5 december 1984 heeft art. 79 Venn.W. ook op de C.V. (thans C.V.B.A.) van toepassing gemaakt. Vóór deze wet gold in de C.V. de loutere goedkeuring van de balans als decharge van de bestuurders. Zie, over het stelsel van de kwijting in de C.V. voor de wet van 5 december 1984, 't KINT, J. en GODIN, M., *Les sociétés coopératives*, Brussel, Larcier, 1968, p. 241, nr. 720. Voor een toepassingsgeval, zie Bergen, 20 mei 1985, *R.P.S.*, 1985, 261.

⁶⁴ Zie BECKMAN, H., «De mythe van de décharge», *I.c.*, p. 114, nr. 3; WAUWERMANS, P., *o.c.*, p. 398, nr. 712.

⁶⁵ PASSELECOQ, F., *o.c.*, p. 318, nr. 1957; VAN RYN, J., *Principes*, I, *o.c.*, nr. 629.

⁶⁶ BECKMAN, H., «Decharge en interne aansprakelijkheid», *I.c.*, 273.

⁶⁷ MARX, J.-M., *o.c.*, p. 59, nr. 26; WAUWERMANS, P., *o.c.*, pp. 398-399, nr. 712.

⁶⁸ Zo werd de jaarrekening 1990 van de Nederlandse vennootschap Nedlloyd B.V., waarvan de statuten bepaalden dat goedkeuring van de jaarrekening de bestuurders automatisch tot kwijting strekte, niet door de algemene vergadering goedgekeurd om redenen die geen verband hielden met de inhoud van de jaarrekening maar met onvrede over het gevoerde beleid. Zie daarover SLAGTER, W.J., *T.V.S.*, 1991/7, p. 184.

⁶⁹ Zie *supra*, nr. 19.

⁷⁰ MARX, J.-M., *o.c.*, pp. 73-74, nr. 37. Marx verwijst naar een arrest van het Hof van Beroep te Parijs van 26 december 1923 (*Journ. Soc.*, 1925, 155), volgens hetwelk de herverkiezing van een bestuurder door de algemene vergadering niet gelijkstaat met decharge voor het door de bestuurder gevoerde beleid.

⁷¹ MARX, J.-M., *o.c.*, p. 74, nr. 37.

⁷² Zie *supra*, nr. 3.

⁷³ RAUCO, A. en G., *o.c.*, nr. 182-5.

⁷⁴ Volgens vooraanstaande auteurs is de bewegingsvrijheid van de algemene vergadering in dit verband vrij beperkt. «Il n'appartient pas à l'assemblée générale de modifier elle-même des postes du bilan (autres que l'affectation des résultats): il lui appartient uniquement d'approuver ou de ne pas approuver le projet de bilan présenté par les administrateurs» (KIRKPATRICK, J. en GARABEDIAN, D., «La rectification du bilan de la société anonyme en droit privé et en droit fiscal», noot onder Cass., 12 mei 1989, *R.C.J.B.*, 1992, (313), 324).

⁷⁵ In tegenstelling tot Frankrijk, kan het verlenen van decharge dus niet impliciet in het agendapunt «goedkeuring van de jaarrekening» vervat zijn. Zie voor Frankrijk Parijs, 30 juni 1883, *D.P.*, 1885.2, 18, cassatieberoep verworpen door Cass. fr. 23 februari 1885, *S.*, 1885, I, 338.

⁷⁶ Art. 73 in *fine* Venn.W.

welke extrastatutaire verrichtingen tijdens het afgelopen boekjaar door de bestuurders begaan werden.⁷⁷

Indien de raad van bestuur nalaat de kwijting in de agenda van de oproeping op te nemen, zal de algemene vergadering niettemin op geldige wijze over de kwijting kunnen beslissen. Het verlenen van decharge is immers, net als het goedkeuren van de jaarrekening, een «*de plano*»-bevoegdheid van de gewone algemene vergadering, d.w.z. een bevoegdheid die de jaarvergadering kan uitoefenen zelfs indien er op de agenda geen melding van gemaakt is.⁷⁸ Deze uitzondering geldt echter niet voor vennootschappen die een publiek beroep op het spaarwezen doen of hebben gedaan, aangezien artikel 73 *in fine* Venn.W. voor deze vennootschappen vereist dat de agenda van alle algemene vergaderingen voor elk agenda-punt het voorstel tot besluit bevat.⁷⁹

23. Wat de stemming zelf betreft, is het nuttig op te merken dat over de kwijting bij eenvoudige meerderheid van stemmen wordt beslist, tenzij anders bedongen is in de statuten.⁸⁰ Zo zou in de statuten een versterkte meerderheid voor het nemen van het dechargebesluit voorgeschreven kunnen worden.⁸¹ Tevens is het denkbaar dat de aandeelhouders bij de stemming over de kwijting door een stemovereenkomst gebonden zijn. Een dergelijke overeenkomst is geldig, voor zover aan de voorwaarden van artikel 74ter Venn.W. is voldaan.⁸² Zo zouden de aandeelhouders er zich niet toe kunnen verbinden over de kwijting te stemmen overeenkomstig de richtlijnen van de raad van bestuur.⁸³

Ten slotte is het zowel voor de bestuurders als voor de aandeelhouders erg belangrijk om in de notulen van de algemene vergadering te vermelden hoe de vergadering over de kwijting heeft gestemd. Voor de bestuurders kan het niet-notuleren van het dechargebesluit, hoewel dit niet automatisch de nietigheid van het besluit met zich meebrengt,⁸⁴ tot gevolg hebben dat zij niet in staat zullen zijn het bestaan en/of de geldigheid van de kwijting te bewijzen, met name indien zij niet over andere bewijsmiddelen beschikken. Ook de aandeelhouders hebben er met het oog op een eventuele minderheidsvordering belang bij in de notulen van de jaarvergadering te vermelden hoe elke aandeelhouder zich over de kwijting heeft uitgesproken. De minderheidsvordering kan

immers enkel worden ingesteld door de aandeelhouders die de kwijting niet hebben goedgekeurd.⁸⁵ Vandaar dat het aanbeveling verdient in de statuten een clausule op te nemen waarbij aan de notulist de verplichting wordt opgelegd om in het proces-verbaal van de jaarvergadering te vermelden hoe elke aanwezige aandeelhouder over de kwijting heeft gestemd.⁸⁶ Ontbreekt een dergelijke statutaire verplichting, dan kunnen de aandeelhouders, gebruik makend van hun recht om ter algemene vergadering akte te vragen van een bepaald feit of verklaring,⁸⁷ eisen dat in de notulen hun stemgedrag met betrekking tot de kwijting wordt opgenomen.⁸⁸

B. Regelmatige algemene vergadering

24. Voor de geldigheid van het bij afzonderlijke stemming genomen dechargebesluit is vanzelfsprekend vereist dat de algemene vergadering regelmatig opgeroepen en samengesteld is en oprechtsgeldige wijze beraadslaagt.⁸⁹ Worden de wettelijke of statutaire regels betreffende de bijeenroeping en de werkwijze van de gewone algemene vergadering niet nageleefd, dan zal de kwijting, conform artikel 190bis Venn.W., vernietigd kunnen worden.

25. Het valt buiten het bestek van deze bijdrage een exhaustief overzicht van de werkwijze van de jaarlijkse algemene vergadering te geven. Een aantal belangrijke vormelijke vereisten werden boven reeds vermeld.⁹⁰

Wel zij onderstreept dat de bestuurders bij de stemming over de kwijting gerechtigd zijn om in hun hoedanigheid van aandeelhouder mede te beslissen over de aan hen zelf te verlenen kwijting.⁹¹ Alle houders van stemrechtverlenende aandelen hebben immers het recht aan de besluitvorming op de algemene vergadering deel te nemen.⁹²

Het feit dat de bestuurder of zaakvoerder een persoonlijk belang heeft bij het door de algemene vergadering te nemen dechargebesluit, is niet relevant. Artikel 60 Venn.W. regelt immers enkel het belangenconflict op het niveau van de raad van bestuur en is niet van toepassing op de verrichtingen die tot de bevoegdheid van de algemene vergadering behoren.⁹³

⁷⁷ Zie *infra*, nr. 32.

⁷⁸ VAN RYN, J., *Principes*, I, o.c., pp. 437-438, nr. 697; TILLEMANS, B., *De geldigheid van besluiten van de algemene vergadering. Het nieuwe artikel 190bis Venn.W.*, Jan Ronse Instituut (red.), Kalmthout, Biblo, 1994, p. 149, nr. 194.

⁷⁹ TILLEMANS, B., o.c., p. 149, nr. 194.

⁸⁰ Art. 74bis, § 1, Venn.W. (N.V.) en art. 136 Venn.W. (B.V.B.A.)

⁸¹ WYCKAERT, M., «De conventionele bescherming van de minderheidsaandeelhouder», in *De bescherming van de minderheidsaandeelhouder*, T.R.V., bijzonder nummer, 1988, nr. 28, pp. V-25 en V-26.

⁸² Art. 136 Venn.W. wat de B.V.B.A. betreft.

⁸³ Bovendien moet de stemovereenkomst verenigbaar zijn met het belang van de vennootschap (of, volgens de reparatiewet van 13 april 1995, verantwoord zijn op grond van het vennootschapsbelang), hetgeen overeenkomsten lijkt uit te sluiten waarbij de aandeelhouders er zich zonder meer toe verbinden kwijting aan het bestuur te verlenen ongeacht de «kwaliteit» van het door deze laatste gevoerde beleid.

⁸⁴ GEENS, K., en LAGA, H., «Overzicht van rechtspraak. Vennootschappen (1986-1991)», l.c., p. 1079, nr. 173; VAN RYN, J. en VAN OMMESLAGHE, P., «Examen de jurisprudence (1966 à 1971). Les sociétés», R.C.J.B., 1973, p. 534, nr. 70.

⁸⁵ Art. 66bis, § 2, derde lid, Venn.W. Zie *infra*, nrs. 47 e.v.

⁸⁶ Zie in die zin reeds het wetsontwerp nr. 387 tot wijziging van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, *Gedr. St., Kamer*, 1979-80, nr. 387/1, p. 210.

⁸⁷ Over dit recht, zie FRANCK, P.-A., o.c., nr. 587.

⁸⁸ LAGA, H., «De minderheidsvordering en het deskundigenonderzoek», in *N.V. en B.V.B.A. na de wet van 18 juli 1991*, Jan Ronse Instituut (red.), Kalmthout, Biblo, 1991, p. 227, nr. 17.

⁸⁹ MARX, J.-M., o.c., p. 73, nr. 36; RONSE, J., *Algemeen deel*, o.c., 478.

⁹⁰ Zie *supra*, nr. 22.

⁹¹ COIPEL, M., *Les sociétés privées à responsabilité limitée*, in *Répertoire notarial*, t. XII, boek IV, Brussel, Larcier, 1993, nr. 392; MARX, J.-M., o.c., p. 72, nr. 35; WAUWERMANS, P., o.c., p. 341, nr. 589, en p. 399-400, nr. 714.

⁹² RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GRÉGOIRE, A., *Traité*, II, o.c., p. 450, nr. 1256.

⁹³ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GRÉGOIRE, A., *Traité*, II, o.c., p. 170, nr. 925, en p. 451, nr. 1256; WYMEERSCH, E., «L'article 60 et le droit belge des groupes de sociétés», in *Hommage à Jacques Heenen*, Brussel, Bruylant, 1994, nrs. 8 en 22. Vgl. Nederland, waar de Hoge Raad in een arrest van 20 oktober 1989 (*N.J.*, 1990, 308, met noot J. MAEIJER) besliste dat de decharge die de grootaandeelhouder

Overigens zou het niet billijk zijn bestuurders of zaakvoerders, die vaak de meerderheid van de aandelen in handen hebben, het recht te ontzeggen aan de stemming over de kwijting deel te nemen. Aldus zouden zij immers overgeleverd worden aan de willekeur van de minderheidsaandeelhouders.⁹⁴

C. Kennis van zaken

26. Naast de algemene voorwaarde van een regelmatige algemene vergadering, bepaalt artikel 79, derde lid, Venn.W. uitdrukkelijk dat de «kwijting alleen dan rechtsgeldig (is), wanneer de ware toestand van de vennootschap niet wordt verborgen door enige weglating of onjuiste opgave in de jaarrekening».

De regel dat de kwijting geldig is indien in de jaarrekening geen weglatingen of onjuistheden voorkomen die de werkelijke toestand van de vennootschap verbergen, is in de praktijk echter niet steeds eenvoudig toe te passen.

Zo rijst de vraag of de kwijting geldig is wanneer de bestuurders de resultaten van de tijdens het boekjaar begane mislagen keurig in de jaarrekening geboekt hebben doch zonder nadere uitleg aan de aandeelhouders te verschaffen, zodat deze laatsten niet in staat zijn de gepleegde fouten uit de lezing van de jaarrekening af te leiden. Ter illustratie wordt verwezen naar een in de rechtspraak behandelde zaak waar leningen die uit de vennootschapskas aan insolvable bestuurders waren verstrekt, in de balans geboekt stonden onder de rubriek «*diverse debiteuren*».⁹⁵ Noch in de toelichting bij de jaarrekening noch in het jaarverslag van de raad van bestuur werd echter gepreciseerd dat onder de genoemde rubriek een aantal leningen aan insolvable bestuurders begrepen waren. Ook in het controleverslag van de commissaris-revisor werd van dergelijke leningen geen gewag gemaakt. Op de jaarvergadering lieten de nietsvermoedende aandeelhouders na vragen over de bewuste rubriek te stellen en verleenden zij decharge. Enige tijd later werd de waarheid ontdekt en werd een *actio mandati* tegen de bestuurders ingesteld. Slaagt in een dergelijk geval het beroep op de verleende decharge?

27. Twee benaderingen zijn denkbaar.

Volgens een eerste stelling moet bij het beoordelen van de geldigheid van de kwijting steeds rekening gehouden worden met het gemeenrechtelijk principe dat inherent aan iedere afstand van recht verbonden is, namelijk dat een dergelijke rechtshandeling slechts gevolgen heeft voor zover zij met kennis van zaken geschiedt.⁹⁶ In deze opvatting is het niet voldoende, dat de resultaten van de foutieve bestuurshandelingen in de jaarrekening weergegeven zijn. Slechts indien de algemene vergadering in staat is uit deze cijfermatige resultaten de gepleegde fouten af te leiden, zal de kwijting geldig zijn. Of zoals Van Ryn en Van Ommeslaghe het uitdrukken: «Il existe une restriction plus générale, fondée sur

la nature même de la décharge: celle-ci ne peut couvrir que les fautes qu'il est possible de découvrir à l'examen du bilan, même si celui-ci n'est entaché ni d'omission ni d'indication fautive».⁹⁷ Met toepassing van deze stelling besliste het Hof van Beroep te Brussel in de zonet aangehaalde zaak dat de rubriek «*diverse debiteuren*» de aandeelhouders niet genoegzaam inlichtte over de aard van de leningen die onder deze rubriek verborgen waren, zodat de in de rubriek geboekte leningen die een bestuursfout uitmaakten, niet door de kwijting gedekt waren.⁹⁸

Deze «gemeenrechtelijke» stelling is echter volgens bepaalde auteurs, waaronder Resteau, onaanvaardbaar. Volgens Resteau is het voldoende, opdat de kwijting geldig zij, dat de resultaten van de tijdens het boekjaar begane mislagen op getrouwe wijze in de jaarrekening verwerkt zijn, ook al was het voor de algemene vergadering onmogelijk om uit deze cijfermatige resultaten het bestaan van een bestuursfout af te leiden.⁹⁹ Zo zou in de hierboven geschetste zaak het beroep op de verleende decharge slagen nu het resultaat van de leningen in de jaarrekening geboekt werd onder de rubriek «*diverse debiteuren*»,¹⁰⁰ ook al kon de algemene vergadering niet weten dat achter deze «diverse debiteuren» een aantal insolvable bestuurders schuilging. Op dezelfde wijze zouden bestuurders die tegen onredelijke voorwaarden activa hebben aangekocht, zich op een geldige kwijting kunnen beroepen zodra zij de aankoopprijs in de gepaste rubriek van de resultatenrekening geboekt hebben. «Les administrateurs peuvent fondre (l'achat à des prix excessifs) parmi les autres opérations de même espèce à condition qu'ils y portent le prix réel payé et qu'ils n'essayent pas de le compenser, par ailleurs, au moyen d'indications fallacieuses. (...) Il sera donc possible à ceux-ci – sans s'exposer au risque de voir rendue la décharge vaine – de faire passer inaperçue, par compensation avec les opérations fructueuses et grâce à un résultat total bénéficiaire, quelque acte de gestion malheureux. Cela ne nous paraît point contraire à la loi, car ce qui intéresse les actionnaires c'est l'ensemble de la gestion et l'on ne peut faire grief à des administrateurs qui ont obtenu un résultat favorable de n'avoir point fait spécialement ressortir une bévue commise au cours de leur gestion, du mo-

⁹⁷ VAN RYN, J. en VAN OMMEFLAGHE, P., «Examen de jurisprudence (1966 à 1971) – Les sociétés commerciales», l.c., p. 407, nr. 44. In de eerste editie van zijn *Principes* lijkt Van Ryn echter een andere stelling te verdedigen, waar hij schrijft dat voor de geldigheid van de kwijting «il suffit que le résultat de l'opération malheureuse ou de la faute apparaisse au bilan» (VAN RYN, J., *Principes*, I, o.c., p. 403, nr. 631).

⁹⁸ Brussel, 24 maart 1905, *Jur. Comm. Bruxelles*, 1905 (237), 241. De Rechtbank van Eerste Aanleg te Luik (Rb. Luik, 25 februari 1966, *Jur. Liège*, 1965-66, 243) en de Rechtbank van Koophandel te Verviers (Kh. Verviers, 14 oktober 1967, *Jur. Liège*, 1969-70, 207) lijkten zich in de jaren zestig bij deze stelling aangesloten te hebben.

⁹⁹ RESTEAU, C., *Traité des sociétés anonymes*, III, Brussel, Polydor, 1932, nrs. 1555-1556; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GRÉGOIRE, A., *Traité des sociétés anonymes*, III, Brussel, Swinnen, 1985, pp. 256-260, nrs. 1555-1556. De stelling van Resteau wordt gevolgd door Jean-Marie Marx (o.c. pp. 65-66, nr. 29), alsook door Jean Van Ryn in de eerste editie van zijn *Principes* (o.c., p. 403, nr. 631). Zie ook WAUWERMANS, P., o.c., p. 401, nr. 716.

¹⁰⁰ Waarbij uiteraard de nodige voorzieningen wegens het dubieus karakter van de debiteuren moeten worden opgenomen.

van een besloten vennootschap aan zichzelf als bestuurder had verleend, niet strijdig was met de goede trouw en er bijgevolg van nietigheid geen sprake kon zijn.

⁹⁴ MARX, J.-M., o.c., p. 72, nr. 35. Zie ook reeds *Parl. St., Kamer*, 1910-11, p. 234.

⁹⁵ Brussel, 24 maart 1905, *Jur. Comm. Bruxelles*, 1905, 237.

⁹⁶ Zie *supra*, nr. 6.

ment qu'ils ont tenu compte de ses conséquences financières dans l'établissement de leur bilan». ¹⁰¹

Deze soepele opvatting dient mijns inziens gedeeld te worden. Zijsluit immers niet alleen aan bij de tekst van de wet ¹⁰² maar houdt tevens rekening met de noodwendigheden van de praktijk.

28. Uit het voorgaande volgt dat de kwijting geldig is zodra de resultaten van de tijdens het boekjaar begane bestuursfouten op volledige en correcte wijze in de jaarrekening verwerkt zijn, zodat deze laatste een waarheidsgetrouw beeld geeft van de werkelijke toestand van de vennootschap.

Omgekeerd verliest de kwijting haar waarde wanneer in de jaarrekening weglatingen of onjuiste aanwijzingen voorkomen die de ware toedracht verbergen. Hierbij is het onverschillig of aan de bestuurders bedrog of slechts nalatigheid te verwijten is: ¹⁰³ ook onopzettelijke weglatingen of onjuistheden tasten de geldigheid van de kwijting aan. ¹⁰⁴ Opdat er van een onjuiste opgave sprake kan zijn, hoeven de in de jaarrekening weergegeven resultaten trouwens niet noodzakelijk vals te zijn. Voldoende is dat ze de jaarvergadering misleiden over de ware toestand van de vennootschap, bijvoorbeeld omdat ze onder een misleidende rubriek geboekt worden. ¹⁰⁵ Dit is onder meer het geval wanneer gelden uit de vennootschapskas die zonder enige tegenprestatie aan bestuurders zijn uitgekeerd, in de jaarrekening opgenomen worden onder een rubriek «vergoedingen van reizen, kosten en studies». ¹⁰⁶

29. Niet elke weglating of onjuiste opgave in de jaarrekening is evenwel van dien aard dat ze *ipso facto* de kwijting ongeldig maakt. Conform de tekst van de wet, wordt de geldigheid van de decharge enkel in het gedrang gebracht indien de weglating of onjuistheid de algemene vergadering kan misleiden over de ware toestand van de vennootschap. ¹⁰⁷

Zo zullen kleine cijfermatige vergissingen of lichtjes onjuiste evaluaties, die zonder invloed zijn op de weergave van de werkelijke toestand, de kwijting niet aantasten. ¹⁰⁸

Zo ook maken weglatingen of onjuiste aanwijzingen de kwijting niet ongeldig wanneer de algemene vergadering op een andere wijze kennis heeft gekregen van de ware toestand van de vennootschap. Dit werd door het Hof van Cassatie in het *Unac*-arrest nadrukkelijk bevestigd. ¹⁰⁹ In deze zaak betwistte de curator van een failliete N.V. de geldigheid van vóór het faillissement verstrekte kwijtingen omdat bij nader onderzoek bleek dat in achtereenvolgende jaarrekeningen aanzienlijke verliezen weggemoffeld waren. ¹¹⁰ Het Hof van Beroep te Bergen had vastgesteld dat, ondanks de weglatingen in de jaarrekeningen, de algemene vergadering over alle gegevens omtrent de geleden verliezen had beschikt, namelijk door de jaarverslagen van de raad van bestuur. Aldus had de algemene vergadering met kennis van zaken beslist, zodat de door haar verleende kwijtingen rechtsgeldig waren. ¹¹¹ De voorziening tegen dit onderdeel van het arrest werd door het Hof van Cassatie verworpen. Het hoogste hof overwoog dat in de jaarrekening vastgestelde weglatingen of valse aanwijzingen de kwijting niet ongeldig maken wanneer de algemene vergadering er niet door is misleid.

30. Men kan niet ontkennen dat het *Unac*-arrest de geldigheidsvoorwaarden van de kwijting enigszins versoepeld heeft. ¹¹² Terwijl vroeger vaak beweerd werd dat decharge slechts bevrijdende werking kon hebben zo zij verleend was in het licht van een waarheidsgetrouwe balans, ¹¹³ staat thans vast dat de kwijting geldig is, niettegenstaande weglatingen of onjuistheden in de jaarrekening, indien de algemene vergadering op een andere wijze kennis heeft gekregen van de werkelijke toestand van de vennootschap. ¹¹⁴

Zoals gezegd, kan de algemene vergadering van de ware toedracht kennis gekregen hebben via het jaarverslag van de raad van bestuur. ¹¹⁵ Het jaarverslag biedt immers, naast een commentaar op de jaarrekening, een algemeen overzicht van de gang van zaken en de positie van de vennootschap. ¹¹⁶

¹⁰¹ MARX, J.-M., o.c., p. 66, nr. 29, en p. 71, nr. 33.

¹⁰² Zie in dit verband de passages uit het verslag Pirmez aangehaald door GUILLERY, J., *Commentaire législatif de la loi sur les sociétés commerciales. Loi 18 mai 1873 et loi 22 mai 1886*, II, nr. 66.

¹⁰³ Cass., 18 juni 1925, *Pas.*, 1925, I, 297, *R.P.S.*, 1926, 228; Rb. Luik, 25 februari 1966, *Jur. Liège*, 1965-66, 243.

¹⁰⁴ MARX, J.-M., o.c., p. 65, nr. 29; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GRÉGOIRE, A., *Traité*, III, o.c., pp. 255-256, nr. 1555.

¹⁰⁵ MARX, J.-M., o.c., p. 70, nr. 33; WAUWERMANS, P., o.c., p. 411, nr. 735.

¹⁰⁶ Kh. Brussel, 14 juni 1904, *Jur. Comm. Bruxelles*, 1904, 434. In dezelfde zin Cass., 18 juni 1925, *Pas.*, 1925, I, 297, en Brussel, 7 juni 1924, *R.P.S.*, 1926, 183: «Attendu qu'en portant à l'actif du bilan des créances résultant des prélèvements faits par (les administrateurs) dans la caisse, et en laissant supposer que ces créances étaient recouvrables, alors que certaines parmi elles ne l'étaient pas, ces administrateurs ont dissimulé la réelle situation de la société et ainsi vicié l'approbation dont, en vain, ils tendent présentement de se prévaloir.»

¹⁰⁷ Zie de conclusie van advocaat-generaal R. Declercq bij het arrest van het Hof van Cassatie in de *Unac*-zaak: «Le texte même de l'article 79 indique qu'une altération de la vérité dans le bilan ne suffit pas; il faut qu'il s'y ajoute une réelle dissimulation de la situation réelle». Zie over dit arrest *infra*, noot 109.

¹⁰⁸ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GRÉGOIRE, A., *Traité*, III, o.c., p. 256, nr. 1555.

¹⁰⁹ Cass., 12 februari 1981, *Pas.*, 1981, I, 639 met concl. adv.-gen. R. Declercq, *J.T.*, 1981, 270, *B.R.H.*, 1981, 154, met noot B. VAN BRUYSTEGEM, *R.P.S.*, 1981, 116, met noot P. COPPENS, *R.C.J.B.*, 1983, 5, met noot J. HEENEN.

¹¹⁰ Met name waren de verliezen «aangezuiverd» door herwaarderingsmeerwaarden aan te wenden en door na te laten de nodige afschrijvingen te verrichten.

¹¹¹ Bergen, 11 mei 1979, *R.P.S.*, 1979, 158, *B.R.H.*, 1980, 322, met noot L. CORNELIS.

¹¹² RONSE, J. en LIEVENS, J., «L'administration des sociétés», in *Les sociétés commerciales*, Brussel, Ed. Jeune Barreau, 1985, p. 221, nr. 28.

¹¹³ Zie de voorziening in cassatie in het *Unac*-arrest (*Pas.*, 1981, I, (639), 652. Deze zienswijze wordt ook vandaag nog door een aantal auteurs verdedigd, bv. door MICHEL, H. en COIPEL, M., «Le fonctionnement de la S.P.R.L. unipersonnelle», *l.c.*, p. 260, nr. 482.

¹¹⁴ Zie DE BACKER, J.-M., en RALET, O., *Responsabilité des dirigeants de sociétés*, Duculot, 1984, p. 56, nr. 47; RONSE, J. en LIEVENS, J., «L'administration des sociétés», *l.c.*, p. 221, nr. 28; VAN BRUYSTEGEM, B., noot onder Bergen, 27 mei 1980, *B.R.H.*, 1981, 309; VAN CROMBRUGGE, S., «De aansprakelijkheid van vennootschapsbestuurders», *R.W.*, 1989-90, 1440; VAN OMMESELAGHE, P. en DIEUX, X., «Examen de jurisprudence (1979 à 1990) – Les sociétés commerciales», *l.c.*, p. 794, nr. 131.

¹¹⁵ Zie het *Unac*-arrest *supra*, nr. 29.

¹¹⁶ Art. 77, vierde lid, Venn.W. (N.V.), art. 137 Venn.W. (B.V.B.A.) en art. 158 Venn.W. (C.V.B.A.). Door de in de reparatiewet

Belangrijke gegevens kunnen ook vervat zijn in de bijzondere verslagen die, in voorkomend geval, aan de jaarvergadering meegedeeld worden. Zo zijn van groot belang de bijzondere verslagen die krachtens artikel 60 Venn.W. door de raad van bestuur en door de commissaris-revisor als eerste punt op de agenda aan de algemene vergadering voorgelegd worden indien de raad een beslissing genomen heeft waarbij een bestuurder een persoonlijk belang had.¹¹⁷ Daarenboven hoort de jaarvergadering het controleverslag van de commissaris(sen), hetgeen een bijkomende bron van informatie kan zijn. Terecht werd dan ook opgemerkt dat de algemene vergadering niet noodzakelijk door het bestuur op de hoogte gebracht hoeft te worden van de ware toestand van de vennootschap. Dit kan evenzeer gebeuren door de commissaris-revisor.¹¹⁸

Laatstgenoemde opmerking is des te meer gerechtvaardigd nu artikel 70ter Venn.W.¹¹⁹ zowel de bestuurders als de commissaris-revisor ertoe verplicht antwoord te geven op de vragen die hen door de aandeelhouders met betrekking tot hun verslag of andere agendapunten worden gesteld.¹²⁰ Dit vraagrecht heeft, gelet op de verplichte inhoud van het bestuurs- c.q. controleverslag, een erg ruime strekking.¹²¹ De aandeelhouders, die door de verslagen vaak slechts over de hoofdlijnen van het gevoerde beleid ingelicht worden, kunnen door vragen te stellen bijkomende informatie over de toestand van de vennootschap verzamelen.¹²² Met name kunnen vragen gesteld worden omtrent concrete bestuurs-handelingen of concreet genomen beslissingen die zich niet lenen tot behandeling in het jaarverslag. Ook punten die in het jaarverslag hadden moeten voorkomen maar door het bestuur weggelaten werden, kunnen het voorwerp van vragen uitmaken.¹²³

Het deskundigheidsniveau van de algemene vergadering speelt in dit verband uiteraard een belangrijke rol. Van aandeelhouders mag verwacht worden dat ze over een redelijke

financieel-economische kennis beschikken.¹²⁴ Ook mag ervan uitgegaan worden dat de aandeelhouders de jaarrekening goed bestuderen en in geval van onduidelijkheden nadere vragen stellen.¹²⁵

31. Samengevat: aan het geldigheidsvereiste van artikel 79, derde lid, Venn.W. is voldaan indien de algemene vergadering bij de stemming over de kwijting over een waarheidsgetrouwe jaarrekening beschikte of, bij gebreke van regelmatige jaarrekening, op een andere wijze kennis had (of redelijkerwijze kennis kon hebben) van de werkelijke toestand van de vennootschap.

Deze soepele interpretatie heeft als opmerkelijk gevolg dat de kwijting in de regel niet ongeldig verklaard zal kunnen worden wegens niet-naleving van artikel 79, derde lid, Venn.W. wanneer de bestuurders tevens de enige aandeelhouders zijn. De werkelijke toestand van de vennootschap kan hun in een dergelijk geval immers niet verborgen zijn.¹²⁶

Het ligt namelijk voor de hand dat de bestuurders of zaakvoerders, indien zij de enige aandeelhouders zijn, geacht moeten worden van de ware toedracht op de hoogte te zijn. In het licht van deze kennis zal de geldigheid van de kwijting, zelfs in afwezigheid van een regelmatige jaarrekening, niet betwist kunnen worden. Zo besliste het Hof van Beroep te Gent in een recent arrest dat «gelet op het feit dat de beide zaakvoerders (van een gefailleerde B.V.B.A.) ook de enige vennoten waren, bezwaarlijk kan worden aangenomen dat hun iets verborgen was of verborgen werd gehouden nopens de situatie of het beheer van (de vennootschap) zodat de verleende decharge als geldig moet worden aanzien als zijnde gegeven met volledige kennis van zaken ook al werd art. 79 laatste lid van de vennootschappenwet niet formeel nageleefd».¹²⁷

Op dezelfde wijze zal in de eenpersoons-B.V.B.A. waarvan de enige vennoot tevens zaakvoerder is, de kwijting nooit ongeldig zijn wegens niet-naleving van artikel 79, derde lid, Venn.W. De enige vennoot-zaakvoerder zal immers steeds kennis hebben van de ware toestand van de vennootschap.¹²⁸

Ook in andere situaties waar sterk gelieerde betrekkingen bestaan tussen bestuurders en aandeelhouders, zal de geldigheid van de kwijting, zelfs in afwezigheid van een regelmatige jaarrekening, moeilijk betwist kunnen worden, gelet op de bekendheid van de aandeelhouders met de gang van zaken in de vennootschap. Als voorbeeld van sterk gelieerde betrekkingen verwijze men naar de situatie waarin de leden van de raad van bestuur tevens fungeren als (gedelegeerd)

voorkomende wijziging van art. 60 Venn.W. zal het belang van het jaarverslag nog toenemen. Zie daarover *infra*, noot 117.

¹¹⁷ In de reparatiewet van 13 april 1995 wordt het bijzonder verslag van de raad van bestuur afgeschaft en vervangen door de verplichting om in het jaarverslag de notulen op te nemen van de raad die de bewuste beslissing genomen heeft. Ook het bijzonder verslag van de commissaris-revisor wordt afgeschaft en vervangen door de verplichting om in het controleverslag een afzonderlijke omschrijving te geven van de vermogensrechtelijke gevolgen van de bewuste beslissing voor de vennootschap.

¹¹⁸ VAN BRUYSTEGEM, B., noot onder Bergen, 27 mei 1980, *B.R.H.*, 1981, 310. In de KMO's waar geen commissaris-revisor is benoemd, zal rekening gehouden moeten worden met de informatie die de aandeelhouders bij de uitoefening van hun individueel controle-recht ingewonnen hebben.

¹¹⁹ *Adde* art. 136 Venn.W. (B.V.B.A.) en art. 158quater nieuwe Venn.W. (C.V.B.A.).

¹²⁰ VAN OMMESLAGHE, P. en DIEUX, X., «Examen de jurisprudence (1979 à 1990) – Les sociétés commerciales», *l.c.*, p. 794, nr. 131.

¹²¹ LIEVENS, J., «De wettelijke bescherming van de minderheidsaandeelhouder», in *De bescherming van de minderheidsaandeelhouder*, *T.R.V., bijzonder nummer*, 1988, p. I-18.

¹²² Zie WAUWERMANS, P., o.c., p. 392, nr. 695, en p. 412, nr. 736.

¹²³ PRIoux, R., «La transparence, principe général de droit en matière d'information des actionnaires et du marché», *J.T.*, 1994, pp. 218-219, nr. 6.

¹²⁴ BECKMAN, H., «De mythe van de decharge», *l.c.*, p. 114, nr. 4.

¹²⁵ BECKMAN, H., «Decharge en interne aansprakelijkheid», *l.c.*, 283.

¹²⁶ GEENS, K. en LAGA, H., «Overzicht van rechtspraak. Vennootschappen (1986-1991)», *l.c.*, p. 1062, nr. 149; WYCKAERT, M., «De aansprakelijkheid van bestuurders of zaakvoerders bij faillissement van hun vennootschap», noot onder Kh. Luik, 7 december 1988, *T.R.V.*, 1989, p. 447, nr. 15.

¹²⁷ Gent, 1 maart 1989, *T.R.V.*, 1989, 435.

¹²⁸ BRAECKMANS, H. en WYMEERSCH, E., «De eenpersoonsvennootschap met beperkte aansprakelijkheid vanuit vennootschapsrechtelijk en algemeen handelsrechtelijk oogpunt», *l.c.*, p. 125, nr. 154; GEENS, K. en WYCKAERT, M., «De B.V.B.A. herschreven voor een persoon», *l.c.*, p. 25, nr. 54.

bestuurder of zaakvoerder van de vennootschappen die in de algemene vergadering zitten.¹²⁹

D. Vermelding van extrastatutaire verrichtingen in de oproeping

32. Wat extrastatutaire verrichtingen betreft, vermeldt artikel 79, derde lid, *in fine* Venn. W. een bijkomende geldigheidsvoorwaarde. De kwijting is alleen dan rechtsgeldig, wat de extrastatutaire verrichtingen betreft, «wanneer deze bepaaldelijk zijn aangegeven in de oproeping». Overtredingen van de statuten kunnen m.a.w. slechts door de kwijting gedekt worden indien de jaarlijkse algemene vergadering via een bijzondere vermelding in de oproeping uitgenodigd is om zich hierover te beraden.¹³⁰

33. Deze oproepingsformaliteit roept in bepaalde gevallen vraagtekens op. Zo komt het bij een goede verstandhouding tussen de vennoten vaak voor dat de oproepingsformaliteiten achterwege gelaten worden, omdat alle vennoten uit eigen beweging op de jaarvergadering aanwezig zijn. In een dergelijk geval mag aangenomen worden dat de kwijting geldig is, wat de extrastatutaire handelingen betreft, indien deze in de notulen van de vergadering vermeld worden.¹³¹

Ook in de eenpersoons-B.V.B.A. heeft het voorschrift van artikel 79 *in fine* Venn.W. weinig zin. De zaakvoerder-enige vennoot dient immers zichzelf niet voor de jaarvergadering op te roepen. De kwijting zal bijgevolg nooit wegens niet-naleving van artikel 79 *in fine* ongeldig verklaard kunnen worden.¹³² Wel is het raadzaam de extrastatutaire verrichtingen waarvoor kwijting wordt verleend, in het «*ad hoc*»-register van de beslissingen van de enige vennoot op te nemen.¹³³

34. Ten slotte is het belangrijk op te merken dat de bijzondere eis van artikel 79 *in fine* Venn.W. niet geldt voor overtredingen van de Vennootschappenwet.¹³⁴

Terecht is in de rechtsleer dan ook de vraag gerezen of een bepaling van de Vennootschappenwet die in de statuten opgenomen wordt, hierdoor het karakter verwerft van een statutaire clause, die in geval van overtreding slechts door de kwijting gedekt zal zijn indien ze bepaaldelijk in de oproeping vermeld is.¹³⁵ Volgens het Hof van Cassatie heeft de opname van een wettelijke verplichting in een overeenkomst

niet tot gevolg dat het karakter van deze verplichting verandert in een louter contractuele verplichting.¹³⁶

Hierbij aansluitend zou men in de statuten kunnen stipuleren: «de statutaire bepalingen die een letterlijke of inhoudelijke weergave zijn van de geldende bepalingen van de Vennootschappenwet worden enkel vermeld ter inlichting en verwerven hierdoor niet het karakter van statutaire clause wat de toepassing van artikel 79, derde lid, *in fine* van de Vennootschappenwet betreft».¹³⁷

V. RECHTSGEVOLGEN VAN DE KWIJTING

A. Afstand van de actio mandati

35. Zoals eerder is uiteengezet,¹³⁸ heeft de kwijting van artikel 79 Venn.W. de juridische betekenis van een afstand door de vennootschap van haar recht om de bestuurders aansprakelijk te stellen voor de fouten die ze tijdens het afgelopen boekjaar in de uitoefening van hun taak begaan hebben.¹³⁹ Een dergelijke afstand van recht heeft tot gevolg dat de *actio mandati* van de vennootschap onherroepelijk tenietgaat.¹⁴⁰

36. In het gemene recht kan de kwijting, naast een afstand van de *actio mandati*, in voorkomend geval ook als een stilzwijgende bekrachtiging van onbevoegd verrichte handelingen gelden.¹⁴¹ Men hoede zich echter voor veralgemening. Er bestaat immers geen noodzakelijk verband tussen de kwijting, die de interne verhouding tussen de lastgever en de lasthebber betreft, en de bekrachtiging, die de verhouding tussen de lastgever en de derden betreft.¹⁴² Zo is het denkbaar dat de lastgever enerzijds aan de lasthebber kwijting verleent, terwijl hij anderzijds niet bereid is de onbevoegd verrichte handelingen van de lasthebber te bekrachtigen.¹⁴³

Conform het gemene recht, kan ook de kwijting van artikel 79 Venn.W. zich voordoen als een bekrachtiging van onbe-

¹³⁶ Cass., 18 mei 1961, *Pas.*, 1961, I, 1006.

¹³⁷ Vgl. MASELIS, P., «De praktische gids», in *Outline van de studiedag d.d. 27 september 1995 over de reparatiewet van 13 april 1995*, Koninklijke Federatie van Notarissen, p. 4.

¹³⁸ Zie *supra*, nr. 7.

¹³⁹ In Frankrijk en Duitsland daarentegen heeft een door de algemene vergadering verleende kwijting uit kracht van de wet geen ontslag van aansprakelijkheid tot gevolg (zie SUETENS-BOURGEOIS, G., *De verhouding meerderheid-minderheid in de naamloze vennootschap*, Gent, Story-Scientia, 1970, p. 230, nr. 389; RIPERT en ROBLOT, *Traité de droit commercial*, Parijs, 1989, p. 1002, nr. 1377). Toch wordt in de praktijk, zowel in Frankrijk als in Duitsland, vaak decharge verleend (zie SUETENS-BOURGEOIS, G., *o.c.*, p. 132, nr. 391; RIPERT en ROBLOT, *Traité de droit commercial*, Parijs, 1983, p. 943, nr. 1377). Zij geldt in een dergelijk geval als een blijk van morele instemming met het gevoerde beleid. M.a.w. «kwijting als schouderklopje»: niet dechargeren zou de indruk wekken dat het bestuur eigenlijk niet naar behoren gepresteerd heeft.

¹⁴⁰ Zie *supra*, nr. 6.

¹⁴¹ FORIERS, P.-A., «Décharge – réception – quittance», *l.c.*, p. 138, nr. 35.

¹⁴² DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, V/1, Brussel, Bruylant, 1975, p. 423, nr. 424, en pp. 442-443, nr. 446.

¹⁴³ Zie DE PAGE, H., *Traité*, V/1, *o.c.*, p. 423, nr. 424; FORIERS, P.-A., «Décharge – réception – quittance», *l.c.*, pp. 138-139, nr. 35.

¹²⁹ Zie BECKMAN, H., «Decharge en interne aansprakelijkheid», *l.c.*, 288 en 304.

¹³⁰ Hetgeen niet betekent dat de algemene vergadering een speciale stemming over de extrastatutaire verrichting dient te houden. Zie RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *Traité*, II, *o.c.*, p. 261, nr. 1557.

¹³¹ Vgl. VAN GERVEN, D., «Gezamenlijke vennootschappen: vennootschapsrechtelijke aspecten van de joint venture», *T.B.H.*, 1995, pp. 112-113, nr. 26, noot 88.

¹³² GEENS, K. en WYCKAERT, M., «De B.V.B.A. herschreven voor een persoon», *l.c.*, p. 25, nr. 54.

¹³³ *Ibid.*, p. 25, nr. 54.

¹³⁴ MARX, J.-M., *o.c.*, p. 64, nr. 28; RONSE, J., *Algemeen deel*, *o.c.*, 479; VAN RYN, J., *Principes*, I, *o.c.*, nr. 632. Over de vraag of overtredingen van de Vennootschappenwet überhaupt het voorwerp van decharge kunnen uitmaken, zie *infra*, nr. 38.

¹³⁵ Zie RONSE, J. en LIEVENS, J., «L'administration des sociétés», *l.c.*, pp. 221-222, nr. 28; SIMONT, L., «Le devoir d'information. Sanctions et responsabilités», in *L'entreprise et ses devoirs d'information en matière économique et sociale*, C.D.V.A. (red.), Brussel, Bruylant, 1979, p. 356, noot 4.

voegd verrichte bestuurshandelingen.¹⁴⁴ Het louter verlenen van kwijting is echter niet voldoende om als bekrachtiging te gelden. Dit zal enkel het geval zijn indien uit de omstandigheden waarin het dechargebesluit genomen is, met zekerheid de wil tot bekrachtigen van de algemene vergadering afgeleid kan worden.¹⁴⁵

B. Reikwijdte van de kwijting

37. Kwijting is een eenzijdige rechtshandeling¹⁴⁶ waarvan de rechtsgevolgen beperkt zijn tot de betrokken partijen,¹⁴⁷ nl. de vennootschap en haar bestuurders. Alsdan ontheft een geldig verleende kwijting de bestuurders enkel van aansprakelijkheid jegens de vennootschap. Zij houdt geen ontslag van aansprakelijkheid in tegenover derden, voor wie de beslissing tot kwijting een *res inter alios acta* is.¹⁴⁸

Hierna worden eerst de rechtsgevolgen van de kwijting voor de vennootschap onderzocht. Vervolgens wordt de werking van de kwijting tegenover de individuele aandeelhouders, tegenover derden en tegenover de curator belicht.

1° Rechtsgevolgen van de kwijting voor de vennootschap

38. Het tenietgaan, als gevolg van de kwijting, van de *actio mandati* maakt elke vordering tot schadeloosstelling van de vennootschap tegen haar bestuurders onontvankelijk.¹⁴⁹

Door de decharge zijn de bestuursleden jegens de vennootschap niet alleen ontheven van hun persoonlijke aansprakelijkheid voor gewone bestuursfouten¹⁵⁰ maar tevens van de solidaire aansprakelijkheid voor overtredingen van de Vennootschappenwet of de statuten.¹⁵¹ De kwijting werkt op dit punt uiteraard enkel voor het verleden, in die zin dat zij niet een door het bestuur begane fout ook voor de toekomst kan toelaten.¹⁵² «Sans doute il ne peut appartenir à (la société) d'autoriser les administrateurs à commettre des

fautes de gestion ou des violations à la loi ou aux statuts. Mais ce n'est pas de cela qu'il s'agit. Il s'agit de renoncer à poursuivre la réparation d'un dommage causé. Quelle que soit la cause du préjudice, la personne lésée peut toujours renoncer à en réclamer réparation et, par le fait même, à exercer toute action dans ce but.»¹⁵³

Hoewel dit door sommige auteurs betwist wordt,¹⁵⁴ ontslaat de kwijting de bestuurders bovendien van aansprakelijkheid jegens de vennootschap op grond van artikel 1382 B.W. voor bestuursfouten die tevens een onrechtmatige daad uitmaken.¹⁵⁵

Aanvaard mag worden dat ook de bijzondere aansprakelijkheid ex artikel 60, § 3, Venn.W.¹⁵⁶ door de decharge gedekt is.¹⁵⁷ De bijzondere aansprakelijkheidssanctie van artikel 60, § 3, Venn.W. betreft immers het geval waarin een bestuurder, bij het uitoefenen van de beoordelingsvrijheid waarover hij in het kader van zijn mandaat beschikt, zichzelf ten koste van de vennootschap een onrechtmatig voordeel heeft verstrekt. Een dergelijke foutieve beoordeling is het best te kwalificeren als een – specifieke – bestuursfout, die door de vennootschap gedekt kan worden in de vorm van een kwijting als bedoeld in artikel 79, derde lid, Venn.W.¹⁵⁸

Anderzijds ontslaat de kwijting de bestuurders niet van aansprakelijkheid jegens de vennootschap wegens ongeldige inbreng of kennelijke overwaardering van inbrengen in natura in geval van kapitaalverhoging.¹⁵⁹ Evenmin maakt de

¹⁵³ WAUWERMANS, P., o.c., pp. 401-402, nr. 718.

¹⁵⁴ Zie PARMENTIER, C., «La responsabilité des dirigeants d'entreprises en cas de faillite», *T.B.H.*, 1986, p. 753, nr. 15; SIMONT, L., «Le devoir d'information. Sanctions et responsabilités», in *L'entreprise et ses devoirs d'information en matière économique et sociale*, C.D.V.A. (red.), Brussel, Bruylant, 1979, p. 357; VAN OMMESELAGHE, P., «Développements récents de la responsabilité civile professionnelle en matière économique», in *L'évolution récente du droit commercial et économique*, Brussel, Ed. Jeune Barreau, 1978, p. 19, nr. 8.

¹⁵⁵ GEENS, K. en LAGA, H., «Overzicht van rechtspraak (1986-1991). Vennootschappen», *l.c.*, p. 1062, nr. 149; RONSE, J., NELISSEN-GRADE, J.-M. en VAN HULLE, K., «Overzicht van rechtspraak (1979-1985). Vennootschappen», *l.c.*, p. 1277, nr. 258, noot 32. In dezelfde zin, wat de aansprakelijkheid van de commissaris-revisor betreft, FORIERS, P.-A., en VON KUEGELGEN, M., «La responsabilité civile des réviseurs et experts-comptables», *Rev. Dr. U.L.B.*, 1992-2 (vol. 6), pp. 36-37, nr. 44; VAN OEVELEN, A., «De rol en de civielrechtelijke aansprakelijkheid van de commissaris-revisor», in *Handelsrecht, economisch en financieel recht*, Postuniversitaire cyclus Willy Delva, Gent, Mys & Breesch, 1995, p. 276, nr. 48.

¹⁵⁶ Adde art. 133 Venn.W. (B.V.B.A.). In de reparatiewet van 13 april 1995 wordt art. 60, § 3, Venn.W. vervangen door art. 60, § 2. Nieuw hierbij is dat het onrechtmatig door de bestuurder(s) verkregen voordeel een financieel karakter moet hebben en dat alle bestuurders hoofdelijk aansprakelijk zijn.

¹⁵⁷ BRAECKMANS, H., «Nieuwe regelen voor bestuurders en aandeelhouders: belangenconflict, minderheidsvordering, nieuwe regelen bij het houden van een algemene vergadering», *l.c.*, p. 336, nr. 18; ERNST, Ph., «Belangenconflicten in naamloze vennootschappen», *R.W.*, 1991-92, p. 606, nr. 57, en p. 607, nr. 60.

¹⁵⁸ Vgl. BRAECKMANS, H. en WYMEERSCH, E., «De eenpersoonsvennootschap met beperkte aansprakelijkheid vanuit vennootschapsrechtelijk en algemeen handelsrechtelijk oogpunt», *l.c.*, p. 117, nr. 142.

¹⁵⁹ Art. 35, 2°, en 35, 4°, Venn.W.; art. 123, 4°, en 123, 6°, Venn.W. (B.V.B.A.); art. 147ter, 1° en 3°, Venn.W. (C.V.B.A.).

¹⁴⁴ VAN RYN, J., *Principes*, I, o.c., nr. 630. Klassieke voorbeelden van onbevoegd verrichte bestuurshandelingen die voor bekrachtiging in aanmerking komen, zijn handelingen verricht door bestuurders die behoren tot de wettelijke bevoegdheid van de algemene vergadering, en handelingen verricht door bestuurders met overschrijding van het doel van de vennootschap, waarbij de wederpartij kennis had of behoorde te hebben van de grenzen van het vennootschapsdoel.

¹⁴⁵ Vgl. PAULUS, C. en BOES, R., o.c., p. 139, nr. 248.

¹⁴⁶ Zie *supra*, nr. 6.

¹⁴⁷ Art. 1165 B.W.

¹⁴⁸ VAN RYN, J., *Principes*, I, o.c., nr. 630. Voor bijkomende referenties, zie *infra*, nr. 50.

¹⁴⁹ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *Traité*, II, o.c., p. 195, nr. 954; RONSE, J., *Algemeen deel*, o.c., 480. Voor een toepassingsgeval, zie Brussel, 8 februari 1963, *Pas.*, 1964, II, 204, *R.P.S.*, 1965, 91, met noot F. 't KINT: de vordering tot terugbetaling van gelden die door een bestuurder uit de vennootschapskas weggenomen zijn, is een vennootschapsvordering, die na een geldig verleende kwijting niet ontvankelijk is.

¹⁵⁰ Art. 62, eerste lid, Venn.W. (N.V.), art. 132 Venn.W. (B.V.B.A.) en art. 158 Venn.W. (C.V.B.A.).

¹⁵¹ Art. 62, tweede lid, Venn.W. Voor overtredingen van de statuten is echter wel vereist dat zij bepaaldelijk in de oproeping vermeld zijn (zie *supra*, nr. 32).

¹⁵² MARX, J.-M., o.c., pp. 63-64, nr. 27; R.P.D.B., «Sociétés anonymes», p. 415, nr. 919; PASSELECO, F., o.c., p. 319, nr. 1968.

kwijting een einde aan de bestuurdersaansprakelijkheid bij kapitaalverhoging wegens onvoldoende storting op aandelen.¹⁶⁰ Het betreft telkens immers geen *actio mandati* maar een bijzondere vorm van aansprakelijkheid die door de wetgever in het leven geroepen is om door iedere belanghebbende, waaronder de vennootschap, tegen de bestuurders aangevoerd te worden.¹⁶¹

39. Wat het «decharge-tijdvak» betreft, dekt de kwijting in de regel alle fouten waarvan de resultaten in de jaarrekening verwerkt zijn.¹⁶²

Vaak echter hebben bestuurshandelingen pas uitwerking in de jaren na de goedkeuring van de jaarrekening.¹⁶³ Zo komt het voor dat de algemene vergadering kwijting verleent voor beleidsfouten die pas na het besluit van decharge schadeverwekkende gevolgen sorteren. Indien deze schadelijke gevolgen de vennootschap er alsnog toe bewegen een *actio mandati* tegen haar bestuurders in te stellen, kunnen deze laatsten zich rechtsgeldig op de kwijting beroepen, ook al is de schade pas na het kwijtingsbesluit ontstaan.¹⁶⁴

40. De betekenis van de kwijting mag echter niet overtrokken worden.

Zo dekt de decharge uitsluitend de fouten en nalatigheden gepleegd in de hoedanigheid van bestuurder. Wanneer een bestuurder tevens met het dagelijks beheer van de vennootschap belast is, dekt de kwijting enkel de fouten die hij in de uitoefening van zijn bestuurstaak begaan heeft maar laat zij onaangetaast de aansprakelijkheid voor de handelingen die hij in het kader van zijn mandaat als gedelegeerd bestuurder verricht heeft.¹⁶⁵ Dezelfde regel is van toepassing op de bestuurder die als lid van het directiecomité het dagelijks beleid waarneemt of die door de raad van bestuur met een bijzondere opdracht belast werd. A fortiori blijft de kwijting ook zonder invloed op de aansprakelijkheid van de directeur/niet-bestuurder aan wie het dagelijks beheer van de vennootschap toevertrouwd werd.¹⁶⁶ Het gemene recht inzake kwijting en afstand van recht zal in een dergelijk geval onverkort van toepassing zijn.¹⁶⁷

Voorts geldt de kwijting enkel voor de bestuurders in rechte, niet voor de bestuurders in feite. Dit is logisch aangezien

feitelijke bestuurders officieel geen deel uitmaken van de raad van bestuur. Zij hebben de feitelijke macht om het beleid van de vennootschap naar eigen inzicht te bepalen maar treden hierbij op met negatie van de wettelijke bepalingen betreffende de structuur en de organisatie van de vennootschap.¹⁶⁸ In de regel zijn dit de grootaandeelhouders of, in voorkomend geval, belangrijke schuldeisers, die achter de schermen het bestuur van de vennootschap wezenlijk beïnvloeden.

41. Ten slotte moet bij het bepalen van de reikwijdte van de kwijting steeds rekening gehouden worden met de fundamentele regel dat de algemene vergadering bij de stemming over de kwijting kennis moet hebben, via de resultaten van de jaarrekening of op enige andere wijze, van de ware toestand van de vennootschap.¹⁶⁹

Deze regel impliceert dat de reikwijdte van de kwijting beperkt is tot de bestuurshandelingen en beslissingen die blijken uit

- (i) de resultaten van de jaarrekening;
- (ii) het jaarverslag van de raad van bestuur;
- (iii) het controleverslag van de commissaris-revisor;
- (iv) hetgeen in samenhang met deze stukken aan de jaarvergadering werd meegedeeld (in de vorm van bijzondere verslagen of via antwoorden op door de aandeelhouders gestelde vragen);

(iv) hetgeen de jaarvergadering, gelet op haar deskundigheidsniveau, redelijkerwijze kon weten.¹⁷⁰

42. Zo zullen foutieve bestuurshandelingen waarvan de resultaten getrouw in de jaarrekening verwerkt zijn, onder de bevrijdende werking van de kwijting vallen, ook al was het voor de aandeelhouders onmogelijk om uit deze cijfermatige uitkomsten de begane misslagen af te leiden.¹⁷¹

Omgekeerd zullen bestuursfouten waarvan de resultaten niet in de jaarrekening vervat zijn, buiten de reikwijdte van de kwijting blijven, behalve indien de algemene vergadering daarvan op een andere wijze kennis heeft gekregen, met name via het jaarverslag, het controleverslag, een bijzonder verslag of een afzonderlijke mededeling.¹⁷² Zoals eerder is uiteengezet, kan de kennis van de jaarvergadering ook voortvloeien uit door de aandeelhouders gestelde vragen of uit het feit dat er tussen de aandeelhouders en de bestuurders sterke gelieerde betrekkingen bestaan.¹⁷³

De regel dat misslagen waarvan de resultaten niet in de jaarrekening geboekt staan, slechts gedekt zijn indien de algemene vergadering daarvan op een andere wijze kennis

¹⁶⁰ Art. 35, 3°, Venn.W.; art. 123, 5°, Venn.W. (B.V.B.A.); art. 147ter, 2°, Venn.W. (C.V.B.A.).

¹⁶¹ Zie COLLE, Ph., «De oprichters-, bestuurders- en notariële aansprakelijkheid voor ongediende inbrengen», in *Notariële actualiteit Ondernemingsrecht* / 5, Brugge, Die Keure, 1994, pp. 137-138, nr. 2.

¹⁶² Zie *supra*, nrs. 26-28.

¹⁶³ BECKMAN, H., «Decharge en interne aansprakelijkheid», *I.c.*, 264.

¹⁶⁴ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *Traité*, II, o.c., pp. 195-196, nr. 954.

¹⁶⁵ Cass., 31 oktober 1946, *Pas.*, 1946, I, 389.

¹⁶⁶ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *Traité*, II, o.c., pp. 305-306, nr. 1120.

¹⁶⁷ Art. 63, derdelid, Venn.W. Zie FORIERS, P.-A., «Décharge – réception – quittance», *I.c.*, p. 138, nr. 34; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *Traité*, II, o.c., pp. 305-306, nr. 1120; VAN OMME-SLAGHE, P., «Développements récents de la responsabilité civile professionnelle en matière économique», *I.c.*, p. 17, nr. 6. Volgens Foriers, «le délégué à la gestion journalière – non administrateur (...) bénéficiera d'un quitus tacite, résultant de l'approbation des comptes sociaux par le conseil et de leur soumission à l'assemblée sans réserve concomitante quant à la gestion journalière».

¹⁶⁸ COLLE, Ph., «Kritische bemerkingen nopens een aantal problemen rond artikel 63ter Venn.W.», *T.B.H.*, 1985, 174.

¹⁶⁹ Zie *supra*, nrs. 26-31.

¹⁷⁰ Zie over dit alles *supra*, nrs. 28-30. Zie ook BECKMAN, H., «De mythe van de décharge», *I.c.*, p. 114, nr. 4, en p. 115, nr. 6; *id.*, «Decharge en interne aansprakelijkheid», *I.c.*, 284.

¹⁷¹ Zie *supra*, nrs. 26-27.

¹⁷² Zie *supra*, nrs. 28-30. Van Ryn is op dit punt glashelder: «Sauf l'éventualité d'une communication spéciale à l'assemblée, le quitus voté par celle-ci n'a aucun effet exonératoire pour les actes de gestion qui, bien qu'accomplis durant l'exercice, ne sont pas traduits par des résultats accusés au bilan» (VAN RYN, J., *Principes*, I, o.c., p. 403, nr. 631). Voor toepassingsgevallen, zie Cass., 12 februari 1981, *Pas.*, 1981, I, 639, en Bergen, 11 mei 1979, *R.P.S.*, 1979, 158 (*Unac-zaak*); Kh. Brussel, 14 juni 1904, *Jur. Comm. Bruxelles*, 1904, 434.

¹⁷³ Zie *supra*, nrs. 30-31.

heeft gekregen, roept vraagtekens op wanneer bepaalde aandeelhouders over bevoorrechte informatie beschikken. Zo is het denkbaar dat de meerderheidsaandeelhouder dankzij zijn positie als bestuurder op de hoogte is van een beleidsfout die de minderheidsaandeelhouder onbekend is of voor hem verzwegen wordt.¹⁷⁴ De enkele vaststelling dat een of meer (minderheids)aandeelhouders geen kennis hadden van een bestuursfout, volstaat echter niet om deze fout *ipso facto* uit de reikwijdte van de kwijting te sluiten. Dit is slechts mogelijk indien de onwetendheid van de betrokken aandeelhouder(s) het dechargebesluit heeft kunnen beïnvloeden. Het besluit van de algemene vergadering is immers de resultante van een geheel van wilsuitingen, dat tot stand komt na beraadslaging en volgens het meerderheidsprincipe.¹⁷⁵ Alsdan kan de onkundigheid van een bestuursfout de kwijting slechts aantasten indien de onwetendheid niet alleen bestond bij een of meer individuele aandeelhouders maar een invloed heeft gehad op het stemgedrag van de meerderheid binnen de algemene vergadering.¹⁷⁶

43. Bestuursfouten ten slotte waarvan de resultaten niet in de jaarrekening verwerkt zijn en waarvan de jaarvergadering anderszins evenmin kennis heeft gekregen, zullen nooit onder de bevrijdende werking van de kwijting vallen.¹⁷⁷ Aldus besliste het Hof van Cassatie dat er geen bevrijdende decharge is «lorsque, le bilan ne permettant pas de constater certaines opérations irrégulières imputées aux administrateurs, l'examen des livres ne le permettant pas d'avantage, et le commissaire de la société n'ayant pas fait connaître à l'assemblée l'existence d'indications fausses dont la révélation eût modifié les soldes des comptes indiqués, le vote (...) n'a pas été donné en connaissance de cause».¹⁷⁸

Voor bestuursfouten die een inbreuk vormen op de statuten geldt daarenboven een strenger criterium. Bestuurders kunnen zich voor dergelijke misstappen slechts op de kwijting beroepen indien ze expliciet in de oproeping vermeld zijn.¹⁷⁹

Vennootschapsbestuurders hebben er dan ook alle belang bij de jaarrekening, de verslagen en de oproepingen zo volledig en zo duidelijk mogelijk te redigeren en de mededelin-

gen die ze op de jaarvergadering aan de aandeelhouders verschaffen, zorgvuldig in de notulen op te nemen.¹⁸⁰

44. Aangezien de kwijting zich niet uitstrekt tot de bestuursfouten waarvan de resultaten niet in de jaarrekening verwerkt zijn en waarvan de jaarvergadering anderszins evenmin kennis had, blijft de *actio mandati* voor dergelijke «verborgen» fouten onverkort bestaan.¹⁸¹ «On ne peut en effet pas renoncer à un droit dont on ignore l'existence.»¹⁸² Hetzelfde geldt voor extrastatutaire verrichtingen: de vennootschap behoudt de *actio mandati* voor alle extrastatutaire handelingen waarvan in de oproeping geen melding is gemaakt.¹⁸³

Om een *actio mandati* in te stellen, hoeft de vennootschap dus niet eerst de nietigverklaring van het dechargebesluit te eisen.¹⁸⁴ Het is voldoende te bewijzen dat de bestuursfouten waarop zij haar vordering baseert, buiten de reikwijdte van de kwijting vallen.¹⁸⁵ Niet zelden wijst de rechtbank een deskundige aan om na te gaan of aan deze bewijslast is voldaan.¹⁸⁶

Beroepen de door de vennootschap gedaagde bestuurders zich op de decharge, dan kan de vennootschap in voorkomend geval, bij wijze van exceptie, de nietigheid van het dechargebesluit tegenwerpen.¹⁸⁷ Wordt de rechter er aldus toe

¹⁸⁰ Zie RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *Traité*, II, o.c., p. 385, nr. 1263.

¹⁸¹ BECKMAN, H., «Decharge en interne aansprakelijkheid», *l.c.*, 287; FORIERS, P.-A. en VON KUEGELGEN, M., «La responsabilité civile des réviseurs et experts-comptables», *Rev. Dr. U.L.B.*, 1992-2, p. 36, nr. 43.

¹⁸² LAURENT, F., *Principes de droit civil français*, XXVI, Brussel, Bruylant, 1878, p. 65, nr. 53, geciteerd door FORIERS, P.-A., «Décharge – réception – quittance», *l.c.*, p. 152, nr. 56. In dezelfde zin BECKMAN, H., «De mythe van de décharge», *l.c.*, p. 115, nr. 4.

¹⁸³ MARX, J.-M., o.c., p. 71, nr. 34; VAN RYN, J., *Principes*, I, o.c., nr. 632.

¹⁸⁴ Zie FORIERS, P.-A., «Décharge – réception – quittance», *l.c.*, p. 152, nr. 56. Het is overigens zeer de vraag of de vennootschap gerechtigd is om rechtstreeks als eiseres een nietigheidsvordering tegen het dechargebesluit in te stellen. Vooraanstaande auteurs leren immers dat de vennootschap geen nietigheidsvordering tegen zichzelf kan inleiden (zie o.a. RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *Traité*, II, o.c., nr. 1221; RONSE, J., *Preadvies over de nietigheid van besluiten van organen van de naamloze vennootschap*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1966, 32). Wel zou de vennootschap die een *actio mandati* tegen haar bestuurders aanhangig heeft gemaakt, de nietigheid van het dechargebesluit bij wijze van exceptie kunnen tegenwerpen wanneer de bestuurders zich op het besluit beroepen (zie VAN BRUYSTEGEM, B., noot onder Bergen, 27 mei 1980, *B.R.H.*, 1981, 311).

¹⁸⁵ Of, als het extrastatutaire verrichtingen betreft, dat deze niet bepaaldelijk in de oproeping aangegeven werden. Zie MARX, J.-M., o.c., p. 71, nr. 34.

¹⁸⁶ Zie bv. Kh. Verviers, 14 oktober 1967, *Jur. Liège*, 1969-70, 207; Kh. Brussel, 14 juni 1904, *Jur. Comm. Bruxelles*, 1904, 434; Brussel, 10 januari 1902, *R.P.S.*, 1903, 129-130. Vgl. Kh. Luik, 22 december 1922, *R.P.S.*, 1926, 257.

¹⁸⁷ Overeenkomstig artikel 190bis, § 2, Venn.W. kan de vennootschap de nietigheid van de door haar verleende kwijting slechts aanvoeren indien zij aantoonst dat het dechargebesluit door een wilsgebrek is aangetast. Het lijdt in dit verband weinig twijfel dat het opzettelijk meedelen van valse stukken (bv. valse jaarrekening) en/of misleidende informatie als bedrog gekwalificeerd kan worden, terwijl het voorleggen van onvolledige of onjuiste stukken tot dwaling

¹⁷⁴ BECKMAN, H., «De mythe van de décharge», *l.c.*, pp. 115-116, nr. 6.

¹⁷⁵ De regel dat de door de meerderheid genomen beslissingen alle aandeelhouders binden, ook hen die tegengestemd hebben of afwezig waren, steunt op de wet en niet op een vermoeden van instemming. Zie Cass., 12 juni 1953, *Pas.*, 1953, I, 796.

¹⁷⁶ Vgl. de traditionele leer van het Hof van Cassatie volgens de welke de loutere vaststelling dat de wil van een of meer aandeelhouders met een wilsgebrek behept is, niet volstaat om de nietigheid van het besluit uit te spreken (Cass., 26 april 1948, *Pas.*, 1948, I, 277). Dit is slechts mogelijk «pour autant que le consentement vicié ait été déterminant lors de la prise de la décision». Zie MERCHIERS, Y., «La nullité des décisions d'organes de sociétés et en particulier la nullité pour violation d'un principe général de droit», noot onder Brussel, 13 januari 1971, *R.C.J.B.*, 1973, p. 273, nr. 7.

¹⁷⁷ FORIERS, P.-A., «Décharge – réception – quittance», *l.c.*, pp. 143-144, nr. 41; FRANCK, P.-A., o.c., p. 178, nr. 483. Zie ook BECKMAN, H., «De mythe van de decharge», *l.c.*, p. 115, nr. 4.

¹⁷⁸ Cass., 5 februari 1903, *Pas.*, I, 101, *R.P.S.*, 1903, 128.

¹⁷⁹ Zie *supra*, nr. 32.

gebracht de nietigheid van de kwijting uit te spreken, dan wordt het volledige beleid van de bestuurders tijdens het afgelopen boekjaar opnieuw ter discussie gesteld. «C'est toute la gestion des administrateurs qui est remise en question. (...) La décharge sera nulle pour le tout et non pas seulement relativement à l'acte dissimulé.»¹⁸⁸

2° Werking van de kwijting tegenover individuele aandeelhouders

45. Enerzijds zijn alle aandeelhouders, ook zij die tegengestemd hebben of afwezig waren,¹⁸⁹ door het dechargebesluit gebonden.¹⁹⁰

Anderzijds houdt decharge enkel ontslag van aansprakelijkheid jegens de vennootschap in. Zij werkt niet tegenover derden.¹⁹¹ Zij is bijgevolg ook zonder werking tegenover de individuele aandeelhouders wanneer dezen – zoals onverschillig welke derde – van de bestuurders vergoeding vorderen van een eigen schade, die onderscheiden is van de door de vennootschap geleden schade waarvan alle aandeelhouders op evenredige wijze de weerslag ondergaan.¹⁹²

In de praktijk is een dergelijke vordering echter vrij zeldzaam. De individuele (minderheids)aandeelhouder kan immers zelden bewijzen dat hij door een bestuursfout een persoonlijke schade, onderscheiden van die van de collectiviteit der aandeelhouders, geleden heeft. Bovendien kan de individuele vordering slechts ingesteld worden indien de aandeelhouder de kwijting niet heeft goedgekeurd, m.a.w. indien hij tegen de kwijting heeft gestemd, zich van de stemming onthouden heeft of afwezig was. Door een eventuele goedkeuring van de kwijting wordt de aandeelhouder immers geacht afstand te doen van zijn recht om een aansprakelijkheidsvordering tegen het bestuur in te stellen.¹⁹³

46. Gelet op de geringe slagkracht van de individuele vordering, waren de minderheidsaandeelhouders tot vóór de wet van 18 juli 1991 afhankelijk van hetgeen de meerderheid ter algemene vergadering tegen het bestuur besloot te ondernemen. In de mate waarin de bestuurders de emanatie

waren van de meerderheids-c.q. controlerende aandeelhouder, kwam het slechts zelden tot een *actio mandati* en werd bijna automatisch kwijting verleend. Het door de meerderheid genomen dechargebesluit bond alle aandeelhouders, ook hen die tegengestemd hadden of afwezig waren.¹⁹⁴ Aldus waren de actiemogelijkheden van de minderheid, behoudens het recht om bij vormelijke of inhoudelijke onregelmatigheid de nietigverklaring van het dechargebesluit te eisen,¹⁹⁵ tot een minimum beperkt. Ook het recht van de minderheidsaandeelhouders om in geval van bestuurlijk wanbeleid de aanstelling te vorderen van een gerechtelijk deskundige¹⁹⁶ werd door de kwijting op negatieve wijze beïnvloed. Niet zelden werd een dergelijke vordering door de rechtbank afgewezen omdat tengevolge van de kwijting reeds bij voorbaat vaststond dat geen verdere vorderingen tegen de bestuurders zouden kunnen worden ingesteld.¹⁹⁷

47. Om de zwakke positie van de minderheid te verhelpen, besloot de wetgever vier jaar geleden de «minderheidsvordering» in te voeren.¹⁹⁸ Deze vordering maakt het de minderheidsaandeelhouder(s) mogelijk herstel te eisen van de wegens bestuursfouten door de vennootschap geleden schade, ook al heeft de algemene vergadering voor deze fouten kwijting verleend. De minderheid put haar recht om de bestuurders ondanks de door de algemene vergadering verleende decharge aansprakelijk te stellen, uit een uitdrukkelijke wettekst,¹⁹⁹ die haar daartoe onder bepaalde voorwaarden bevoegdheid verleent.²⁰⁰

Zo stelt de wet als voorwaarde voor het instellen van een minderheidsvordering dat de algemene vergadering zich vooraf over de kwijting uitgesproken moet hebben.²⁰¹ Bo-

¹⁹⁴ Over het meerderheidsprincipe, zie *supra*, noot 175.

¹⁹⁵ Zo zou de weigering van de meerderheid om een *actio mandati* tegen falende bestuurders in te stellen, als een misbruik van meerderheid (inhoudelijke onregelmatigheid) gekwalificeerd kunnen worden. Zie Fagnart, J.-L., «La responsabilité des administrateurs de la société anonyme», in *La responsabilité des associés, organes et préposés des sociétés*, Brussel, Ed. Jeune Barreau, 1991, p. 27, nr. 28. Overigens wordt het recht van individuele minderheidsaandeelhouder(s) om een vordering in te stellen tot nietigverklaring van een besluit van de algemene vergadering, niet betwist, Zie daarover Tillemans, B., o.c., pp. 114-115, nr. 139.

¹⁹⁶ Art. 191 Venn.W.

¹⁹⁷ Voor een toepassingsgeval, zie Kh. Luik, 22 december 1922, *R.P.S.*, 1926, 257, met noot F. Paridant. Zie ook Kh. Kortrijk, 8 juli 1965, *B.R.H.*, 1968, 396; Bauduin, F., noot onder Kh. Kortrijk, 2 september 1976, *R.P.S.*, 1978, (252), 259.

¹⁹⁸ Of – juister gezegd – her in te voeren. De minderheidsvordering werd in 1913 immers «per vergissing» uit de vennootschappenwet geschrapt.

¹⁹⁹ Met name art. 66bis, § 2, Venn.W. Ook in de B.V.B.A. en de C.V.B.A. is de minderheidsvordering ingevoerd (artt. 132bis, en 158 Venn.W.).

²⁰⁰ Zie Merchiers, Y., «De minderheidsvorderingen. De minderheidsvordering in aansprakelijkheid en het deskundigenonderzoek», in *Het vernieuwd juridisch kader van de ondernemingen: financieel, vennootschaps- en boekhoudrecht. Financieel nu en morgen*, Flamee, M. en Meulemans, D. (red.), Die Keure, 1993, p. 188, nr. 4.

²⁰¹ Dit vloeit voort uit het vereiste dat de minderheidsaandeelhouder(s) op de dag waarop de algemene vergadering zich over de kwijting uitspreekt, effecten moet(en) bezitten die ten minste 1 % vertegenwoordigen van de stemmen verbonden aan het totaal aantal aandelen of die een gedeelte van het kapitaal vertegenwoordigen van ten minste 50 miljoen frank (art. 66bis, § 2, tweede lid, Venn.W.).

aanleiding kan geven (zie Ronse, J., *Algemeen deel*, o.c., 478-479). Bovendien is vereist, opdat het dechargebesluit wegens bedrog of dwaling vernietigd kan worden, dat het wilsgebrek niet alleen bestond bij een of meer individuele aandeelhouders maar een (beslissende) invloed heeft gehad op het stemgedrag van de meerderheid binnen de algemene vergadering (zie Cass., 26 april 1948, *Pas.*, 1948, I, 277, reeds geciteerd in noot 176). Deze traditionele nietigheidsleer lijkt onder het stelsel van artikel 190bis Venn.W. nog steeds van toepassing, ondanks het «automatisch» karakter van de nietigheid wegens bevoegdheidsoverschrijding. Immers, opdat het wilsgebrek aan de vennootschap toegerekend kan worden, is hoe dan ook vereist dat het bestond bij een meerderheid binnen de algemene vergadering en niet alleen bij een of meer individuele aandeelhouders.

¹⁸⁸ Marx, J.-M., o.c., pp. 71-72, nr. 34.

¹⁸⁹ Over het meerderheidsprincipe, zie *supra*, noot 175.

¹⁹⁰ Onverminderd het recht van de aandeelhouders die tegengestemd hebben of afwezig waren om een minderheidsvordering in te stellen onder de voorwaarden van art. 66bis, § 2, Venn.W. Zie daarover *infra*, nrs. 47-49.

¹⁹¹ Zie *supra*, nr. 37.

¹⁹² Ronse, J., *Algemeen deel*, o.c., 481; Van Ryn, J., *Principes*, I, o.c., nr. 630; Wauwermans, P., o.c., pp. 402-403, nr. 720. Voor een toepassingsgeval, zie Brussel, 7 januari 1959, *R.P.S.*, 1963, 204.

¹⁹³ Ronse, J., *Algemeen deel*, o.c., 481.

vendien is vereist dat de minderheidsaandeelhouder de kwijting niet heeft goedgekeurd, m.a.w. dat hij tegen de kwijting heeft gestemd, zich bij de stemming onthouden heeft of afwezig was.²⁰² Het ligt immers voor de hand dat de aandeelhouder die de kwijting goedgekeurd heeft en aldus afstand gedaan heeft van zijn recht een aansprakelijkheidsvordering tegen de bestuurders in te leiden, achteraf niet alsnog met een minderheidsvordering voor de dag kan komen.²⁰³ De aandeelhouder zou in een dergelijk geval echter wel kunnen aanvoeren dat het dechargebesluit ongeldig is. Hiertoe zal hij de nietigverklaring van het besluit moeten eisen²⁰⁴ of moeten aantonen dat de bestuursfouten waarop hij zijn vordering baseert, buiten de reikwijdte van de kwijting vallen.²⁰⁵

48. In tegenstelling tot wat sommige auteurs beweren,²⁰⁶ is de minderheidsvordering geen vennootschapsvordering of *actio mandati*.²⁰⁷ Immers, conform het gemene recht, gaat de *actio mandati* onherroepelijk teniet zodra de (meerderheid in de) algemene vergadering aan de bestuurders kwijting heeft verleend.²⁰⁸ Men ziet niet in hoe de *actio mandati* bij de minderheid zou kunnen «herleven» door het enkele feit dat deze de kwijting niet heeft goedgekeurd. Bovendien wordt de minderheidsvordering door de individuele aandeelhouders in eigen naam ingesteld en niet in naam van de vennootschap.²⁰⁹ De minderheidsvordering is dus niet «de door een minderheid ingestelde vennootschapsvordering»²¹⁰ maar een afzonderlijke vordering, die door de minderheidsaandeelhouders in eigen naam wordt ingesteld voor rekening van de vennootschap. Concreet betekent dit dat, wanneer de bestuurders van de meerderheid in de algemene vergadering kwijting hebben gekregen, de minderheid alsnog het recht heeft in eigen naam herstel te eisen van de door

de vennootschap geleden schade, waarbij het bedrag van de eventuele schadevergoeding aan de vennootschap toekomt.

49. Uit het voorgaande volgt dat de invoering van de minderheidsvordering de reikwijdte van de kwijting op ingrijpende wijze beknot heeft. De kwijting heeft immers geen bevrijdende werking meer ten aanzien van de individuele aandeelhouders die het dechargebesluit niet hebben goedgekeurd of kunnen aantonen dat dit besluit ongeldig is.²¹¹

3° Werking van de kwijting tegenover derden

50. Zoals boven is opgemerkt werkt de kwijting niet tegenover derden, voor wie de beslissing tot kwijting een *res inter alios acta* is.²¹²

Bestuurders kunnen zich dus niet op de kwijting beroepen wanneer zij door een derde op grond van artikel 62, tweede lid, Venn.W.,²¹³ artikel 1382 B.W.²¹⁴ of, in voorkomend geval, artikel 60, § 3, Venn.W. aangesproken worden.²¹⁵ Enkel in het uitzonderlijk geval waarin een derde bij wege van zijdelingse vordering²¹⁶ de *actio mandati* tegen de bestuurders instelt, kunnen deze laatsten een geldig verkregen kwijting tegenwerpen.²¹⁷

51. Vaak echter wegen de voordelen die derden, inzonderheid schuldeisers van de vennootschap, uit een aansprakelijkheidstelling van de bestuurders kunnen halen, niet op tegen de commerciële nadelen van een dergelijke vordering.²¹⁸ Het is dan ook niet verwonderlijk dat de meeste vorderingen van derden pas na faillissement van de vennootschap worden ingesteld, namelijk door de curator.

4° Werking van de kwijting tegenover de curator

52. Volgens de klassieke leer kunnen de gewezen bestuur-

In de B.V.B.A. en de C.V.B.A. is de participatiedrempel vastgesteld op 10 % (art. 132bis, § 2, Venn.W., waarnaar art. 158 Venn.W. verwijst).

²⁰² Art. 66bis, § 2, derde lid, Venn.W. Over het belang om in de notulen op te nemen hoe elke aandeelhouder over de kwijting heeft gestemd, zie *supra*, nr. 23.

²⁰³ Deze uit het gemene recht voortvloeiende regel is evenzeer van toepassing op de individuele aansprakelijkheidsvordering (zie *supra*, nr. 45).

²⁰⁴ Krachtens art. 701 Ger.W. kunnen de vordering tot nietigverklaring, die tegen de vennootschap wordt ingesteld, en de minderheidsvordering, die tegen de bestuurders wordt ingesteld, bij een en dezelfde dagvaarding aanhangig worden gemaakt.

²⁰⁵ Over de reikwijdte van de kwijting, zie *supra*, nrs. 38-44.

²⁰⁶ Zie o.a. LAGA, H., «De minderheidsvordering en het deskundigenonderzoek», *l.c.*, p. 220, nr. 4; MERCHERS, Y., «De minderheidsvorderingen. De minderheidsvordering in aansprakelijkheid en het deskundigenonderzoek», *l.c.*, pp. 187-188, nr. 4.

²⁰⁷ Zie COIPEL, M., *Les sociétés à responsabilité limitée, o.c.*, nr. 318-1: «Il ne s'agit pas d'une action sociale».

²⁰⁸ Zie *supra*, nr. 35.

²⁰⁹ BRAECKMANS, H., «Nieuwe regelen voor bestuurders en aandeelhouders: belangenconflict, minderheidsvordering, nieuwe regelen bij het houden van een algemene vergadering, deskundigenonderzoek», *l.c.*, p. 342, nr. 34.

²¹⁰ In het oorspronkelijk wetsontwerp was sprake van «de door een minderheid ingestelde vennootschapsvordering». De Raad van State formuleerde terecht bezwaar tegen deze formulering (*Parl. St., Senaat*, 1990-91, nr. 1107-1, 163-164), zodat in de huidige tekst van artikel 66bis, § 2, Venn.W. de term «minderheidsvordering» gebezigd wordt.

²¹¹ Voor zover de minderheidsaandeelhouders voldoen aan de participatiedrempel van art. 66bis, § 2, of art. 132bis, § 2, Venn.W.

²¹² Zie *supra*, nr. 37.

²¹³ Zie bv. Kh. Brussel, 10 september 1985, *T.B.H.*, 1987, 523; Brussel, 7 januari 1959, *Pas.*, 1959, II, 208, *R.P.S.*, 1963, 204; Brussel, 9 januari 1924, *R.P.S.*, 1924, 38.

²¹⁴ FRÉDÉRICQ, L. en S., *Handboek*, I, o.c., pp. 664-665, nr. 825; MARX, J.-M., o.c., p. 133, nr. 73; VAN OMMESELAGHE, P., «Développements récents de la responsabilité civile professionnelle en matière économique», *l.c.*, p. 20, nr. 9.

²¹⁵ Evenmin ontslaat de kwijting de bestuurders van aansprakelijkheid jegens belanghebbende derden wegens ongeldige inbreng, kennelijke overwaarding van inbreng in natura of onvoldoende storting op aandelen naar aanleiding van een kapitaalverhoging (art. 35, 2°-4°, Venn.W.).

²¹⁶ Art. 1166 B.W.

²¹⁷ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GRÉGOIRE, A., *Traité*, II, o.c., p. 189, nr. 945; RONSE, J., *Algemeen deel*, o.c., 481. Voor een toepassingsgeval, zie Rb. Charleroi, 7 januari 1956, *R.P.S.*, 1956, 141. Nochtans kunnen derden, indien de kwijting met bedrieglijke benadeling van hun rechten werd verleend, het dechargebesluit op grond van art. 1167 B.W. aanvechten en vervolgens op grond van art. 1166 B.W. de *actio mandati* voor rekening van de vennootschap instellen. Zie FRÉDÉRICQ, L. en S., *Handboek*, I, o.c., pp. 663-664, nr. 824.

²¹⁸ MERCHERS, Y., «Aansprakelijkheid van bestuurders in N.V. en B.V.B.A.», *T.P.R.*, 1986, p. 408, nr. 5.

ders zich tegenover de curator ²¹⁹ slechts op een vóór het faillissement verkregen kwijting beroepen indien deze laatste als vertegenwoordiger van de failliete vennootschap de *actio mandati* instelt. ²²⁰ Treedt de curator echter op als vertegenwoordiger van de gezamenlijke schuldeisers op grond van de artikelen 62, tweede lid, Venn.W. en/of 1382 B.W., dan kan de decharge hem niet worden tegengeworpen. ²²¹ Bijgevolg «stranden slechts weinige vorderingen (van curatoren) op een geldige decharge». Immers, «na faillissement beschikt de curator nog over de vordering in naam van de gezamenlijke schuldeisers.» ²²²

Deze traditionele stelling, die de curator toestaat om zich naar believen als vertegenwoordiger van de schuldeisers op te werpen teneinde de decharge terzijde te schuiven, werd recent – terecht – door bepaalde auteurs onder vuur genomen. ²²³ Volgens deze auteurs vertegenwoordigt de curator noch de gefailleerde vennootschap noch de gezamenlijke schuldeisers maar oefent hij enkel de rechten en vorderingen uit van het buiten bezit gestelde vermogen. ²²⁴ Concreet zijn dit de rechten en vorderingen die de gefailleerde vennootschap zelf zou kunnen uitoefenen indien zij niet door het faillissement buiten bezit was gesteld. In deze opvatting is het logisch dat de kwijting die tegen de vennootschap aangevoerd kan worden, even goed aan de curator tegengeworpen kan worden. ²²⁵

²¹⁹ Of, in geval van akkoord door boedelafstand, de vereffenaar. Zie VAN RYN, J. en VAN OMMESLAGHE, P., «Examen de jurisprudence – Les sociétés commerciales», *R.C.J.B.*, 1981, p. 382-383, nr. 61.

²²⁰ COPPENS, P. en 'T KINT, F., «Examen de jurisprudence – Les faillites et concordats», *R.C.J.B.*, 1979, p. 381, nr. 57; FAGNART, J.-L., «La responsabilité des administrateurs de la société anonyme», in *La responsabilité des associés, organes et préposés des sociétés*, Brussel, Ed. Jeune Barreau, 1991, p. 35, nr. 41; GEENS, K. en LAGA, H., «Overzicht van rechtspraak (1986-1991). Vennootschappen», *l.c.*, p. 1062, nr. 150. Voor toepassingsgevallen, zie bv. Rb. Gent, 26 maart 1993, *T.B.H.*, 1993, 935; Gent, 1 maart 1989, *T.R.V.*, 1989, 434; Kh. Brussel, 14 februari 1989, *T.R.V.*, 1989, 436; Bergen, 16 mei 1979, *B.R.H.*, 1980, 322.

²²¹ Zie de in voorgaande noot geciteerde rechtsleer. Voor toepassingsgevallen, zie bv. Rb. Gent, 26 maart 1993, *T.B.H.*, 1993, 935; Gent, 1 maart 1989, *T.R.V.*, 1989, 434; Bergen, 16 mei 1979, *B.R.H.*, 1980, 322, *R.P.S.*, 1979, 158; Kh. Charleroi, 12 oktober 1976, *R.P.S.*, 1976, 143.

²²² VAN BRUYSTEGEM, B., «Mythe of werkelijkheid van de verantwoordelijkheid van het bestuur, de commissarissen en de vereffenaars in N.V., P.V.B.A. en C.V.», *B.R.H.*, 1980, 494.

²²³ Zie o.a. COLLE, Ph., «Recente ontwikkelingen in het faillissementsrecht: de ware functie van de curator, de boedelschulden en het faillissement van de vennootschap in vereffening», in *Handelsrecht, economisch en financieel recht*, Postuniversitaire cyclus Willy Delva, Gent, Mys & Breesch, 1995, p. 10, nr. 11.

²²⁴ COLLE, Ph., «Recente ontwikkelingen in het faillissementsrecht», *l.c.*, pp. 2-5, nrs. 1-5; VAN BUGGENHOUT, C., «De rechtspositie van de curator in het faillissementsrecht en het sociaal recht», in *Handelsrecht, economisch en financieel recht*, Postuniversitaire cyclus Willy Delva, Gent, Mys & Breesch, 1995, 30-42; VAN BUGGENHOUT, C. en CLEVENBERGH, O., «L'action en responsabilité pour aggravation du passif», préjudice 'collectif' et cumul de préjudices individuels: tentative d'éclaircissement», *T.B.H.*, 1995, pp. 538-540, nrs. 3-4.

²²⁵ COLLE, Ph., «Recente ontwikkelingen in het faillissementsrecht», *l.c.*, p. 10, nr. 11.

Voor- en tegenstanders van de klassieke leer zijn het er echter wel over eens dat in geval van faillissement met ontoreikend actief de kwijting zonder invloed blijft op de aansprakelijkheid van de bestuurders op grond van artikel 63ter Venn.W. ²²⁶ De vordering ex artikel 63ter Venn.W. is immers speciaal door de wetgever ingevoerd om in geval van faillissement door de curator, en door hem alleen, tot delging van het passief ingesteld te worden. ²²⁷ Redelijkerwijze kan aan deze vordering van de curator geen afbreuk gedaan worden door een vóór het faillissement genomen beslissing van de algemene vergadering. ²²⁸ Evenmin kunnen de gewezen bestuurders een vóór het faillissement verkregen kwijting aan de curator tegenwerpen wanneer deze laatste op grond van artikel 35, 6°, Venn.W. ²²⁹ een vordering wegens kennelijk ontoereikend kapitaal instelt. ²³⁰

VI. KWIJTING BIJ VEREFFENING, FUSIE EN SPLITSING

A. Vereffening

53. Hoewel de ontbinding van de vennootschap van rechtswege een einde maakt aan het mandaat van de bestuurders, blijven deze laatste, conform het gemene recht, ²³¹ aansprakelijk voor de fouten die ze vóór de ontbinding hebben begaan. ²³² Tevens blijven de bestuurders gehouden aan de algemene vergadering rekenschap af te leggen over het beleid dat ze vóór de ontbinding hebben gevoerd. ²³³ Hiertoe is het niet voldoende aan de algemene vergadering die zich over de ontbinding uitspreekt, een staat van activa en passiva voor te leggen. Aan deze staat kan, zoals blijkt uit de voorbereiding van de reparatiewet van 13 april

²²⁶ Deze bepaling is niet alleen van toepassing op de N.V. en de C.V.A. maar ook op de C.V.B.A. (art. 158, 2°, Venn.W.) en, voor zover bepaalde drempels overschreden zijn, de B.V.B.A. (art. 133bis Venn.W.). Door de reparatiewet van 13 april 1995 worden de voor de B.V.B.A. bepaalde drempels ook op de C.V.B.A. van toepassing gemaakt (art. 158, 9°, nieuwe Venn.W.).

²²⁷ Rb. Gent, 26 maart 1993, *T.B.H.*, 935; Brussel, 10 september 1985, *T.B.H.*, 1987, 523.

²²⁸ COLLE, Ph., «Recente ontwikkelingen in het faillissementsrecht», *l.c.*, p. 10, nr. 11; GEENS, K. en LAGA, H., «Overzicht van rechtspraak. Vennootschappen (1986-1991), *l.c.*, p. 1069, nr. 159; GEINGER, H., COLLE, Ph. en VAN BUGGENHOUT, C., «Overzicht van rechtspraak (1975-1989). Het faillissement en het gerechtelijk akkoord», *T.P.R.*, 1991, p. 546, nr. 182; VEROUGSTRATE, I., «L'action en comblement du passif», in *Les créanciers et le droit de la faillite*, C.D.V.A. (red.), Brussel, Bruylant, 1983, p. 436-437, nr. 13.

²²⁹ Adde art. 123, 7°, Venn.W. (B.V.B.A.) en art. 147ter, 4°, Venn.W. (C.V.B.A.).

²³⁰ PARMENTIER, C., «La responsabilité des dirigeants d'entreprises en cas de faillite», *T.B.H.*, 1986, pp. 767-768, nr. 36.

²³¹ Cass., 24 juni 1955, *Pas.*, 1955, I, 1151; Antwerpen, 10 november 1981, *T.B.H.*, 1982, 618; Kh. Tongeren, 2 maart 1992, *T.R.V.*, 1992, 180.

²³² Ook al is de schade pas na de ontbinding ontstaan. Zie daarover de in de vorige noot geciteerde rechtspraak.

²³³ MARX, J.-M., *o.c.*, pp. 77-78, nr. 39; VAN RYN, J., *Principes*, I, *o.c.*, nr. 1074. Vgl. art. 1991, tweede lid, B.W., dat aan de lasthebber de verplichting oplegt de zaak waarmee ten tijde van het overlijden van de lastgever een aanvang was gemaakt ten einde te brengen, indien de aangelegenheid geen uitstel gedooft.

1995,²³⁴ geen kwijting als bedoeld in artikel 79 Venn.W. verbonden worden.²³⁵

Om kwijting in de zin van artikel 79 Venn.W. te krijgen, dienen de bestuurders zich te wenden tot de algemene vergadering van de vennootschap in vereffening. Aan deze algemene vergadering moeten de gewezen bestuurders de jaarrekening voorleggen over het onvolledige boekjaar dat eindigt met de ontbinding, alsook – indien dit nog niet vóór de ontbinding gebeurd is – de jaarrekening over het laatste volledige boekjaar.²³⁶ De algemene vergadering wordt door de vereffenaar(s)²³⁷ in voorkomend geval op verzoek van de gewezen bestuurders, bijeengeroepen.²³⁸ Zij hoeft niet noodzakelijk op de datum van de jaarvergadering gehouden te worden.²³⁹

54. De door de vereffenaars bijeengeroepen algemene vergadering beslist, na goedkeuring van de jaarrekening(en), over de aan de bestuurders te verlenen kwijting.

Wordt de kwijting goedgekeurd, dan gaat de *actio mandati* bij de vennootschap en haar vereffenaars onherroepelijk teniet. Het dechargebesluit maakt elke vordering tot schade-loosstelling van de vereffenaars tegen de gewezen bestuurders onontvankelijk, voor zover aan de vereisten van artikel 79 Venn.W. is voldaan.²⁴⁰ In tegenstelling tot de curator, kunnen de vereffenaars zich niet als vertegenwoordiger van de gezamenlijke schuldeisers opwerpen teneinde de decharge terzijde te schuiven.²⁴¹

Weigert de algemene vergadering kwijting te verstrekken, dan komt het aan de vereffenaars toe te beslissen of een *actio mandati* tegen de gewezen bestuurders moet worden ingeleid.²⁴² Zolang de kwijting niet is goedgekeurd, zijn de vereffenaars immers zelfstandig²⁴³ bevoegd om tegen de gewezen bestuursleden te ageren. Vennootschapsbestuurders hebben er in geval van ontbinding dan ook alle belang bij de ontbrekende jaarrekening(en) zo spoedig mogelijk aan de algemene vergadering voor te leggen met het verzoek hiervoor kwijting te verlenen.

B. Fusie en splitsing

55. Ook in geval van fusie blijven de bestuurders van de overgenomen vennootschap, ondanks de beëindiging van hun mandaat, aansprakelijk voor de fouten die ze vóór de voltrekking van de fusie hebben begaan.²⁴⁴ De *actio mandati* gaat van rechtswege over op de overnemende vennootschap, die onder dezelfde voorwaarden als de overgenomen vennootschap tegen de gewezen bestuurders kan optreden.²⁴⁵

Om aan hun aansprakelijkheid een einde te maken, moeten de gewezen bestuurders de jaarrekening van de overgenomen vennootschap over het onvolledige boekjaar dat eindigt met de fusie, ter goedkeuring voorleggen aan de algemene vergadering van de overnemende vennootschap.²⁴⁶ Deze algemene vergadering beslist, na goedkeuring van de jaarrekening, of aan de bestuurders decharge als bedoeld in artikel 79 Venn.W. verleend kan worden.²⁴⁷

Zodra de algemene vergadering van de overnemende vennootschap aan de gewezen bestuurders kwijting heeft verstrekt, zijn deze laatsten van aansprakelijkheid jegens de vennootschap ontheven.²⁴⁸ Conform artikel 79 Venn.W., is de bevrijdende werking van de kwijting beperkt tot de bestuurshandelingen waarvan de resultaten in de jaarrekening verwerkt zijn of waarvan de algemene vergadering anderszins kennis had.²⁴⁹ Bovendien zal de kwijting geen bevrijdende werking hebben ten aanzien van de individuele aandeelhouders van de overnemende vennootschap²⁵⁰ die aan de voorwaarden van artikel 66bis, § 2, Venn.W. voldoen.²⁵¹

56. Op grond van artikel 174/41 Venn.W. vindt dezelfde regeling toepassing in geval van splitsing: de algemene vergadering van de verkrijgende vennootschap(pen) beslist over de kwijting aan het gewezen bestuursorgaan van de gesplitste vennootschap.

Deze regeling kan evenwel tot moeilijkheden aanleiding geven wanneer er meerdere verkrijgende vennootschappen zijn. Zo is het denkbaar dat de aandeelhouders van de ene vennootschap de kwijting goedkeuren terwijl de algemene vergadering van de andere vennootschap decharge wei-

²³⁴ Parl. St., Senaat, 1993-94, nr. 1086/2, 405.

²³⁵ De staat van activa en passiva zou echter wel aangewend kunnen worden om aan het bestuur op grond van het gemene recht een «tussentijdse kwijting» te verstrekken. Zie daarover *infra*, nrs. 63-64 (vnl. noot 289).

²³⁶ OLIVIER, O. en DEBOECK, K., *Vademecum de l'administrateur de société anonyme*, Brussel, Creadif, 1992, p. 299, nr. 554.

²³⁷ Zoals men weet, wordt de vereffening toevertrouwd aan een of meer vereffenaars, die benoemd worden door de algemene vergadering die tot de ontbinding beslist. In de praktijk zijn dit vaak de gewezen bestuurders.

²³⁸ RESTEAU, C., *Traité des sociétés anonymes*, IV, Brussel, Polydor, 1934, 149.

²³⁹ VAN RYN, J., *Principes*, I, o.c., nr. 1074.

²⁴⁰ Zie *supra*, nr. 38.

²⁴¹ De vereffenaar is tegenover derden een orgaan van de vennootschap. Hij is, in tegenstelling tot de curator, niet de vertegenwoordiger van de gezamenlijke schuldeisers. Zie RONSE, J., *De vennootschapswetgeving 1973*, Gent, Story-Scientia, 1973, 118.

²⁴² VAN RYN, J., *Principes*, I, o.c., nr. 1074.

²⁴³ D.i. zonder voorafgaande machtiging van de algemene vergadering. Zie RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GRÉGOIRE, A., *Traité*, II, o.c., p. 188, nr. 944; R.P.D.B., «Sociétés anonymes», p. 410, nr. 862; WAUWERMANS, P., o.c., p. 517, nr. 954.

²⁴⁴ TILOQUIN, T., *Traité des fusions et scissions*, Antwerpen, Kluwer, 1993, p. 370, nr. 541.

²⁴⁵ *Ibid.*, p. 370, nr. 542.

²⁴⁶ Art. 174/13, tweede lid, Venn.W.

²⁴⁷ Art. 174/13, derde lid, Venn.W. In uitzonderlijke gevallen slaan de bestuurders van de over te nemen vennootschap er echter in de jaarrekening over het onvolledige boekjaar dat eindigt met de fusie, ter goedkeuring voor te leggen aan de algemene vergadering die over de fusie uitspraak doet. De wet verbiedt niet dat deze algemene vergadering op de valreep de jaarrekening goedkeurt en aan de bestuurders kwijting verleent (zie Parl. St., Kamer, 1989-90, nr. 1214/1, 18; BRAECKMANS, H., «Fusies en splitsingen», R.W., 1993-94, p. 1422, nr. 45, en p. 1445, nr. 77). De *actio mandati* zal in een dergelijk geval uiteraard niet op de overnemende vennootschap overgaan.

²⁴⁸ Onverminderd de individuele vordering van de aandeelhouders van de overgenomen vennootschap wegens bij de voorbereiding of de totstandkoming van de fusie begane fouten. Zie *infra* nr. 57.

²⁴⁹ Zie *supra*, nrs. 41-43.

²⁵⁰ Hierin begrepen de aandeelhouders van de overgenomen vennootschap, die van rechtswege aandeelhouder van de overnemende vennootschap geworden zijn (artt. 174/1 en 174/10 Venn.W.).

²⁵¹ TILOQUIN, T., o.c., p. 372, nr. 543.

gert.²⁵² In een dergelijk geval wordt aanvaard dat de verkrijgende vennootschap die de kwijting geweigerd heeft, de *actio mandati* tegen de bestuurders van de gesplitste vennootschap kan instellen, op voorwaarde dat de fouten die aan de gewezen bestuurders verweten worden de waarde van de door eerstgenoemde vennootschap verworven activa hebben aangetast.²⁵³

57. De kwijting die door de algemene vergadering van de overnemende vennootschap aan het gewezen bestuursorgaan van de overgenomen vennootschap wordt verleend, is uiteraard zonder werking tegenover de schuldeisers van de genoemde vennootschappen.²⁵⁴

Evenmin werkt de kwijting tegenover de individuele aandeelhouders wanneer deze van de bestuurders vergoeding eisen van een eigen schade.²⁵⁵ Zo werkt zij niet ten aanzien van de individuele aandeelhouders van de overnemende vennootschap²⁵⁶ die tegen de gewezen bestuurders van de overgenomen vennootschap een vordering instellen tot vergoeding van de persoonlijke schade die ze hebben geleden tengevolge van een bij de voorbereiding of de totstandkoming van de fusie begane fout.²⁵⁷ Voor het instellen van een dergelijke individuele vordering is echter wel vereist dat de betreffende aandeelhouders de kwijting niet hebben goedgekeurd, m.a.w. dat ze tegen de kwijting hebben gestemd, zich van de stemming onthouden hebben of afwezig waren.²⁵⁸

De aandeelhouders van de overgenomen vennootschap verkeren op dit punt in een gunstiger positie. Immers, in afwijking van het gemene recht, kunnen de aandeelhouders van de overgenomen vennootschap een individuele vordering tegen de gewezen bestuurders van die vennootschap instellen, ook al hebben ze aan de bestuurders kwijting verleend.²⁵⁹ Meer bepaald heeft iedere aandeelhouder van de overgenomen vennootschap, op grond van artikel 174/15 Venn.W., het recht tegen de gewezen bestuurders een vordering in te leiden tot vergoeding van de schade die hij heeft ge-

leden tengevolge van een bij de voorbereiding of de totstandkoming van de fusie begane fout.²⁶⁰ In die zin kunnen een fout uitmaken: de gebrekkige of verkeerde voorlichting van de algemene vergadering die over de fusie uitspraak heeft gedaan, onjuistheden of onvolledigheden in de geredigeerde verslagen, vergissingen bij de uitreiking van de aandelen van de overnemende vennootschap.²⁶¹ Aangezien dergelijke misslagen in feite de aandeelhouders van de overgenomen vennootschap treffen en deze vennootschap door de fusie verdwenen is, heeft de wetgever het nodig geacht aan deze aandeelhouders een bijzonder recht tot schadeloosstelling toe te kennen.²⁶²

VII. VOORAFGAANDE EN TUSSENTIJDSE KWIJTING

58. In de praktijk rijst vaak de vraag of aan bestuurders decharge kan worden verleend buiten de voorwaarden en modaliteiten van artikel 79 Venn.W. om.

Deze vraag dient bevestigend beantwoord te worden.²⁶³ De *actio mandati* komt de vennootschap toe en het staat haar dan ook vrij hiervan met inachtneming van de regelen van het gemene recht afstand te doen. Zo kan een tijdens het boekjaar bijeengeroepen buitengewone algemene vergadering kwijting verlenen voor het beleid dat het bestuur gedurende een bepaalde periode heeft gevoerd (tusSENTIJDSE kwijting) of wil voeren (voorafgaande kwijting), voor zover zulks in overeenstemming met het gemene recht, d.i. met kennis van zaken, geschiedt.²⁶⁴

A. Voorafgaande kwijting

59. Wanneer de raad van bestuur een beslissing met verregaande gevolgen moet nemen, roept hij vaak een buitengewone algemene vergadering bijeen teneinde de voorafgaande goedkeuring van deze laatste te krijgen.²⁶⁵

Men is het eens dat een dergelijke voorafgaande goedkeuring, indien zij met kennis van zaken gegeven wordt, een af-

²⁵² NICAISE, F., «La procédure et le rôle des conseils d'administration», in *Le nouveau droit des fusions et scissions de sociétés*, Centre d'études Jean Renauld (red.), Brussel, Bruylant, 1994, p. 117.

²⁵³ KEUTGEN, G. en TOSSENS, J.-F., «La situation des actionnaires et leurs recours», in *Le nouveau droit des fusions et scissions de sociétés*, Centre d'études Jean Renauld (red.), Brussel, Bruylant, 1994, p. 158, nr. 71.

²⁵⁴ Zie *supra*, nr. 50. Hetzelfde principe vindt toepassing in geval van splitsing.

²⁵⁵ Zie *supra*, nr. 45.

²⁵⁶ Of, in geval van splitsing, de individuele aandeelhouders van de verkrijgende vennootschap(pen).

²⁵⁷ Over deze individuele vordering, zie NELISSEN-GRADE, J.-M., «La réalisation de la fusion. Les opérations conduisant à la fusion», in *Les fusions et scissions internes de sociétés*, Brussel, Ed. Jeune Barreau, 1993, p. 112, nr. 29.

²⁵⁸ Zie *supra*, nr. 45.

²⁵⁹ Dit recht vloeit voort uit de tekst van art. 174/13, derde lid, Venn.W., naar luid waarvan de algemene vergadering van de overnemende vennootschap over de aan de gewezen bestuurders te verlenen kwijting beslist «onverminderd art. 174/15». Een zelfde recht komt toe aan de aandeelhouders van de gesplitste vennootschap op grond van art. 174/41, derde lid, Venn.W. Zie daarover KEUTGEN, G. en TOSSENS, J.-F., *l.c.*, pp. 156-157, nr. 68; TILQUIN, T., *o.c.*, p. 371, nr. 542.

²⁶⁰ Over deze bijzondere grond van aansprakelijkheid, zie BRAECKMANS, H., «Fusies en splitsingen», *l.c.*, pp. 1422-1423, nr. 48; GEENS, K., «De nieuwe wet inzake fusies en splitsingen», *T.R.V.*, 1993, p. 62, nr. 20; NELISSEN-GRADE, J.-M., «La réalisation de la fusion. Les opérations conduisant à la fusion», *l.c.*, 111-112.

²⁶¹ BYTTEBIER, K., «De wet van 29 juni 1993 inzake fusies en splitsingen», in *Handelsrecht, economisch en financieel recht*, Postuniversitaire cyclus Willy Delva, Gent, Mys & Breesch, 1995, p. 200, nr. 98.

²⁶² BRAECKMANS, H., «Fusies en splitsingen», *l.c.*, p. 1423, nr. 48.

²⁶³ Zie WAUWERMANS, P., *o.c.*, p. 408, nr. 730; «La décharge peut être accordée par une décision de la société manifestée ailleurs ou autrement que par le mode prévu en l'article (79), alinéa 3.»

²⁶⁴ Over het gemene recht, zie *supra*, nr. 6.

²⁶⁵ De raad van bestuur kan zijn verantwoordelijkheid enkel in uitzonderlijke gevallen (bv. wanneer hij ingevolge de toepassing van art. 60 Venn.W. in een patstelling verzeild is geraakt) op de algemene vergadering afweten. Volgens de wettelijk geregelde bevoegdheidsverdeling tussen de algemene vergadering en de raad van bestuur rust de verplichting de vennootschap te leiden immers enkel op laatstgenoemde (zie SIMONT, L., «Le devoir d'information. Sanctions et responsabilités», *l.c.*, 380). Soms wordt in de statuten echter uitdrukkelijk gestipuleerd dat de raad van bestuur voor bepaalde — belangrijke — beslissingen de voorafgaande toestemming van de algemene vergadering moet vragen. Een dergelijke clause is geldig doch kan niet tegengeworpen worden.

stand behelst door de vennootschap van de *actio mandati* met betrekking tot die beslissing.²⁶⁶

60. De voorafgaande kwijting die volgens het gemene recht door een buitengewone algemene vergadering verleend wordt, is uiteraard niet gelijk te stellen met de jaarlijkse kwijting die door de gewone algemene vergadering op grond van artikel 79, derde lid, Venn.W. goedgekeurd wordt. Van kwijting in de zin van artikel 79 Venn.W. kan immers slechts sprake zijn indien de jaarrekening over het betreffende boekjaar is opgemaakt en ter beschikking van de jaarlijkse algemene vergadering is gesteld.²⁶⁷ Deze kwijting strekt zich uit tot alle bestuursfouten waarvan de resultaten in de jaarrekening verwerkt zijn of waarvan de jaarvergadering op enige andere wijze kennis had,²⁶⁸ terwijl de voorafgaande kwijting enkel de specifieke handeling(en) dekt waarvoor de instemming van de buitengewone algemene vergadering verkregen is. In tegenstelling tot de jaarlijkse kwijting, die aan het bestuur een «algemene absolutie» verschaft, moet de voorafgaande kwijting, overeenkomstig het gemene recht, op enige wijze uitgelegd worden.²⁶⁹ «l'étendue de cette décharge partielle dépendra de la marge de manoeuvre dont disposait l'administrateur».²⁷⁰ Zo kan de voorafgaande kwijting het verrichten van de handeling zelf dekken doch niet noodzakelijk de wijze waarop die handeling uiteindelijk door de bestuurders ten uitvoer wordt gelegd.²⁷¹

Ten slotte kan de algemene vergadering haar voorafgaande goedkeuring alleen hechten aan beleidshandelingen die geen inbreuk vormen op de wet of de statuten. Ook de algemene vergadering dient immers de bepalingen van de wet en de statuten na te leven en zou niet vooraf kunnen toestemmen in de overtreding ervan.²⁷² Zij zou de bestuurders dan ook niet vooraf kunnen ontheffen van hun aansprakelijkheid op grond van artikel 62, tweede lid, Venn.W.²⁷³

²⁶⁶ FORIERS, P.-A., «Les situations de blocage dans les sociétés anonymes», *T.B.H.*, 1992, p. 471, nr. 11; GEENS, K. en LAGA, H., «Overzicht van rechtspraak (1986-1991). Vennootschappen», *I.c.*, p. 1062, nr. 150; RONSE, J., NELISSEN-GRADE, J.-M. en VAN HULLE, K., «Overzicht van rechtspraak (1979-1985). Vennootschappen», *I.c.*, p. 1237, nr. 196; SIMONT, L., «Le devoir d'information. Sanctions et responsabilités», *I.c.*, 380; TOSSENS, J.-F. en BERTSCH, C., «Les situations de blocage au sein du conseil d'administration de la société anonyme à la suite de l'application de l'article 60 L.C.S.C.», *R.P.S.*, 1995, p. 38, nr. 5.

²⁶⁷ Zie *supra*, nrs. 9 en 21.

²⁶⁸ Zie *supra*, nrs. 41-42.

²⁶⁹ Over de regel van de enge interpretatie, zie de cassatierechtpraak geciteerd in noot 19.

²⁷⁰ FORIERS, P.-A., «Décharge - réception - quittance», *I.c.*, p. 138, nr. 34.

²⁷¹ BECKMAN, H., «Decharge en interne aansprakelijkheid», *I.c.*, 248.

²⁷² RONSE, J., NELISSEN-GRADE, J.-M. en VAN HULLE, K., «Overzicht van rechtspraak (1979-1985). Vennootschappen», *I.c.*, p. 1237, nr. 196. Zie ook *supra*, nr. 38.

²⁷³ Niets belet de algemene vergadering echter om een statutenwijziging door te voeren, zodat bestuurshandelingen die een inbreuk op de statuten plachten uit te maken, in de toekomst niet langer als een antistatutaire verrichting bestempeld kunnen worden.

B. Tussentijdse kwijting

61. In het gemene recht moet de lasthebber bij de beëindiging van zijn opdracht rekenschap afleggen aan de lastgever. Rijst over de uitvoering van het mandaat geen geschil, dan is de lasthebber gerechtigd van de lastgever kwijting te krijgen.²⁷⁴

Ook vennootschapsbestuurders zijn gehouden bij de beëindiging van hun mandaat rekenschap af te leggen.²⁷⁵ Door deze afrekening ontstaat voor de bestuurders het recht om van de vennootschap decharge te verkrijgen.

62. Traditioneel wordt geleerd dat bestuurders waarvan het mandaat in de loop van het boekjaar een einde neemt, kwijting kunnen krijgen op de eerstvolgende gewone algemene vergadering.²⁷⁶ De door de jaarvergadering verleende kwijting dekt alle fouten waarvan de resultaten in de jaarrekening verwerkt zijn,²⁷⁷ met inbegrip van de misslagen die aan de gewezen bestuurders te wijten zouden zijn.

Omgekeerd zijn bestuursfouten waarvan de resultaten niet in de jaarrekening geboekt staan, niet gedekt, behalve indien de jaarvergadering daarvan op een andere wijze in kennis wordt gesteld.²⁷⁸ Concreet betekent dit dat de bestuurder die na de afsluiting van het boekjaar maar vóór de datum van de jaarvergadering ontslag neemt (of ontslagen wordt), aan de jaarvergadering verslag moet uitbrengen over de wijze waarop hij zijn mandaat in deze tussentijdse periode volbracht heeft.²⁷⁹ Op basis van dit verslag kan de algemene vergadering beslissen om de gewezen bestuurder, naast de jaarlijkse kwijting als bedoeld in artikel 79 Venn.W., ook kwijting te verlenen voor de periode tussen de afsluiting van het boekjaar en de datum van zijn ontslag.

Door aldus kwijting te verstrekken geeft de vennootschap te kennen dat zij afziet van haar recht om de bestuurder aansprakelijk te stellen voor de fouten die hij in die tussentijdse periode begaan mocht hebben. Zodanige afstand is geldig, voor zover hij met inachtneming van het gemene recht, d.i. met kennis van zaken, geschiedt.²⁸⁰

63. Het verschuiven van de kwijting tot de datum van de jaarlijkse algemene vergadering is in de praktijk echter niet steeds bevredigend. Zo wensen bestuurders die in de loop van het boekjaar ontslag nemen,²⁸¹ doorgaans zo spoedig mogelijk kwijting te krijgen. Immers, zolang geen kwijting is verleend, blijven ze aansprakelijk voor alle fouten die vóór de datum van hun ontslag plaatsgevonden hebben, ook al heeft de daaruit voortvloeiende schade zich pas na hun ont-

²⁷⁴ Zie *supra*, nr. 6.

²⁷⁵ OLIVIER, O. en DEBOECK, K., *Vademecum, o.c.*, Brussel, Creadif, 1992, p. 299, nr. 554.

²⁷⁶ VAN RYN, J., *Principes, I., o.c.*, p. 388, nr. 589.

²⁷⁷ Zie *supra*, nrs. 41-42.

²⁷⁸ Zie *supra*, nr. 42.

²⁷⁹ Zie OLIVIER, O. en DEBOECK, K., *Vademecum, o.c.*, p. 305, nr. 569; VAN RYN, J., *Principes, I., o.c.*, p. 388, nr. 589.

²⁸⁰ Zie *supra*, nr. 6.

²⁸¹ Dit ontslag kan op persoonlijke redenen berusten dan wel zijn oorzaak vinden in onenigheid met de andere bestuurders (of met bepaalde aandeelhouders) over het te voeren beleid. Ook bij een wisseling in de meerderheid is het gebruikelijk dat de door de oude meerderheid benoemde bestuurders ontslag indienen.

slag verwezenlijkt.²⁸² Ontslagnemende bestuurders dringen er bijgevolg vaak op aan dat bij hun vertrek zonder verwijl een buitengewone algemene vergadering bijeengeroepen wordt, die hun kwijting verleent voor het beleid dat ze in de periode tussen de afsluiting van het laatste volledige boekjaar en de datum van hun ontslag hebben gevoerd.

Een dergelijke tussentijdse kwijting heeft de juridische betekenis van een afstand door de vennootschap van haar recht om de bestuurders aansprakelijk te stellen voor de fouten die ze tussen het laatst goedgekeurde boekjaar en de datum van hun ontslag begaan hebben. Het staat de vennootschap namelijk vrij om, overeenkomstig het gemene recht, van de *actio mandati* af te zien, voor zover dit met kennis van zaken geschiedt.²⁸³ Dit werd in de jaren dertig reeds op treffende wijze door een auteur verwoord: «Nous ne voyons pas les raisons qui empêcheraient qu'une assemblée générale, valablement convoquée au cours d'un exercice social, approuve un bilan intercalaire qui lui serait soumis et accorde ensuite la décharge pour la période de gestion couverte par ce bilan.»²⁸⁴

64. De tussentijdse kwijting die op grond van het gemene recht door een algemene vergadering wordt verleend,²⁸⁵ is uiteraard niet gelijk te stellen met de jaarlijkse kwijting die volgens het voorschrift van artikel 79 Venn.W. goedgekeurd wordt. Terwijl de jaarlijkse kwijting alle bestuursfouten dekt waarvan de resultaten in de jaarrekening verwerkt zijn of waarvan de jaarvergadering op enige andere wijze kennis had,²⁸⁶ is de reikwijdte van de tussentijdse kwijting beperkt tot de fouten die aan de algemene vergadering gerapporteerd worden.²⁸⁷

Derhalve zal de bestuurder wiens mandaat vóór de datum van de jaarvergadering ten einde gekomen is, zich slechts op een geldige tussentijdse kwijting kunnen beroepen indien hij de aandeelhouders bij de stemming over de kwijting nauwkeurig ingelicht heeft over de wijze waarop hij zijn mandaat in de periode tussen het laatst goedgekeurde boekjaar en de datum van zijn vertrek volbracht heeft. Dit kan gebeuren in de vorm van een verslag of, in voorkomend geval, aan de hand van een tussentijdse boekhoudkundige staat.²⁸⁸ Zo

zou een tussentijdse kwijting verbonden kunnen worden aan de boekhoudkundige staat die ten minste halfjaarlijks volgens het schema van balans en resultatenrekening opge maakt wordt.²⁸⁹ Zo ook is het bij een overname van de vennootschap gebruikelijk dat ten behoeve van de overnemer een tussentijdse jaarrekening wordt opgesteld, die door de bestuurders van de oude meerderheid aangewend kan worden om kwijting te krijgen.

Hierbij moet echter steeds rekening gehouden worden met de gemeenrechtelijke regel dat afstand van recht slechts gevolgen heeft in de mate waarin hij met kennis van zaken geschiedt.²⁹⁰ Alsdan is het om een bestuursfout door de tussentijdse kwijting te dekken, niet voldoende dat de resultaten van de bewuste handeling in een tussentijdse boekhoudkundige staat verwerkt zijn. Slechts indien de algemene vergadering in staat is uit deze cijfermatige resultaten de begane fout af te leiden, of daarvan op een andere wijze op de hoogte wordt gebracht, zal deze door de tussentijdse kwijting gedekt zijn.²⁹¹ Bovendien moet in geval van twijfel over de reikwijdte van de tussentijdse kwijting steeds, conform de regel van de enge interpretatie, de meest restrictieve uitlegging gehanteerd worden.²⁹²

65. Overeenkomstig het gemene recht, hoeft de tussentijdse kwijting niet noodzakelijk uitdrukkelijk te zijn maar kan zij ook op stilzwijgende wijze geschieden.²⁹³ Zo zou een zonder voorbehoud door een buitengewone algemene vergadering aanvaard ontslag als een tussentijdse decharge kunnen gelden.²⁹⁴ Men hoede zich echter voor veralgemening. Overvloedige cassatierechtspraak bevestigt immers dat afstand van recht enkel afgeleid kan worden uit feiten die voor geen andere uitlegging vatbaar zijn,²⁹⁵ zodat ook bij tussentijdse kwijting een afzonderlijke stemming in de meeste gevallen vereist zal zijn.

Ten slotte houdt de tussentijdse decharge, krachtens artikel 1165 B.W., enkel ontslag van aansprakelijkheid in jegens de vennootschap. Derden zijn door de kwijting niet gebonden. Evenmin werkt de tussentijdse kwijting tegenover individuele aandeelhouders wanneer deze van het bestuur vergoeding eisen van een eigen schade²⁹⁶ of op grond van artikel 66bis, § 2, Venn.W. een minderheidsvordering instellen.²⁹⁷

²⁸² Zie de in noot 231 geciteerde rechtspraak. Tegenover derden zouden ontslagnemende bestuurders zelfs aansprakelijk blijven voor de fouten die na de datum van hun ontslag door de andere bestuurders worden begaan en die een schending van de wet of de statuten inhouden, en wel zolang het ontslag niet in de bijlagen tot het Belgisch Staatsblad bekendgemaakt is (zie Kh. Charleroi, 8 september 1992, *Rev. Reg. Dr.*, 1993, 29; FAGNART, J.-L., «La responsabilité des administrateurs de la société anonyme», *l.c.*, p. 49, nr. 54). Deze strenge opvatting werd recent op overtuigende wijze weerlegd door TILQUIN, T., *Traité des fusions et scissions, o.c.*, p. 370, nr. 541.

²⁸³ Zie *supra*, nr. 6.

²⁸⁴ MARX, J.-M., *o.c.*, p. 75, nr. 38. Zie ook VAN OMMESSLAGHE, P., «Développements récents de la responsabilité civile professionnelle en matière économique», *l.c.*, p. 19, nr. 8, en p. 33, nr. 13.

²⁸⁵ Deze algemene vergadering kan de gewone jaarlijkse algemene vergadering zijn (*supra*, nr. 62) dan wel een in de loop van het boekjaar bijeengeroepen buitengewone algemene vergadering (*supra*, nr. 63).

²⁸⁶ Zie *supra*, nrs. 41-42.

²⁸⁷ Dit vloeit voort uit de gemeenrechtelijke regel dat afstand van recht slechts gevolgen heeft in de mate waarin hij met kennis van zaken geschiedt. Zie over deze gemeenrechtelijke regel *supra*, nr. 6.

²⁸⁸ MARX, J.-M., *o.c.*, p. 75, nr. 38.

²⁸⁹ Art. 64sexies, vijfde lid, Venn.W. (N.V.) en art. 134 Venn.W. (B.V.B.A.). Op dezelfde wijze zou een tussentijdse kwijting verbonden kunnen worden aan de staat van activa en passiva die in geval van ontbinding voorgelegd moet worden aan de (buitengewone) algemene vergadering die zich over de ontbinding uitspreekt. Zie in die zin VAN BRUYSTEGEM, B., «Begin en einde van de vennootschap», in *Outline van de studiedag d.d. 27 september 1995 over de reparatiewet van 13 april 1995*, Koninklijke Federatie van Notarissen, p. 12.

²⁹⁰ Zie *supra*, nr. 6.

²⁹¹ Vgl. *supra*, nr. 27.

²⁹² Zie de in noot 19 geciteerde cassatierechtspraak.

²⁹³ Zie *supra*, nrs. 6 en 19.

²⁹⁴ Vgl. WAUWERMANS, P., *o.c.*, p. 408, nr. 730.

²⁹⁵ Zie de arresten geciteerd in noot 19.

²⁹⁶ Vgl. *supra*, nr. 45.

²⁹⁷ Over de wettelijke vereisten om een minderheidsvordering in te stellen, zie *supra*, nr. 47.

VIII. Dading

66. Wanneer een bestuurder in een conflictsituatie af-treedt, wordt vaak een dading gesloten, waarbij de vennootschap haar betwisting met de bestuurder met wederzijdse toegevingen beëindigt.²⁹⁸ Zo kan als toegeving decharge worden verleend.

De in de dadingsovereenkomst vervatte kwijting doet de *actio mandati* tenietgaan, voor zover de overeenkomst niet door een wilsgebrek is aangetast.²⁹⁹ Door de inlassing in een overeenkomst worden de gevolgen van de kwijting zelfs enigszins versterkt. De kwijting wordt immers «geabsorbeerd» door de dading,³⁰⁰ die aan een restrictiever stelsel inzake wilsgebreken onderworpen is.³⁰¹ Bovendien kunnen de onderhandelingen die aan het sluiten van de dading voorafgegaan zijn, de rechter ertoe bewegen de afstand van de *actio mandati* minder eng te interpreteren.³⁰²

67. Aangezien de algemene vergadering exclusief bevoegd is om van de *actio mandati* afstand te doen,³⁰³ komt ook de beslissing om in dezen een dading te sluiten haar toe.³⁰⁴ Ter uitvoering van deze beslissing kan de algemene vergadering

²⁹⁸ Zoals men weet, zijn wederzijdse toegevingen een essentieel bestanddeel van de dading. Zie Cass., 19 juni 1989, *Pas.*, 1989, I, 1145; Cass., 15 oktober 1979, *Pas.*, 1980, I, 210.

²⁹⁹ BECKMAN, H., «Decharge en interne aansprakelijkheid», *l.c.*, 254-255; Fagnart, J.-L., «La responsabilité des administrateurs de la société anonyme», *l.c.*, p. 36, nr. 42; VAN OMMESLAGHE, P., «Développements récents de la responsabilité civile professionnelle en matière économique», *l.c.*, p. 19, nr. 8.

³⁰⁰ FORIERS, P.-A., «Décharge - réception - quittance», *l.c.*, pp. 153-154, nr. 57; VAN OMMESLAGHE, P., «Rechtsverwerking en afstand van recht», *l.c.*, pp. 738-739, nr. 4.

³⁰¹ Zie art. 2052, tweede lid, B.W.

³⁰² FORIERS P.-A., «Décharge - réception - quittance», *l.c.*, p. 153, nr. 57.

³⁰³ Zie *supra*, nr. 8.

³⁰⁴ Zonder er specifiek op in te gaan, gaan de meeste auteurs uit van het standpunt dat de algemene vergadering bevoegd is om over de dading te beslissen. Zie o.a. MERCHIEUX, Y., «De minderheidsvordering in aansprakelijkheid en het deskundigenonderzoek», *l.c.*, p. 203, nr. 32; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GRÉGOIRE, A., *Traité*, II, *o.c.*, pp. 194-195, nr. 953. Deze bevoegdheid komt na ontbinding toe aan de vereffenaar(s), terwijl zij na faillissement toekomt aan de curator. Zie daarover PASSELECO, F., *o.c.*, p. 321, nrs. 1979 en 1982.

een beroep doen op een daartoe aangestelde bijzondere lasthebber³⁰⁵ of op de raad van bestuur.³⁰⁶

Conform artikel 1165 B.W., zijn de rechtsgevolgen van de dading beperkt tot de vennootschap en de betrokken bestuurder. Zij houdt geen ontslag van aansprakelijkheid in tegenover derden.³⁰⁷ Bovendien kunnen de minderheidsaandeelhouders een vordering tot nietigverklaring van de dading instellen indien deze niet in het voordeel van alle effectenhouders is aangegaan.³⁰⁸ Opdat de vordering ontvanke-lijk zij, moeten de minderheidsaandeelhouders aantonen dat ze aan de vereisten van artikel 66bis, § 2, Venn.W. voldoen.³⁰⁹

BESLUIT

68. Waar decharge door sommige Nederlandse auteurs bestempeld wordt als «een mythe, een spookbeeld dat thuis hoort in de fabeltjeskrant»³¹⁰, kan zij in ons land een relatief stevige bescherming bieden tegen eventuele aansprakelijkheidsvorderingen van de vennootschap. Zij is echter geen wondermiddel. Zonder waarheidsgetrouwe jaarrekening komt aan de kwijting weinig of geen betekenis toe. Bovendien werkt de kwijting niet tegenover derden, noch tegenover individuele aandeelhouders die aan de voorwaarden voldoen om een minderheidsvordering in te stellen.

Alexis GOEMINNE
Wetenschappelijk medewerker
Instituut voor Financieel Recht
U. Gent

³⁰⁵ Naar analogie met art. 66 Venn.W., dat de algemene vergadering toestaat een of meer lasthebbers aan te stellen teneinde een *actio mandati* tegen de bestuurders in te leiden.

³⁰⁶ BECKMAN, H., «Decharge en interne aansprakelijkheid», *l.c.*, 251.

³⁰⁷ Fagnart, J.-L., «La responsabilité des administrateurs de la société anonyme», *l.c.*, p. 36, nr. 42.

³⁰⁸ Art. 66bis, § 5, Venn.W. In de rechtsleer is terecht opgemerkt dat de formulering van art. 66bis, § 5, te wensen overlaat. Met name ware het beter geweest te bepalen dat de dading kan worden nietigverklaard indien zij niet in het voordeel van de vennootschap is aangegaan.

³⁰⁹ Zie daarover *supra*, nr. 47.

³¹⁰ BECKMAN, H., «De mythe van de decharge», *l.c.*, p. 117, nr. 10.

RECHTSPRAAK

ARBITRAGEHOF

2 MAART 1995

Voorzitter: de h. Melchior

Rapporteurs: de h. H. François en Coremans

Advocaten: mrs. Morandini, Flamme, Bayer en Bourtembourg

Grondwet – Gelijkheid en niet-discriminatie – Rechtsbijstand – Uitgifte – Recht op uitgiften, afschriften of uittreksels van strafdossier

Art. 671 Ger.W. schendt de artt. 10 en 11 Gw. doordat het een beklaagde of een burgerlijke partij die niet over voldoende financiële middelen beschikt om de griffierechten te betalen, onder geen enkel beding de mogelijkheid biedt rechtsbijstand te verkrijgen met het oog op de kosteloze afgifte van afschriften van stukken van het strafdossier.

Arrest nr. 19/95

In zake: de prejudiciële vragen betreffende
– de artikelen 664, 665, 667, 669 en 671 van het Gerechtelijk Wetboek,
– de artikelen 268, 3°, en 271 tot 274 van het koninklijk besluit nr. 64 van 30 november 1939 houdende het Wetboek der registratie-, hypotheek- en griffierechten,
gesteld door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Namen.
...

IV. In rechte

...

B.1. Naar luid van artikel 664 van het Gerechtelijk Wetboek bestaat rechtsbijstand erin degenen die niet over de nodige inkomsten beschikken om de kosten van rechtspleging, zelfs van een buitengerechtelijke rechtspleging, te bestrijden, geheel of ten dele te ontslaan van de betaling van de zegel-, registratie-, griffie- en uitgifterechten en van de andere kosten welke deze rechtspleging medebrengt. De rechtsbijstand verschaft aan de betrokkenen ook kosteloos de tussenkomst van openbare en ministeriële ambtenaren onder de voorwaarden bepaald bij de artikelen 664 tot 699 van het Gerechtelijk Wetboek.

Ten aanzien van de prejudiciële vraag in de zaak met rolnummer 698 en ten aanzien van de eerste prejudiciële vraag in de zaak met rolnummer 713

B.2.1. Die twee prejudiciële vragen hebben betrekking op de identieke behandeling – de verplichting, voor de beklaagden en de burgerlijke partijen, om een uitgifterecht te betalen dat wordt geheven op de uitgiften en afschriften van, of uittreksels uit stukken van de strafdossiers die hen betreffen

– van twee categorieën van personen die zich in verschillende situaties zouden bevinden, namelijk diegenen die wel beschikken over de financiële middelen die nodig zijn om dat recht te betalen en diegenen die er niet over beschikken, terwijl het voordeel van de rechtsbijstand hun in dat geval niet kan worden toegekend. Uit artikel 671, eerste lid, van het Gerechtelijk Wetboek, zoals het door het Hof van Cassatie in een arrest van 18 december 1985 is geïnterpreteerd (*Arr. Cass.*, 1985-86, 587), blijkt immers dat voor de gewone afschriften rechtsbijstand alleen wordt verleend wanneer die afschriften moeten worden voorgebracht voor de rechter voor wie het geschil aanhangig is, wat niet het geval is voor de strafrechter aangezien deze beschikt over het strafdossier waarvan het origineel door het openbaar ministerie is overgelegd.

B.2.2. De betwiste gelijke behandeling vindt derhalve haar oorsprong in artikel 671, eerste lid, van het Gerechtelijk Wetboek, hetgeen wordt bevestigd door de motivering van de verwijzingsbeschikkingen, waarin wordt verwezen naar het voornoemde arrest van het Hof van Cassatie. De andere bepalingen die in de prejudiciële vragen zijn vermeld en waarin een definitie wordt gegeven van de rechtsbijstand (artikel 664), de handelingen en de rechtsplegingen waarop die bijstand toepasselijk is (artikel 665), de andere voorwaarden waaronder het voordeel ervan wordt toegekend (artikelen 667 en 669) en de proceduremodaliteiten (artikel 671, tweede lid), of waarin het bedrag wordt gevestigd en bepaald van het uitgifterecht dat wordt geheven op de uitgiften en afschriften van of uittreksels uit stukken, hebben, op zichzelf, niet tot doel te verhinderen dat de rechtsbijstand het uitgifterecht zou dekken voor de afschriften van een strafdossier die door een beklaagde of een burgerlijke partij zouden zijn gevraagd.

Nu artikel 671, eerste lid, van het Gerechtelijk Wetboek geen enkel verschil in behandeling tussen Belgen en vreemdelingen instelt, kan het geen schending inhouden van artikel 191 van de Grondwet, in samenhang met de artikelen 10 en 11 ervan.

B.2.3. De grondwettelijke regels van de gelijkheid en de niet-discriminatie sluiten niet uit dat een verschil in behandeling tussen bepaalde categorieën van personen wordt ingesteld, voor zover dat verschil op een objectief criterium berust en het redelijk verantwoord is. Dezelfde regels verzetten er zich overigens tegen dat categorieën van personen, die zich ten aanzien van de aangevochten maatregel in wezenlijk verschillende situaties bevinden, op identieke wijze worden behandeld, zonder dat daarvoor een redelijke verantwoording bestaat.

Het bestaan van een dergelijke verantwoording moet worden beoordeeld rekening houdend met het doel en de gevolgen van de betwiste maatregel en met de aard van de ter zake geldende beginselen; het gelijkheidsbeginsel is geschonden wanneer vaststaat dat er geen redelijk verband van evenredigheid bestaat tussen de aangewende middelen en het beoogde doel.

B.2.4. Wanneer de wet voorziet in de afgifte van afschriften van de strafdossiers en die afgifte afhankelijk stelt van

het betalen van een heffing, mag zij niet ertoe leiden dat de rechtzoekenden op een manier die, gelet op de aard van de ter zake geldende beginselen, discriminerend zou zijn. Die beginselen zijn de eerbiediging van de rechten van de verdediging en de eerlijke behandeling van de zaak, gewaarborgd door artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Zij impliceren het recht, voor de rechtzoekende, om te beschikken over de tijd en de faciliteiten die nodig zijn om zijn verdediging en argumentering voor te bereiden, op welk recht het grondwettelijke beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie van toepassing is.

B.2.5. Het feit dat, wat de strafdossiers betreft, de rechtzoekenden die niet over de financiële middelen beschikken die noodzakelijk zijn voor de betaling van de uitgifterechten, om hun verdediging te verzekeren of hun argumenten te laten gelden geen andere mogelijkheid zouden hebben dan de stukken ter griffie te raadplegen of ze er te laten raadplegen door hun vertegenwoordiger, kan slechts een ongemak zijn en tast, gelet op die omstandigheid, de essentie van het recht van verdediging niet aan.

Maar de onmogelijkheid om over afschriften van de essentiële stukken van het strafdossier te beschikken kan, in bepaalde gevallen, de rechtzoekende verhinderen op nuttige wijze zijn argumenten te laten gelden en de voor zijn verdediging nodige adviezen, met name op technisch vlak, in te winnen.

Door in geen enkele hypothese – al was het maar door ze afhankelijk te maken van de tussenkomst van een rechter die ze zou kunnen beperken tot bepaalde stukken van het strafdossier – voor de rechtzoekenden die rechtsbijstand genieten en die per definitie niet over de noodzakelijke middelen beschikken om de uitgifterechten te betalen, de mogelijkheid te scheppen om gratis, zij het in debet, het afschrift van stukken van het strafdossier te verkrijgen, bemoeilijkt de wetgever op een onevenredige manier de uitoefening van de in B.2.4. vermelde rechten.

Ten aanzien van de tweede prejudiciële vraag in de zaak met rolnummer 713

B.3. De prejudiciële vraag betreft de verschillende behandeling die zou zijn voorbehouden aan een rechtzoekende die niet over voldoende financiële middelen beschikt om het in het geding zijnde uitgifterecht te betalen, naargelang hij, als beklaagde of als burgerlijke partij, voor de strafrechter verschijnt of partij in een burgerlijk proces is.

De vraag heeft in werkelijkheid betrekking op het onderscheid dat voortvloeit uit de woorden «die moeten worden voorgebracht vóór de rechter» in artikel 671 van het Gerechtelijk Wetboek. Weliswaar kan worden aangenomen dat de wetgever, door het voordeel van de kosteloosheid van de afschriften voor te behouden aan diegenen die, terwijl zij niet over voldoende inkomsten beschikken, ertoe gehouden zijn voor een rechter de stukken voor te brengen die nodig zijn voor de vaststelling of de erkenning van hun rechten, een maatregel heeft genomen die overeenstemt met een onderscheid dat op een objectief criterium steunt en dat relevant is. In zoverre die maatregel inbreuk zou maken op de beginselen van de rechten van de verdediging en van de eerlijke behandeling van de zaak die zijn aangehaald *sub* B.2.4, valt de prejudiciële vraag samen met de vragen die *sub* B.2.1 tot B.2.5 zijn beantwoord en moet zij derhalve op dezelfde wijze worden beantwoord.

Om die redenen,
het Hof
zegt voor recht:

artikel 671 van het Gerechtelijk Wetboek schendt de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat het een beklaagde of een burgerlijke partij die niet over voldoende financiële middelen beschikken om de griffierechten te betalen, onder geen enkel beding de mogelijkheid biedt rechtsbijstand te verkrijgen met het oog op de kosteloze afgifte van afschriften van stukken van een dossier dat tegen de beklaagde is aangelegd of in het kader waarvan de burgerlijke partij haar rechten wil doen gelden;

artikel 671 van het Gerechtelijk Wetboek schendt de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat het een beklaagde of een burgerlijke partij die niet over voldoende financiële middelen beschikken om de griffierechten te betalen, onder geen enkel beding de mogelijkheid biedt rechtsbijstand te verkrijgen met het oog op de kosteloze afgifte, ter voorbereiding van hun verdediging of vordering voor de strafrechter, van afschriften van stukken van het strafdossier die hen betreffen, terwijl rechtsbijstand kan worden verleend aan elke partij in een burgerlijk proces die in een zelfde financiële toestand verkeert.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 12 JUNI 1995

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: de h. Boes

Openbaar ministerie: de h. D'Hoore

Advocaat: mr. Bützler

Gezinsbijslag – Werknemers – Recht op bijslag – Jonge werkzoekende – Periode – Schorsing – Legerdienst – Arbeidsongeschiktheid – Reform – Hoedanigheid rechtgevend kind – Behoud – Gevolg – Gehandicapt kind

Blijkens art. 4, §1, eerste lid, K.B. 12 augustus 1985 tot uitvoering van art. 52, §6, Kinderbijslagwet Werknemers, wordt de periode van 180 dagen tijdens welke aan het kind dat zijn studie heeft beëindigd, onder bepaalde voorwaarden kinderbijslag wordt toegekend, geschorst door de legerdienst. Daaruit volgt dat het betrokken kind tijdens zijn militaire dienst de hoedanigheid van rechtgevend kind behoudt. Derhalve geeft het, wanneer het tijdens de legerdienst volledig arbeidsongeschikt is geworden, op grond van art. 63 K.B.W.-Werknemers, na zijn reform verder recht op kinderbijslag tot de leeftijd van 25 jaar (thans 21 jaar), in de hoedanigheid van gehandicapt kind.

V.Z.W. D. t/ M. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 14 januari 1993 door het Arbeidshof te Brussel gewezen;

Over het middel: schending van (...)

doordat het arbeidshof, na te hebben vastgesteld dat M. op 16 mei 1963 geboren werd, zijn studie beëindigde op 30 juni 1984, zich op 2 juli 1984 als werkzoekende inschreef, op 3 december 1984 onder de wapens werd geroepen, tot 31 december 1984 kinderbijslag had genoten en zijn legerdienst een einde had genomen op 16 oktober 1985 ingevolgd zoge-

naamd «reform», met betrekking tot het recht op kinderbijslag voor de periode van 1 november 1985 tot 31 augustus 1986 oordeelt: «Het staat vast dat, nadat M. zijn studie beëindigd had en hij zich op 2 juli 1984 had laten inschrijven als werkzoekende, de kinderbijslag te zijnen gunste betaald werd krachtens artikel 62, § 6, van de gecoördineerde wetten inzake kinderbijslag aan werknemers, zoals dit artikel werd uitgevoerd bij wet van 1 augustus 1985 met uitwerking vanaf 1 september 1984, en het ter uitvoering daarvan genomen koninklijk besluit van 12 augustus 1985; (...)

Overwegende dat, krachtens het eerste lid van artikel 63 van de gecoördineerde wetten betreffende de kinderbijslag voor loonarbeiders, als vervangen bij artikel 11 van het koninklijk besluit nr. 207 van 13 september 1983, de kinderbijslag ten goede blijft komen aan het rechtgevend kind tot de leeftijd van 25 jaar, indien het ten minste 66 percent arbeidsongeschikt is;

Dat artikel 63, derde lid, als vervangen bij artikel 12 van het koninklijk besluit nr. 207 van 13 september 1983, daartoe als voorwaarde stelt dat de bedoelde ongeschiktheid een aanvang heeft genomen vooraleer het kind wegens het bereiken van de bij artikel 62 bepaalde leeftijdsgrens heeft opgehouden rechtgevend op kinderbijslag te zijn; dat de leeftijdsgrens, bedoeld in deze wetsbepaling, een leeftijdsgrens is tot welke het kind rechtgevend is in een andere hoedanigheid dan arbeidsongeschikte;

Overwegende dat, krachtens artikel 62, § 6, van de voormelde gecoördineerde wetten, ingevoegd bij artikel 34 van de wet van 1 augustus 1985 met uitwerking vanaf 1 september 1984, de kinderbijslag wordt toegekend tot de leeftijd van 25 jaar ten voordele van het niet meer leerplichtige kind dat ingeschreven is als werkzoekende en een studie of een leertijd beëindigd heeft;

Overwegende dat, krachtens artikel 1 van het koninklijk besluit van 12 augustus 1985 tot uitvoering van voormeld artikel 62, § 6, de kinderbijslag wordt toegekend gedurende een periode van honderdtachtig of negentig kalenderdagen, naargelang het kind de leeftijd van 18 jaar al dan niet heeft bereikt op het ogenblik van zijn aanvraag om werkloosheidsuitkering of wachtuitkering, ten behoeve van het kind dat de in dit artikel bedoelde studie heeft beëindigd, op voorwaarde dat het als werkzoekende is ingeschreven en, in voorkomend geval, een stageaanvraag heeft ingediend, en geen passende betrekking en, in voorkomend geval, geen aangeboden stage heeft geweigerd;

Overwegende dat, krachtens artikel 4, § 1, eerste lid, van voormeld koninklijk besluit, de voor de schoolverlaters bij artikel 1, § 1, gestelde periode van honderdtachtig kalenderdagen na het beëindigen van de studie en na de inschrijving als werkzoekende en de verlengde toekenning van kinderbijslag worden geschorst wanneer gedurende deze periode het kind gevolg geeft aan een normale oproeping of wederoproeping onder de wapens;

Overwegende dat, krachtens het tweede lid van dit artikel 4, § 1, de voornoemde bijslag opnieuw wordt verleend voor het resterende gedeelte van de periode voor zover het kind de in het onderhavige besluit gestelde voorwaarden steeds vervult; dat deze wetsbepaling geen voorwaarden oplegt voor het in aanmerking nemen van de in het eerst elid van artikel 4, § 1, bedoelde schorsing, maar enkel voor het na die periode van schorsing opnieuw toekennen van kinderbijslag;

Dat hieruit volgt dat het in artikel 4, § 1, 1°, bedoelde kind tijdens de periode van oproeping onder de wapens rechtgevend op kinderbijslag blijft, maar enkel de periode van honderdtachtig werkdagen of het overblijvende gedeelte ervan en de toekenning van kinderbijslag worden geschorst;

Overwegende dat het arrest wettig beslist dat de tweede verweerder krachtens de evengenoemde bepalingen rechtgevend was op kinderbijslag toen hij tijdens zijn militaire dienst op 5 september 1985 volledig arbeidsongeschikt werd, en dat hij derhalve na beëindiging van zijn militaire dienst wegens reform, overeenkomstig artikel 63, eerste lid, 1°, van de voormelde gecoördineerde wetten als volledig arbeidsongeschikte recht op kinderbijslag is blijven geven tot de leeftijd van 25 jaar;

...

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 19 JUNI 1995

Voorzitter-rapporteur: de h. Marchal

Openbaar ministerie: de h. Leclercq

Advocaten: mrs. Simont en Geinger

Werkloosheid – Sancties – Uitsluiting – 1. Geskil – Strafrechtelijke overtreding – Proces-verbaal – Bewijswaarde – 2. Werken en stempelen

1. De in art. 9 Arbeidsinspectiewet 1972 bedoelde processen-verbaal van de R.V.A.-ambtenaren hebben enkel bewijskracht tot bewijs van het tegendeel in het belang van de strafvordering en van de rechtsvordering tot vergoeding van de schade volgend uit de overtredingen die zij vaststellen. Zij hebben geen bewijskracht tot bewijs van het tegendeel in een bij het arbeidsgerecht aanhangig geschil betreffende een administratieve beslissing waarbij de maatregelen van de artt. 195 en 210 Werkloosheidsbesluit 1963 (artt. 154 en 169 W.B. 1991) worden toegepast.

2. De werkloze die in de loop van een dag een activiteit in de zin van art. 126 Werkloosheidsbesluit (artt. 44 en 45 W.B. 1991) uitoefent zonder inachtneming van de bepalingen van art. 153, § 4 (art. 11, eerste lid, 4°) wordt, krachtens art. 195, eerste lid (art. 154) van het recht op werkloosheidsuitkeringen uitgesloten voor een periode van 4 tot 26 weken.

R.V.A. t/ D.

Gelet op het bestreden arrest, op 8 september 1994 door het Arbeidshof te Bergen gewezen;

...

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat de processen-verbaal van de ambtenaren van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, eiser, waarvan sprake is in artikel 9 van de wet van 16 november 1972, alleen maar bestemd zijn om de overtredingen van de strafbepalingen betreffende de toekenning van de werkloosheidsuitkeringen vast te stellen met het oog op de bestraffing ervan; dat ze geen bewijskracht hebben tot het tegendeel bewezen is tenzij in het belang van de strafvordering en van de rechtsvordering tot vergoeding van de schade ten gevolge van de overtredingen die erin zijn vastgesteld;

Dat het gezag dat artikel 9 aan die processen-verbaal toekent niet kan worden aangevoerd in een bij het arbeidsge-recht aanhangig gemaakt geschil betreffende een administratieve beslissing waarbij de maatregelen van de artikelen 195 en 210 van het koninklijk besluit van 20 december 1963 worden toegepast;

Overwegende dat, nu de bekritiseerde beslissing aldus naar recht is verantwoord, het middel in dit onderdeel niet tot cassatie kan leiden; dat het niet ontvankelijk is;

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat, krachtens artikel 195, derde lid, van het koninklijk besluit van 20 december 1963, geacht wordt zijn controlekaart ten onrechte te hebben laten afstempelen, de werkloze die, in de loop van een dag, een activiteit in de zin van artikel 126 uitoefent, zonder vooraf het overeenkomstig vakje op die kaart te schrappen of te laten schrappen, zoals bij artikel 153, § 4, wordt voorgeschreven; dat artikel 195, 195, eerste lid, bepaalt dat die werkloze van het recht op werkloosheidsuitkeringen wordt uitgesloten voor een periode van 4 tot 26 weken;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat verweerder op 29 november 1990 een activiteit in de zin van artikel 126 heeft uitgeoefend, en dat het overeenkomstig vakje op zijn controle kaart niet was geschrapt;

Dat het arrest, door de uit dien hoofde opgelegde uitsluiting te beperken tot de dag van 29 november 1990, voormelde bepalingen schendt;

Dat het onderdeel gegrond is;

...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 2 NOVEMBER 1995

Voorzitter: mevr. Baeté-Swinnen

Rapporteur: de h. Waüters

Openbaar ministerie: de h. De Swaef

Advocaten: mrs. Delahaye, De Gryse, Houtekier en Bützler

1. Gemeenschap en gewest – Overneming van verplichtingen van de Staat – Schulden – Verschuldigde betaling – 2. Rijkscomptabiliteit – Vordering tot teruggave van rechten – Verjaring – Termijn

1. Krachtens art. 61, § 1, zesde lid, Bijzondere Financieringswet 1989 blijft de Staat gebonden door de op 31 december 1988 bestaande verplichtingen wanneer de betaling ervan verschuldigd is op die datum en het gaat om vaste uitgaven of uitgaven waarvoor geen betalingsaanvraag hoeft te worden overgelegd.

Als een vordering tot teruggave van gelden betaald op grond van een nietige reglementering aan een rechtbank is onderworpen, het gerecht er geen uitspraak over heeft gedaan en het bestuur de gegrondheid van de vordering niet heeft erkend, is de betaling niet verschuldigd in de zin van voormelde bepaling.

2. Verjaard en voorgoed ten voordele van de Staat vervallen zijn de schuldvorderingen waarvan de op de wettelijke of reglementaire wijze bepaalde overlegging niet geschied is binnen een termijn van vijf jaar te rekenen vanaf de eerste januari van het begrotingsjaar in de loop waarvan ze ontstaan zijn.

Voor andere schuldvorderingen dan die welke voor de Senaat een vaste uitgave uitmaken, dient de belanghebbende, om de

betaling van de vordering te verkrijgen, een aangifte, staat of rekening over te leggen.

De vordering tot teruggave van rechten die geïnd zijn in strijd met een rechtstreeks werkende bepaling van het E.G.-Verdrag, betreft geen vaste uitgave in de zin van het Algemeen Reglement op de Rijkscomptabiliteit.

Vlaamse Gemeenschap t/ S. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 15 december 1993 gewezen door het Hof van Beroep te Antwerpen;

...

Over het tweede en het derde middel:

Het tweede: schending van de artikelen 61, § 1, zesde lid, van de wet van 16 januari 1989 betreffende de financiering van de Gemeenschappen en de Gewesten, 41 van het koninklijk besluit van 17 juli 1991 houdende de coördinatie van de wetten op de Rijkscomptabiliteit, 68 en 100 van het koninklijk besluit van 10 december 1868 houdende het algemeen Reglement op de Rijkscomptabiliteit en 1376 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het arrest met bevestiging van het vonnis a quo eiseres veroordeelt tot terugbetaling van de geïnde supplementaire inschrijvingsgelden, dit onder het overnemen van de oordeelkundige motieven van de eerste rechter, die het arrest tot de zijne maakt, dat «(eiseres) de plaats heeft ingenomen van de Belgische Staat» omdat «uit de tekst van artikel 61, § 1, eerste lid, van de bijzondere financieringswet van 16 januari 1989 blijkt dat de wetgever de integrale rechtsopvolging van de Staat door de Gemeenschappen en de Gewesten op het oog heeft gehad; uit niets blijkt dat de wetgever de bevoegdheden inzake onderwijs – rechtstreeks door de Grondwet toegekend – heeft willen uitsluiten van de toepassing van voormeld artikel 61, § 1,» en niet is aangetoond dat de «vordering valt onder een van de uitzonderingen op het in artikel 61, § 1, gestelde principe van rechtsopvolging»,

terwijl, krachtens artikel 61, § 1, zesde lid, van de Financieringswet 1989 geen rechtsopvolging plaatsheeft, maar, bij wijze van uitzondering op het in lid 1 van genoemd artikel gestelde principe van rechtsopvolging, de Belgische Staat gebonden blijft door de op 31 december 1988 bestaande verplichtingen wanneer de betaling ervan verschuldigd is op die datum en het gaat over vaste uitgaven of uitgaven waarvoor geen betalingsaanvraag overgelegd moet worden;

...

Het derde: schending van artikel 100, inzonderheid het eerste lid 1, 1°, van het koninklijk besluit van 17 juli 1991 houdende coördinatie van de wetten op de Rijkscomptabiliteit, 100, inzonderheid het eerste lid, van het koninklijk besluit van 10 december 1868 houdende algemeen reglement op de Rijkscomptabiliteit,

doordat het arrest het opgeworpen middel van de verjaring geput uit artikel 1, eerste lid, a, van de wet van 6 februari 1970 betreffende de verjaring van de schuldvorderingen ten laste en ten voordele van de Staat en de provincies, thans artikel 100 van de gecoördineerde wetten op de Rijkscomptabiliteit afwijst op grond: «dat de vordering van (eerste verweerder) niet onderworpen is aan een op wettelijke of reglementaire wijze bepaalde overlegging»,

...

Over het tweede middel zelf;

Wat de drie onderdelen samen betreft:

Overwegende dat, krachtens artikel 61, § 1, zesde lid, van de Bijzondere Financieringswet 1989, de Staat gebonden blijft door de op 31 december 1988 bestaande verplichtingen wanneer de betaling ervan verschuldigd is op die datum en als het gaat over vaste uitgaven of uitgaven waarvoor geen betalingsaanvraag moet worden overgelegd;

Dat de aldus geformuleerde uitzondering op de regel dat de Gemeenschappen en Gewesten voor de hen toegekende bevoegdheden in de plaats treden van de Staat, omschreven wordt met verwijzing naar de regels die de rijkscomptabiliteit beheersen;

Dat als een vordering tot teruggave van gelden, betaald op grond van een nietige reglementering, aan een rechtbank is onderworpen, het gerecht hierover geen uitspraak heeft gedaan en het bestuur de gegrondheid van de vordering niet heeft erkend, de betaling niet verschuldigd is in de zin van artikel 61, § 1, zesde lid, van de genoemde Financieringswet;

Overwegende dat het arrest met verwijzing naar het beroepen vonnis vaststelt, eensdeels, dat het geschil, dat betrekking heeft op het onderwijs, aanhangig werd gemaakt bij een dagvaarding van 24 december 1987 tegen de Belgische Staat gericht, anderdeels, dat de Vlaamse Gemeenschap besluit tot de ongegrondheid van de vordering;

Dat het arrest, door met verwijzing naar het beroepen vonnis te beslissen dat de Vlaamse Gemeenschap te dezen «de plaats heeft ingenomen» van de Belgische Staat, de in het middel aangewezen wetsbepalingen niet schendt;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

Over het derde middel zelf:

Overwegende dat, krachtens artikel 1, eerste lid, van de wet van 6 februari 1970, thans artikel 100 van de gecoördineerde wetten op de Rijkscomptabiliteit, verjaard en voorgoed ten voordele van de Staat vervallen zijn, de schuldvorderingen waarvan de op wettelijke of reglementaire wijze bepaalde overlegging niet is geschied binnen een termijn van vijf jaar te rekenen vanaf de eerste januari van het begrotingsjaar in de loop waarvan zij zijn ontstaan;

Dat uit de bepalingen van het Algemeen Reglement op de Rijkscomptabiliteit, inzonderheid de artikelen 68 en 100, volgt dat voor andere schuldvorderingen dan die welke voor de Staat een vaste uitgave uitmaken, de belanghebbende, om de betaling van de vordering te verkrijgen, een aangifte, staat of rekening dient over te leggen;

Dat de vordering tot teruggave van rechten die geïnd werden in strijd met een rechtstreeks werkende bepaling van het E.G.-Verdrag, geen vaste uitgave is in de zin van het bedoelde Algemeen reglement;

Overwegende dat het arrest dat vaststelt dat de vordering van de verweerder sub 1 niet onderworpen is aan een op wettelijke of reglementaire wijze bepaalde overlegging, de in het middel aangewezen wetsbepalingen schendt;

Dat het middel gegrond is;

...

NOOT—Over de vijfjarige verjaringstermijn van schuldvorderingen ten laste van de staat

1. Bovenstaand arrest past in de problematiek van de uitzonderingsregeling met korte verjaringstermijnen (vijf of tien jaar) die krachtens de artt. 100 en 101 van het K.B. van 17 juli 1991 houdende coördinatie van de wetten op de Rijks-

comptabiliteit (*B.S.*, 21 augustus 1991) geldt voor schuldvorderingen ten laste van de Staat.

Bij uitbreiding is deze regeling ook van toepassing op de gewesten en de gemeenschappen (krachtens art. 71, § 1, van de bijzondere wet van 16 januari 1989 betreffende de financiering van de gemeenschappen en de gewesten), en op de provincies (art. 8 van de wet van 6 februari 1970 betreffende de verjaring van schuldvorderingen ten laste of ten voordele van de Staat en de provinciën, *B.S.*, 28 februari 1970).

Samengevat ziet de verjaringsregel er als volgt uit.

— De schuldvorderingen waarvan schuldeisers automatisch betaling mogen verwachten door de overheid (bv. wedden, pensioenen, enz.) verjaren na een termijn van tien jaar.

— De schuldvorderingen waarvan de schuldeisers het bestaan moeten bewijzen door hun vordering «over te leggen», beschikken over een eerste termijn van vijf jaar om aangifte te doen van hun vordering, en over een tweede vijfjarige termijn om er «ordonnancering» (i.e. het order van de minister om te betalen) van te krijgen.

— De gemeenrechtelijke verjaringstermijn van 30 jaar is enkel van toepassing op schuldvorderingen die voortkomen uit vonnissen.

2. Bovenstaand cassatiearrest gaat dieper in op de 'overlegging' van een niet vaststaande schuldvordering, i.e. een schuldvordering waarvan de schuldeiser niet automatisch betaling kan verwachten.

Het Hof verwijst hiervoor naar de artikelen 68 en 100 van het algemeen reglement op de rijkscomptabiliteit (K.B. van 10 december 1868 houdende het algemeen reglement op de rijkscomptabiliteit, *B.S.*, 19 december 1868). Krachtens artikel 100 dienen de belanghebbenden een aangifte, staat of rekening in drievoud over te leggen waarop, behoorlijk ondertekend, een formule voorkomt die zegt dat de opgave deugdelijk en onvergolden is. Dit artikel geldt volgens het Hof van Cassatie voor alle schuldvorderingen die voor de Staat geen vaste uitgave uitmaken.

In casu betrof het een vordering tot teruggave van onrechtmatig geïnde bedragen, meer bepaald supplementaire inschrijvingsgelden voor Nederlandse studenten om te kunnen studeren aan een Belgische universiteit. Het Hof bevestigt met deze uitspraak een vorige soortgelijke uitspraak m.b.t. de terugvordering van een onrechtmatig betaald bedrag (zie Cass., 21 april 1994, *J.L.M.B.*, 1994, 1046; *R. Cass.*, 1994, 256 (samenvatting), *R.W.*, 1994-95, 536).

Voor een uitvoerige analyse van de hier geschetste problematiek, met verwijzing naar verdere rechtspraak, verwijs ik naar mijn bijdrage: Defoort, P.J., «Het toepassingsgebied van de vijfjarige verjaringstermijn voor schuldvorderingen ten laste van de Staat m.b.t. schuldvorderingen op grond van artikel 1382 B.W.», *Tijdschrift voor procesrecht en Bewijsrecht*, 1995/2, 29-35.

3. Volledigheidshalve kan er nog op gewezen worden dat in een prejudiciële vraag aan het Arbitragehof werd gevraagd of de hierboven geschetste verkorte verjaringsregeling geen discriminerende behandeling invoert ten aanzien van particulieren die, op grond van de artikelen 1382 of 544 van het Burgerlijk Wetboek, een schuldvordering hebben die voortvloeit uit een nadeel, naargelang dat nadeel toegerekend kan worden aan een andere particulier enerzijds, of de Staat of het Waalse Gewest anderzijds (zie «Bericht voorgescreven bij artikel 74 van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof», *B.S.*, 10 augustus 1995, 23.236).

De vaste rechtspraak van het Arbitragehof m.b.t. het gelijkheidsbeginsel indachtig, zal het Arbitragehof t.a.v. het verschil inzake verjaringsregels voor schulden tussen particulieren onderling enerzijds en tussen particulieren en overheid anderzijds, het objectieve karakter van het onderscheid nagaan, alsook het adequaat karakter van de maatregelen ten aanzien van het nagestreefde doel en het bestaan van een redelijke verhouding tussen de aangewende middelen en het beoogde doel, zonder te oordelen of de regeling opportuun of wenselijk is (vaste rechtspraak Arbitragehof, zie o.a. Alen, A., *Handboek van het Belgisch Staatsrecht*, Deurne, Kluwer Rechtswetenschappen België, 1995, nr. 307; Vande Lanotte, J., m.m.v. Goedertier, G., *Inleiding tot het publiek recht, deel 2. Overzicht van het publiek recht*, Brugge, Die Keure, 1994, nr. 397).

Uit de voorbereidende stukken blijkt dat er een objectieve verantwoording bestaat, nl. de onvermijdelijke logheid van de werkwijze die de Staat moet volgen om zich van zijn verplichtingen te kunnen kwijten, zoals budgettaire machtiging, administratieve vereffening, controle, enz. Bovendien zou het om redenen van orde onverantwoord zijn te vereisen van de administratie en het Rekenhof dat ze hun archiefstukken dertig jaar bewaren (memorie van toelichting, *Gedr. St., Kamer*, 1964-65, nr. 1971/1, 3; verslag namens de commissie voor Financiën, *Gedr. St., Kamer*, 1966-67, nr. 408/5, 6; verslag namens de commissie voor Financiën, *Gedr. St., Senaat*, 1967-68, nr. 126, 4; zie hierover ook uitgebreid, Defoort, P.J., l.c., nrs. 2-5).

De beoordeling van het adequate karakter van de aangewende middelen en van de redelijke verhouding tussen deze middelen en het nagestreefde doel, zal uiteindelijk aan het Arbitragehof toekomen.

Persoonlijk ben ik er trouwens van overtuigd dat de verkorte verjaringsregeling adequaat is, en bovendien niet kennelijk onredelijk, gelet op de specifieke situatie van de diverse overheden.

Pieter-Jan Defoort

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

20e KAMER – 30 JUNI 1993

Voorzitter: de h. Leemans

Advocaten: mrs. Dubois, Vandebergh en Van Mol

1. Faillissement – Gerechtelijk akkoord – a) Indiening van het verzoekschrift – Gevolgen – b) Homologatie – Vorderingen uit hoofde van belastingen – 2. Onrechtmatige overheidsdaad – Bestuur der directe belastingen – Zonder wettige redenen voortijdig inkohieren van personen- en vennootschapsbelasting

1. a) Uit de artt. 5 en 11 van het Besluit van de Regent van 25 september 1946 blijkt dat de wet de goederen die zich in het vermogen van de schuldenaar bevinden en het gemeenschappelijk onderpand van zijn schuldeisers uitmaken, onbeschikbaar maakt, behoudens als hiervoor een machtiging van de rechter-commissaris is verkregen. Uit deze bepalingen blijkt de wil van de wetgever om aan de daden van beschikking van de schuldenaar en aan de door de afzonderlijke gewone schuldeisers ver-

richte daden van uitvoering elk uitwerksel te onttrekken, zodat elke regeling ten voordele van een van hen, waardoor het aandeel van de anderen zou worden verminderd, verhinderd wordt.

b) Art. 29, tweede lid, 1, van het regentbesluit van 25 september 1946, luidens hetwelk het gerechtelijk akkoord geen uitwerking heeft met betrekking tot de belastingen en andere openbare lasten, heeft geen andere draagwijdte dan het gehele bedrag van de schuldvordering uit hoofde van belastingen onverkort te behouden, in tegenstelling tot de private schuldvorderingen die voor vermindering vatbaar zijn, zodat, na de uitvoering van het akkoord, de schuldeiser die over een schuldvordering uit hoofde van belastingen beschikt, de inning kan vervolgen van het gedeelte van zijn schuldvordering dat niet werd betaald wegens het gerechtelijk akkoord, zelfs buiten het door artikel 34 van dit regentsbesluit beoogde geval.

2. De Belgische Staat begaat, in de persoon van het Bestuur der directe belastingen, een fout wanneer er, wegens het indienen van een verzoekschrift tot het verkrijgen van een gerechtelijk akkoord, geen wettige redenen waren om over te gaan tot de inkohiering van de belasting met inschrijving van de wettelijke hypotheek, vóór het verstrijken van de termijn van een maand na de kennisgevingen van de aanslagen van ambtswege, tijdens welke termijn de belastingplichtigen hadden moeten kunnen antwoorden met aanvoering van achterafgegrond gebleken argumentatie tegen de voorgenomen aanslagen.

De Belgische Staat begaat, in de persoon van het bestuur der directe belastingen, eveneens een fout wanneer dit bestuur, na door de raadsman van de belastingplichtige uitvoerig te zijn ingelicht over de elementen die de belastbare grondslag beïnvloeden, deze elementen volledig negeert bij de overijlde berekening van de belastingaanslag.

B.V.B.A. S., S. e.a. t/ Belgische Staat, N. en S.

Het bestreden vonnis van 17 juni 1987 van de rechtbank van eerste aanleg van Tongeren heeft de vorderingen van appellanten afgewezen.

Deze vorderingen beogen vergoeding van de schade die zij hebben geleden door de foutieve handelwijze van geïntimeerden (door partijen wordt geen onderscheid gemaakt tussen de geïntimeerden, tweede en derde geïntimeerde, ambtenaar zijnde in dienst van eerste geïntimeerde) bij de vaststelling en inkohiering van aanslagen ten laste van de B.V.B.A. S. (eerste appellante) en de echtgenoten S. (tweede en derde appellante) gevolgd door inschrijving van de wettelijke hypotheek.

Op 6 april 1981 hadden appellanten sub 1 en 2 een verzoekschrift ingediend strekkende tot het verkrijgen van een gerechtelijk akkoord. Bij vonnis van 13 april daaropvolgend werden zij gemachtigd de procedure tot het verkrijgen van het gerechtelijk akkoord voort te zetten en werd de vergadering van de schuldeisers gesteld op 30 april.

Op 22 april 1981 werd ten laste van tweede appellant m.b.t. het aanslagjaar 1979 een supplementaire aanslag vastgesteld van 4.126.136 fr. en op 16 april m.b.t. het aanslagjaar 1980 een supplementaire aanslag van 3.191.455 fr.

Ten laste van eerste appellante werd op 29 april m.b.t. het aanslagjaar 1979 een aanslag vastgesteld van 898.004 fr. en op 28 april m.b.t. het aanslagjaar 1980 een aanslag van 1.849.477 fr., samen voor 10.065.072 fr. In de maand mei daaropvolgend werden nog aanslagen vastgesteld ten laste van eerste appellante t.b.v. 46.614 fr. en 153.062 fr.

Op de algemene vergadering der schuldeisers van 30 april heeft tweede appellant als zaakvoerder van eerste appellant en in eigen naam gemeend dat hij, gelet op de sinds de indiening van het verzoekschrift vastgestelde aanslagen, niet langer de aanvraag tot gerechtelijk akkoord kon handhaven omdat hij wel rekening had gehouden met aanslagen t.b.v. ongeveer 4 miljoen fr. doch niet met de laatste genoemde aanslagen en heeft aangifte gedaan van staking van betaling, waarna eerste en tweede appellant bij vonnis van 4 mei 1981 failliet werden verklaard.

De bezwaarprocedure, die drie jaar duurde, leidde tot ontheffingen in de personenbelasting t.b.v. 6.355.698 fr. en in de vennootschapsbelasting en de solidariteitsbijdrage t.b.v. 826.126 fr. Alle schuldeisers, ook de fiscus, werden volledig uitbetaald en na sluiting van het faillissement werd aan de gefailleerden nog een batig saldo van 1.380.000 fr. uitbetaald.

...

Overwegende dat het documentatiecentrum van de administratie der directe belastingen te Brussel op 9 april 1981 het in het Belgisch Staatsblad verschenen bericht van het indienen van het verzoekschrift strekkende tot het verkrijgen van een gerechtelijk akkoord aan de inspecteur te Hasselt en de controleur te Maaseik te rmededeling heeft overgezonden, welke laatste ambtenaren hiervan blijkbaar kennis hebben genomen op 13 april; dat dezelfde dienst te Brussel aan dezelfde ambtenaren op 16 april het in het Belgisch Staatsblad verschenen vonnis van 13 april van de Rechtbank van Koophandel van Tongeren hebben meegedeeld, bij welk vonnis appellanten sub 1 en 2 werden gemachtigd de rechtspleging tot het verkrijgen van het gerechtelijk akkoord voort te zetten, de rechter-commissaris werd aangesteld, de schuldeisers werd verzocht aanwezig te zijn op de vergadering van de schuldeisers op 30 april en de akkoordvoorstellen werden meegedeeld; dat de ambtenaren aan wie deze mededeling was gericht, hiervan kennis hebben genomen op 21 april;

Overwegende dat, zoals o.m. blijkt uit de vermelding op stuk 80/35 van de map «personenbelasting» van geïntimeerden, de taxatieambtenaren kennelijk meenden dat de aanslagen dringend ingekohierd moesten worden «wegens verzoek om gerechtelijk akkoord», en dit overigens ook blijkt uit de direct daarop volgende kennisgevingen van aanslagen van ambtswege (in de personenbelasting voor het aanslagjaar 1980 verzonden op 14 april), die eveneens direct werden gevolgd door de inkohiering zonder het anwoord van de belastingplichtigen af te wachten binnen de termijn van een maand, een termijn die hen nochtans toekwam zoals vermeld in de toegezonden kennisgevingen;

dat genoemde inkohieringen, zoals reeds vermeld, direct werden gevolgd door de inschrijving van de wettelijke hypotheek;

Overwegende dat naar luid van de artikelen 5 en 11 van de door besluit van de Regent van 25 september 1946 gecoördineerde wetten op het gerechtelijk akkoord enerzijds uit het indienen van het verzoekschrift tot het verkrijgen van een gerechtelijk akkoord van rechtswege, ten voordele van de schuldenaar (i.c. appellanten sub 1 en 2) voorlopige schorsing volgt van welke latere daden van uitvoering ook en, anderzijds, hangende de rechtspleging tot het verkrijgen van het gerechtelijk akkoord, de schuldenaar niet kan vervreemden, noch met hypotheek bezwaren, noch zich verbinden zonder machtiging van de rechter-commissaris; dat uit ge-

noemde wetsbepalingen blijkt dat de wet de goederen welke zich in het vermogen van de schuldenaar bevinden en het gemeenschappelijk onderpand van zijn schuldeisers uitmaken, met een aldus omschreven onbeschikbaarheid treft; dat deze beperkingen het bewijs opleveren van de wil van de wetgever om aan de daden van beschikking van de schuldenaar en aan de door de afzonderlijke gewone schuldeisers verrichte daden van uitvoering elk uitwerksel te onttrekken, zodat elke regeling ten voordele van een van hen, waardoor het aandeel van de anderen zou worden verminderd, verhinderd wordt; dat aldus, met het oog op de gelijkmatige afdoening van het akkoord, onder de schuldeisers een samenloop tot stand wordt gebracht op de dag zelf van het indienen van het verzoekschrift; dat, ingevolge die samenloop, de schuldeisers (de fiscus) die over een nog niet ingeschreven wettelijke hypotheek beschikken, door het achteraf laten inschrijven van die hypotheek op de goederen van de aanvrager van het gerechtelijk akkoord geen rechten kunnen verkrijgen die zouden kunnen worden tegengeworpen aan de andere gewone schuldeisers;

Overwegende dat, indien artikel 29, tweede lid, 1, van de genoemde gecoördineerde wetten weliswaar bepaalt dat het gerechtelijk akkoord geen uitwerking heeft met betrekking tot de belastingen en andere openbare lasten, die bepaling geen andere draagwijdte heeft dan het gehele bedrag van de schuldvordering uit hoofde van belastingen onverkort te behouden, in tegenstelling met de private schuldvorderingen die voor vermindering vatbaar zijn, zodat, na de uitvoering van het akkoord, de schuldeiser die over een schuldvordering uit hoofde van belastingen beschikt, zelfs buiten het door artikel 34 van de genoemde gecoördineerde wetten beoogde geval, de inning kan vervolgen van het gedeelte van zijn schuldvordering dat niet werd betaald wegens het gerechtelijk akkoord;

Overwegende dat geenszins gebleken is dat er enig gevaar bestond dat de aanslagen niet binnen de wettelijke aanslagtermijnen vastgesteld zouden worden, wat geïntimeerden overigens ook niet beweren; dat in casu uit geen enkel element gebleken is dat de rechten van de schatkist in gevaar waren, minstens niet is gebleken dat dit eventueel in rechte kon worden verholpen door een overhaaste inkohiering met inschrijvingen van de wettelijke hypotheek zoals in casu werd gedaan;

dat bijgevolg voor de taxatiediensten er geen wettige redenen waren om de aanslagen vast te stellen voor het verstrijken van de termijn van een maand na de kennisgevingen van de aanslagen van ambtswege, tijdens welke termijn appellanten sub 1 en 2 zouden hebben moeten kunnen antwoorden met aanvoering van de achteraf gegrond gebleken argumentatie tegen de voorgenomen aanslagen;

dat bij gebreke van desbetreffende wettige redenen de fiscus een fout heeft begaan door die voortijdige inkohiering; dat zonder deze fout appellanten voor de vaststelling van de aanslagen of de inkohiering hun argumentatie tegen de voorgenomen aanslagen hadden kunnen doen gelden en de fiscus op dit antwoord acht had moeten slaan; dat nu appellanten dit niet hebben kunnen doen, zij minstens beroofd werden van de door de wet verleende mogelijkheid tot antwoord, een mogelijkheid die had kunnen leiden tot de aanslagen, zoals zij na bezwaar werden bepaald bij beslissing van de directeur met ontheffingen ten voordele van tweede ap-

pellant t.b.v. 6.355.698 fr. en ten voordele van eerste appellant t.b.v. 826.126 fr.;

Overwegende anderzijds, wat betreft de door de fiscus berekende belastbare grondslagen (van de aanslagen van april 1981), dat weliswaar tweede appellant zich (bij vergissing) akkoord had verklaard met een bericht van wijziging van aangifte betreffende het aanslagjaar 1979 waarin de belangrijke provisie (meer dan 3.800.000 fr.) voor fatsoenering van de door tweede appellant geëxploiteerde zandgroeve bij het belastbaar inkomen werd gevoegd, doch de fiscus over dit element uitvoerig was ingelicht o.m. door het schrijven van de toenmalige raadsman van tweede appellant van 4 augustus 1980 met bijgevoegde stavingsstukken;

dat, indien al kan worden aangenomen dat een zekere nalatigheid of slordigheid van tweede appellant niet te ontkennen valt, het volledig negeren van deze elementen bij de overijlde berekening van de aanslag van april 1981 eveneens een fout uitmaakt;

Overwegende dat voor het aanslagjaar 1980 de fiscus de aftrek van het verlies dat tweede appellant op zich had genomen eveneens heeft genegeerd, nochtans wetend dat dit wel het geval was;

dat, ook hier, zelfs indien men een nalatigheid van tweede appellant kan aannemen, dient te worden vastgesteld dat bij de vestiging van deze aanslag de fiscus acht had moeten slaan op het verlies dat tweede appellant op zich had genomen, doch hij kennelijk meer oog had voor de snelheid waarmee de aanslagen werden gevestigd dan voor een behoorlijk nagaan van de belastbare grondslagen; dat deze handelwijze bij de genoemde berekeningen foutief is;

Overwegende dat uit het verzoekschrift van tweede appellant tot het verkrijgen van het gerechtelijk akkoord blijkt dat hij rekening hield met belastingen t.b.v. van ongeveer 4 miljoen fr., welk bedrag zoals achteraf gebleken is realistisch was;

Overwegende dat redelijkerwijze wordt aangenomen en ook niet wordt betwist dat zonder de genoemde aanslagen van april 1981, die zonder behoorlijke zorg werden berekend en met niet-naleving van de wettelijke termijn tot antwoord, appellanten sub 1 en 2 hun verzoek tot het verkrijgen van het gerechtelijk akkoord zouden hebben gehandhaafd en met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid het akkoord zouden hebben verkregen en zouden hebben kunnen uitvoeren; dat door deze aanslagen het faillissement op betekenis onvermijdelijk was geworden; dat ingevolge het faillissement door de gedwongen tegeldemaking van de goederen van appellanten sub 1 en 2 met het daaraan verbonden gevolg dat zij hun handelsactiviteit (met hun goederen) niet hebben kunnen voortzetten, deze appellanten een aanzienlijke schade hebben geleden die zich zonder de fouten van geïntimeerden niet zou hebben voorgedaan;

Overwegende dat aangenomen kan worden dat de slordigheid en nalatigheden van appellanten sub 1 en 2 zelf enigermate hebben bijgedragen tot de onjuiste berekeningen van de belastbare grondslagen, die op hun beurt mede het faillissement hebben veroorzaakt; dat aldus een gedeelte van de schade die zij door het faillissement hebben geleden, aan henzelf kan worden toegeschreven, welk gedeelte geraamd wordt op een vierde en door appellanten zelf gedragen moet worden;

Overwegende dat bewezen kan worden geacht dat appellanten sub 3, 4 en 5, respectievelijk echtgenote en kinderen

van tweede appellant, getroffen werden door het faillissement van hun echtgenoot en vader; dat de hierdoor veroorzaakte morele schade bij gebreke aan kwantitatieve gegevens *ex aequo et bono* worden geraamd op 133.333 fr. voor elk, waarvan een vierde niet door geïntimeerden dient te worden gedragen;

dat, voortgaande op de door de curator gemaakte objectieve berekeningen en diens staat van honorarium en kosten, aan appellanten sub 1 en 2, elk reeds provisioneel 750.000 fr. kan worden toegekend en het noodzakelijk voorkomt ter berekening van de verdere schade een deskundige aan te stellen met de hierna bepaalde opdracht;

...

NOOT-1. Bovenstaand arrest is in kracht van gewijsde gegaan. 2. Betreffende punt 1, b, zie in dezelfde zin Cass., 17 oktober 1980, *R. W.*, 1980-81, 2063, en de bespreking ervan door Geinger, H., Colle, P. en Van Buggenhout, C., «Overzicht van rechtspraak (1975-1989). Het faillissement en het gerechtelijk akkoord», *T.P.R.*, 1991, (407), p. 679, nr. 400.

HOF VAN BEROEP TE GENT

7e KAMER – 4 OKTOBER 1995

Voorzitter: de h. Staessens

Raadsheren: de hh. Delbeke en Thybergin

Advocaten: mrs. Gryson, Vastersavendts en Dewallens

1. Vennootschap – a) Nietigheid – Doel – Belastingontwikking – b) Aandelen – Gift van hand tot hand – 2. Schenking – Gift van hand tot hand – Traditio – Lasthebber

1. a) Een naamloze vennootschap kan eerst dan nietig worden verklaard wanneer blijkt dat, bij de oprichting of bij de wijziging van de statuten, het doel als omschreven in de oprichtingsakte of in de statuten van de vennootschap, ongeoorloofd is.

Zelfs al beogen (bijna alle) «patrimoniumvennootschappen» in hoofdzaak het ontwijken, niet het ontduiken, in de toekomst van registratie- en successierechten en het onmiddellijk genieten van andere fiscale voordelen, dan nog blijft het doel ervan geoorloofd.

b) (Volgestorte) aandelen aan toonder bestaan als waardepapieren eerst nadat de aandeelbewijzen gedrukt en uitgereikt zijn. Tot zolang zijn de rechten van de aandeelhouders van onlichamelijke aard.

Onlichamelijke goederen kunnen slechts het voorwerp uitmaken van een gift van hand tot hand voor zover het recht in de titel geïncorporeerd is.

2. Om als voor rekening van een ander een gift van hand tot hand te kunnen doen is een uitdrukkelijk mandaat vereist, aangezien een schenking uiteraard een daad van beschikking is.

Door het feit dat de beweerdte begiftigden over aandelen aan toonder konden beschikken, wordt niet het bewijs geleverd van een rechtsgeldige traditio van die aandelen door de schenker zelf of door een daartoe uitdrukkelijk gemachtigde derde.

B. en N. t/ De G. e.a.

1.1 Wijlen de heer Andreas De G. sticht, bij akte verleden op 17 juni 1989 (...) samen met zijn neef, Daniël De G. de N.V.A. een patrimoniumvennootschap, met een maatschappelijk kapitaal van 36.500.000 frank, waarvan de neef 550.000 frank in geld inbrengt en de oom het overige in natura, nl. diverse onroerende goederen en roerende, waaronder zijn villa in Knokke met inboedel. Het maatschappelijk kapitaal wordt verdeeld over 730 aandelen aan toonder. Drie bestuurders worden aangesteld, nl. Andreas en Daniël De G. en de echtgenote van laatstgenoemde, Liliana B. Voorzitter van de raad van bestuur wordt Andreas De G., die samen met Daniël De G. met het dagelijks bestuur belast wordt.

Reeds op 22 juni 1989 ondertekent wijlen Andreas De G. vijf verklaringen, alle ter registratie aangeboden op 10 juli 1989, waarbij hij verklaart «gift van hand tot hand gedaan te hebben» aan:

Daniël De G. (voornoemd) van	215 aandelen
Bernard De G. van	120 aandelen
Anne De G. van	120 aandelen
Michel De G; van	120 aandelen
Liliane B. van	140 aandelen
	715 aandelen

Andreas De G. ondertekent op 21 oktober 1990 bij de Unie van Zwitserse Banken een «Acte de gage et cession général», een akte van algemene inpandgeving en afstand, op basis waarvan voornoemde Daniël De G. op 26 oktober 1990 een bedrag van 400.000 F.Fr. opneemt.

1.2. Vrij kort na ondertekening van de voornoemde akte van inpandgeving ontstaat onenigheid tussen oom en neef, zoals afgeleid kan worden uit de brief van 4 maart 1991 waarin eerstgenoemde opmerkt: «...De notaris ... zei mij dat alles in de vennootschap was omwille van fiscale belangen en successierechten ... hij heeft mij altijd gezegd dat alle aandelen van mij waren. Voor de rest heeft hij mij brieven doen tekenen voor na mijn overlijden, zo werd mij uitgelegd. U kunt wel begrijpen dat ik er nooit akkoord mee gegaan zou zijn al mijn bezittingen waarvoor ik heel mijn leven gewerkt heb zo maar weg te geven. U zou mij alle aandelen geven als zij gedrukt waren maar ik heb ze nooit gehad ...»

De onenigheid neemt vrij snel zulke proporties aan dat Andreas De G. op 5 maart 1991 twee dagvaardingen laat betekenen.

De eerste is gericht tegen Daniel De G. en strekt ertoe hem te horen veroordelen – tot het doen van verantwoording nopens alle bedragen die hij als gemandateerde heeft afgenomen van de Zwitserse bankrekening van Andreas De G.; – tot terugbetaling van alle opgenomen bedragen, voorlopig begroot op de tegenwaarde van 400.000 F.Fr.

De tweede is gericht tegen de N.V.A., voornoemde Daniël De G., diens echtgenote en kinderen en strekt ertoe: – de nietigheid te horen uitspreken van de N.V.A. en haar vereffening te horen bevelen; – de nietigheid te horen uitspreken over de inbreng in natura; – de nietigheid te horen uitspreken over de gift van 715 aandelen.

Wellicht als reactie op die dagvaardingen heeft te Brussel op 27 april 1991, in afwezigheid van Andreas De G., hoewel tijdig en regelmatig opgeroepen, een bestuursvergadering plaats waarin o.m. besloten wordt een later te houden algemene vergadering voor te bereiden waarin o.a. «het afzetten

van bestuurder en de benoeming van een nieuwe bestuurder» op het agenda moet voor komen.

1.3. In de loop van deze gedingen overlijdt Andreas De G., weduwnaar van mevrouw Suzanne V., te Knokke-Heist op 25 februari 1992.

Er zijn geen reservataire erfgenamen en blijkens zijn eigenhandig geschreven testament van 26 december 1991 gaat zijn nalatenschap over op «zijn enige en algemene legatarissen», de echtgenoten B.-N., die in hun conclusies van 3 april en 26 mei 1992 verklaren de gedingen te hervatten en voort te zetten. Het testament bevat ook een bijzonder legaat ten voordele van de heer Michel De R. van «mijn deelneming in de Building Botanic te Brussel».

1.4. In zijn bestreden vonnis voegt de eerste rechter, rechtdoende bij verstek t.o.v. de N.V.A. en op tegenspraak t.o.v. de andere partijen, beide zaken samen. Hij wijst de vordering tot nietigverklaring van de vennootschap, van de inbreng in natura en van de giften af als ongegrond en, met betrekking tot de vorderingen tot verantwoording omtrent de opnamen van de Zwitserse bankrekening, heropent hij ambtshalve de debatten teneinde partijen, in het bijzonder Daniël De G., bewijskrachtige stukken te laten overleggen ter verantwoording van zijn geldopnamen.

2. De diverse vorderingen, zowel die ingeleid met de dagvaardingsexploten waarvan hierboven sprake, als die ingeleid bij wijze van derdenverzet, werden in de loop van het geding ingeschreven ten kantore van de hypotheekbewaarders waar de diverse onroerende goederen gelegen zijn waarvan de rechtsgeldigheid van de inbreng in de N.V.A. wordt aangetoond. De vorderingen in kwestie kunnen derhalve onvankelijk verklaard worden.

Het derdenverzet van de heer D. is echter hoe dan ook niet toelaatbaar. Als bijzonder legataris, rechtverkrijger onder bijzondere titel, heeft hij, anders dan de algemene legatarissen, geen enkele hoedanigheid om jegens de N.V.A. of jegens de partijen De G. enige vordering in te stellen met betrekking tot rechtsgeldigheid van rechtshandelingen die de testator bij leven gesteld heeft. Dat klemmt des te meer nu hij niet eens aantoonde dat hij aan de algemene legatarissen overeenkomstig de artikelen 1014 e.v. B.W. afgifte heeft gevraagd van zijn bijzonder legaat.

3. De vordering tot nietigverklaring van de N.V.A. blijft, zoals voor de eerste rechter, ongegrond.

Een naamloze vennootschap kan eerst dan nietig worden verklaard wanneer blijkt dat, bij de oprichting of bij de wijziging van de statuten, het maatschappelijk doel, als omschreven in de oprichtingsakte of in de statuten van de vennootschap, ongeoorloofd is (cf. *T.P.R.*, 1993, Geens-Laga, ORs Vennootschappen 1986-1991, nr. 43 e.v., pp. 973 e.v.).

Zelfs al beogen (bijna alle) patrimoniumvennootschappen, zoals de N.V.A. in hoofdzaak het ontwijken, niet het ontduiken, in de toekomst van registratie- en successierechten en het onmiddellijk genieten van andere fiscale voordelen, dan nog blijft hun maatschappelijk doel geoorloofd.

Appellanten vorderen ook de nietigverklaring van de inbreng van hun rechtsvoorganger in de N.V.A., maar uit de stukken waarvan het Hof vermag kennis te nemen blijkt de inbreng op een regelmatige en rechtsgeldige wijze te zijn gebeurd, zodat ook dat onderdeel van de vordering, waarover de eerste rechter zich niet heeft uitgesproken, ongegrond is.

Dit geldt des te meer nu de oprichting van een patrimoniumvennootschap niet over één nacht ijs verloopt en de in-

breng in natura, zoals wettelijk verplicht, werd voorafgegaan door een gemotiveerd verslag van een bedrijfsrevisor, waarover wijlen Andreas De G. bij leven burgerlijk ingenieur, met kennis van zaken kon oordelen.

4. Appellanten zijn gegriefd omdat de eerste rechter de schenking van de aandelen aan toonder aan geïntimeerden heeft gevalideerd.

4.1. (Volgestorte) aandelen aan toonder bestaan als waardepapieren eerst nadat de aandeelbewijzen gedrukt en uitgereikt zijn. Tot zolang zijn de rechten van de aandeelhouders onlichamelijk van aard.

Onlichamelijke roerende goederen kunnen slechts het voorwerp uitmaken van een gift van hand tot hand voor zover het recht geïncorporeerd is in de titel.

Meteen volgt daaruit dat op of voor 22 juni 1989 geen rechtsgeldige gift van hand tot hand geschied kan zijn en dat de geschreven verklaringen van wijlen Andreas De G. onmogelijk kunnen gelden als bewijs van giften, wel – en hoogstens – als een bewijs van zijn bedoeling daartoe.

4.2. Niets belet, als vanzelfsprekend, dat de rechtsvoorganger van appellanten de aandelen later, eenmaal gedrukt, aan geïntimeerden heeft «overhandigd, gegeven».

Uit de voorliggende stukken kan echter niet uitgemaakt worden wanneer, op welke wijze en door wie de aandelen aan toonder aan geïntimeerden werden overhandigd.

In zijn brief van 4 maart 1991 schrijft Andreas De G. aan zijn neef Daniël: «...U zou mij alle aandelen geven als zij gedrukt waren maar ik heb ze nooit gehad ...»

Deze stelling wordt door hem en thans door zijn rechtsopvolgers, huidige appellanten, zowel in de inleidende dagvaarding als in alle latere conclusies aangehouden.

Mevrouw Yvonne S. verklaart nochtans, ter gelegenheid van de betekening van de beschikking van 28 juni 1991 van de beslagrechter in de rechtbank van eerste aanleg te Brugge, aan gerechtsdeurwaarder W. op 5 september 1991: «...dat zij inderdaad 730 aandelen bij drukker C. is gaan afhalen en getekend heeft voor ontvangst, als commissionair voor Andreas en Daniël De G. Ik heb ze 's anderendaags afgegeven, of enkele dagen later aan Andreas De G. ... Deze afgifte heeft plaatsgehad te Knokke in zijn woning-villa, en dit alles zonder ontvangsbewijs en te goeder trouw. Ik heb sedertdien deze aandelen niet meer in mijn bezit! Ik vermoed dat Andreas De G. deze aandelen in zijn koffer in zijn kelder heeft gelegd en mogelijk later in een hoge smalle kast naast het venster van zijn villa aan de voorkant ...».

Zo het al vaststaat dat voornoemde de 730 aandelen op 29 december 1989 heeft opgehaald bij de drukker, dan betwisten appellanten dat zij die aandelen «'s anderendaags of enkele dagen later» in diens woning zou hebben afgegeven aan Andreas De G. en zij wijzen er daarom op dat betrokkene van 26 december 1989 tot 26 januari was opgenomen in het ziekenhuis.

Het voorafgaande noopt tot het besluit dat het niet bewezen is – niettegenstaande hij initieel duidelijk de bedoeling had 715 aandelen aan toonder bij wijze van gift te schenken aan zijn neef, diens echtgenote en kinderen – dat wijlen Andreas De G. die aandelen ooit persoonlijk aan ieder van hen heeft overhandigd, essentieel vereiste opdat de gift van hand tot hand gevalideerd kan worden.

Dit klemt des te meer nu Andreas De G. sinds de veruiterlijking van zijn bedoeling de aandelen te schenken, van mening veranderd kon zijn en ervoor geopteerd kon hebben zijn

aandelen alsnog onder zich te houden en er slechts later over te beschikken.

Geïntimeerden beseffen dit eigenlijk ook en daarom stellen zij dat zij hun aandelen van een derde, handelend in opdracht van wijlen Andreas De G., ontvangen hebben.

Zelfs aannemend dat de litigieuze aandelen op een bepaald ogenblik aan ieder van hen door een derde werden overhandigd, dan nog dienen zij te bewijzen dat deze handelde overeenkomstig een «uitdrukkelijk» mandaat van de schenker.

Niet alleen tonen de partijen De G. niet aan wie de derde was die hun de aandelen in kwestie heeft overhandigd, zij tonen evenmin aan dat die gehandeld heeft naar «uitdrukkelijk» mandaat van wijlen Andreas De G.

Om als voor rekening van iemand anders een gift van hand tot hand te doen is een uitdrukkelijk mandaat vereist aangezien een schenking uiteraard een daad van beschikking is.

Uit het voorafgaande volgt dan ook dat er geen geldige gift van hand tot hand van 715 aandelen aan toonder ten voordele van de partijen De G. is geweest.

Volledigheidshalve wijst het Hof erop dat het feit dat laatstgenoemden gedurende het leven van Andreas De G. over de litigieuze aandelen konden beschikken, op zichzelf irrelevant is, aangezien daarmee het bewijs niet wordt geleverd van een rechtsgeldige traditio door de schenker zelf of door aan daartoe uitdrukkelijk gemachtigde derde.

ARBEIDSHOF TE ANTWERPEN

3e KAMER – 20 MAART 1995

Voorzitter: mevr. Homans

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Martens en Schrijvers

Openbaar ministerie: de h. Gielen

Advocaat: mr. Rauws loco Van Goethem

1. Collectieve arbeidsovereenkomst – C.A.O.-wet – Toepassingsfeer – Instelling van openbaar nut – Begrip – 2. Paritair comité – Ressort – Onderneming – Diverse activiteiten – Meerdere paritaire comités – Criterium – Hoofdactiviteit – Niet verwante activiteit

1. Onder «instellingen van openbaar nut», waarop de C.A.O.-wet niet toepasselijk is, moeten worden verstaan de publiekrechtelijke instellingen van openbaar nut, niet de privaatrechtelijke.

2. Voor een onderneming die diverse activiteiten heeft, bepaalt in beginsel haar hoofdactiviteit onder welk paritair comité zij ressorteert. Uitzonderlijk kan een onderneming onder meerdere paritaire comités ressorteren, o.m. indien er niet de minste verwantschap bestaat tussen de verschillende activiteiten en deze worden uitgevoerd in van elkaar gescheiden lokalen en elk met hun eigen personeel.

Instituut voor Tropische Geneeskunde Prins Leopold
t/B.

A. De toepasselijkheid van de wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaires comités

1. De vorderingen van geïntimeerde steunen alle op de niet-naleving door appellante van de bepalingen van de C.A.O.'s van 31 oktober 1975 en 8 december 1982, gesloten in het P.C. voor de gezondheidsdiensten (nr. 305).

Appellante betoogt primair dat zij niet door voornoemde C.A.O.'s gehouden was, aangezien zij niet valt onder het toepassingsgebied van de wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaires comités.

2. Artikel 2, §3, 1°, van de wet van 5 december 1968 bepaalt: «Deze wet is niet van toepassing op degenen die in dienst zijn van de Staat, de provincies, gemeenten, de daaronder ressorterende openbare instellingen en de instellingen van openbaar nut. De Koning kan evenwel, bij gemotiveerd en in Ministerraad overlegd besluit, de toepassing van deze wet geheel of gedeeltelijk uitbreiden tot die personen of bepaalde categorieën ervan.»

3. Uit het koninklijk besluit tot goedkeuring van de instelling tot openbaar nut genaamd «Instituut voor Tropische Geneeskunde Prins Leopold» (K.B. van 31 maart 1931, *B.S.*, 4-5 mei 1931) blijkt dat appellante een instelling van openbaar nut is, opgericht overeenkomstig de bepalingen van titel II van de wet van 27 juni 1921 waarbij aan de verenigingen zonder winstoogmerk en de instellingen tot openbaar nut rechtspersoonlijkheid wordt verleend.

Voormelde wet van 27 juni 1921 heeft een rechtsstatuut verleend aan de instellingen die, buiten ieder winstoogmerk om, door het privaat initiatief tot stand zijn gebracht ter verwezenlijking van een doel van algemeen belang.

Het betreft aldus privaatrechtelijke rechtspersonen, te onderscheiden van de publiekrechtelijke rechtspersonen, als bedoeld in de wet van 16 maart 1954 betreffende de controle van sommige instellingen van openbaar nut, die eveneens met specifieke taken van algemeen belang belast zijn.

4. Meteen rijst de vraag op welk soort «instelling van openbaar nut» artikel 2, §3, 1°, doelt: de publiekrechtelijke, de privaatrechtelijke of beide?

De wettekst zelf geeft hierop geen duidelijk antwoord en is dus niet, ondanks de eerste indruk, zo «helder en nauwkeurig» als appellante stelt.

Uit de context (staande bij «Staat, de provincies, de gemeenten en de daaronder ressorterende instellingen», zijnde de publieke sector) en de *ratio legis* (de voornaamste onderliggende reden voor de uitsluiting van de personeelsleden uit de publieke sector is gelegen in de onverenigbaarheid van de statutaire tewerkstellingswijze met het wezen van de C.A.O.; als tweede reden geldt het feit dat de publiekrechtelijke werkgevers niet vertegenwoordigd zijn in de representatieve werkgeversorganisaties, zodat de resultaten van het collectief overleg voor hen niet bindend kunnen zijn, (cf. R. Janvier in *C.A.O.-recht*, Kluwer 1994, 1.2.2. – 2130 tot 2230)) zou men besluiten dat enkel de publiekrechtelijke instellingen van openbaar nut bedoeld kunnen zijn.

Dit wordt op ondubbelzinnige wijze bevestigd bij nalezing van de voorbereidende stukken van de wet van 5 december 1968.

Daar, zoals gezegd, de tekst zelf van de wet geen duidelijk uitsluitsel geeft, is het het Hof toegestaan voor een juist begrip van de uitdrukking «instelling van openbaar nut» de voorbereidende stukken in aanmerking te nemen (Cass., 21 februari 1967, *A.C.* 1967, 789; Cass., 11 februari 1962, *Pas.*, 1963, I, 455; Cass., 4 april 1957, *A.C.*, 1957, 656; Cass. 20 oktober 1952, *Pas.*, 1953, I, 70; Cass., 13 oktober 1955, *Pas.*, 1956, I, 121).

De Raad van State gaf over het artikel in kwestie het volgende advies: «Deze uitzondering komt ook voor in de wetten van 6 en 15 juli 1964 en 8 april 1965, respectievelijk op de zondagsrust, de arbeidsduur en de arbeidsreglementen. Zoals tijdens de parlementaire voorbereiding van de wet van 8 april 1965 werd opgemerkt, worden onder instellingen van openbaar nut niet verstaan de privaatrechtelijke stichtingen, die vallen onder de wet van 27 juli 1921 waarbij aan de verenigingen zonder winstgevend doel en aan de instellingen van openbaar nut rechtspersoonlijkheid wordt verleend, maar de publiekrechtelijke openbare instellingen, zoals die onder meer bedoeld zijn in de wet van 16 maart 1954 betreffende de controle van sommige instellingen van openbaar nut (*Senaat*, 1963-64, *Gedr. St.*, nr. 277, p. 6).» (*Stukken Senaat*, 1966-67, 28 februari 1967, nr. 148, p. 101).

In het verslag namens de commissie voor de Tewerkstelling, de Arbeid en de Sociale Voorzorg in de Senaat op 14 december 1967 wordt de zienswijze van de Raad van State gevolgd: «Met betrekking tot §3, 1°, van dit geamendeerd artikel 2, merkt een lid op dat in de Nederlandse tekst de termen 'instellingen van openbaar nut' aanleiding kunnen geven tot verwarring, aangezien zij eveneens voorkomen in de wet van 27 juni 1921 waarbij aan de verenigingen zonder winstgevend doel en aan de instellingen van openbaar nut rechtspersoonlijkheid wordt verleend en derhalve organismen van privé-aard beogen. – Het is van oordeel dat dit zeker niet de draagwijdte is van artikel 2, §3, 1°. De minister bevestigt dat artikel 2, §3, 1°, niet de instellingen van openbaar nut beoogt waarvan sprake in de wet van 27 juni 1921. Hij merkt daarboven op dat in de Franse tekst van artikel 2, §3, 1°, sprake is van organismes d'intérêt public. – Welnu, deze termen die voorkomen in de titel van de wet van 16 maart 1954 worden ook hier vermeld in het Nederlands als 'instellingen van openbaar nut'. – Verder herinnert de minister eraan dat dezelfde opmerking ook werd gemaakt bij de bespreking van het wetsontwerp dat de wet van 8 april 1965 tot instelling van de arbeidsreglementen is geworden (*Senaat, Doc.*, 277, 1963-64, p. 6). – Ten slotte verwijst de minister naar het advies van de Raad van State over het ontwerp (p. 101).» (*Stukken Senaat*, 1967-68, 14 december 1967, nr. 76, pp. 34 en 35).

Dit standpunt werd in de Kamer van Volksvertegenwoordigers nog verduidelijkt: «§3, 1, eerste lid, van hetzelfde artikel 2 sluit degenen die in dienst zijn van de Staat, provincies, de gemeenten, de daaronder ressorterende openbare instellingen en de instellingen van openbaar nut van de toepassing van de wet uit. – Onder instellingen van openbaar nut moet niet verstaan worden de privaatrechtelijke stichtingen, die vallen onder de toepassing van de wet van 27 mei 1921 waarbij aan de verenigingen zonder winstgevend doel en aan de instellingen van openbaar nut rechtspersoonlijkheid wordt verleend, maar wel de publiekrechtelijke open-

bare instellingen zoals die welke onder meer bedoeld zijn in de wet van 16 maart 1954 betreffende de controle van sommige instellingen van openbaar nut. – Niet uitgesloten zijn dus (o.m.): De private instellingen en stichtingen van openbaar nut (men leze: 'Openbaar belang'), (cf. utilité publique gebruikt in de wet van 27 juni 1921) opgericht door bijzondere wetten, zoals: Het Rode Kruis van België; (wet van 30 maart 1891); De Vrije Universiteit van Brussel; (wet van 21 augustus 1911); De Katholieke Universiteit van Leuven (wet van 21 augustus 1911); De Touring Club van België (wet van 12 maart 1920); De Koninklijke Belgische Automobiellclub (wet van 12 maart 1920); De Internationale Verenigingen met wetenschappelijk doel (wet van 25 oktober 1919); De 'Société royale protectrice des enfants martyrs' (wet van 7 augustus 1919), enz.» (*Gedr. St. Kamer*, 1968-69, nr. 176/2, 19, verslag van de kamercommissie).

«De reden van die uitsluiting is dat die personen immers onderworpen zijn aan statutaire en reglementaire bepalingen die slecht passen in het kader van de collectieve arbeidsovereenkomsten». (*Stukken Senaat*, 1966-67, 28 februari 1967, nr. 148, p. 8).

Het Hof besluit dat de wet van 5 december 1968 wel degelijk van toepassing is op appellante.

B. De toepasselijkheid van het Paritair Comité nr. 305 voor de Gezondheidsdiensten

Appellante stelt subsidiair dat zij niet ressorteert onder het paritair comité nr. 305 voor de gezondheidsdiensten.

Uit de neergelegde stukken blijkt dat appellante twee onderscheiden activiteiten uitoefent:

1) wetenschappelijk onderzoek en onderwijs, inzonderheid inzake tropische ziekten en infectieziekten, waarvan niet wordt betwist dat dit haar hoofdactiviteit is;

2) de exploitatie van een ziekenhuis in de Kliniek Leopold II, alwaar geïntimeerde van 1 juli 1954 tot 31 december 1988 als verpleegster was tewerkgesteld. Deze ziekenhuisactiviteit werd vanaf 1 september 1987 overgeheveld naar het Universitair Ziekenhuis van de U.I.A. te Edegem, met uitzondering evenwel van de consultaties, de dienst radiografie (geïntimeerde was in de dienst radiologie tewerkgesteld), en de klinische biologie, m.a.w. de poliklinische diensten, die bij appellante behouden blijven.

De wet zelf (de wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités) bepaalt niet onder welk paritair comité een onderneming in dat geval ressorteert.

In artikel 345 wordt de bevoegdheid om te bepalen welk gebied tot het ressort van elk paritair comité behoort aan de Koning gelaten.

In casu zegt het K.B. van 2 april 1973 tot oprichting en tot vaststelling van de benaming en van de bevoegdheid van het paritair comité voor de gezondheidsdiensten niets hieromtrent.

Het bepaalt onder artikel 1 enkel: «Er wordt een paritair comité opgericht, genaamd Paritair Comité voor de Gezondheidsdiensten, dat bevoegd is voor de werknemers in het algemeen en hun werkgevers, te weten de ziekenhuizen, klinieken, kraaminrichtingen, kribben, preventoria, sanatoria en alle medische of sanitaire privé-inrichtingen alsook de tandprothesen.»

Volgens het Hof van Cassatie wordt het ressort van een paritair comité en beginsel bepaald door de hoofdactiviteit van de betrokken onderneming, tenzij uit het oprichtingsbesluit van het paritair comité een ander criterium blijkt. Is dit, zoals bij het paritair comité voor de gezondheidsdiensten, niet het geval, dan zullen onder het ressort van het paritair comité enkel vallen de ondernemingen wier hoofdactiviteit bestaat uit de activiteit waarvoor het paritair comité bevoegd is (Cass. 24 december 1990, *J.T.T.*, 1991, 176; Cass. 9 september 1991, *R.W.*, 1991-92, 881).

In casu wordt niet betwist dat de ziekenhuisactiviteit niet de hoofdactiviteit van appellante uitmaakt(e).

Het principe *accessorium sequitur principale* is evenwel geen algemeen rechtsbeginsel (Cass., 17 februari 1992, *J.T.T.*, 1992, 223).

Hoewel ook luidens de voorbereidende stukken van de C.A.O.-wet de bevoegdheid van slechts één paritair comité, namelijk dat van de hoofdactiviteit, de regel dient te zijn, kunnen uitzonderlijke gevallen twee of meer paritaire comités in een zelfde bedrijf toepasselijk worden verklaard. Het ressorteren van een onderneming onder twee of meer comités is inzonderheid gerechtvaardigd «wanneer in die ondernemingen verschillende soorten werk zonder de minste onderlinge verwantschap worden verricht in afzonderlijke en van elkaar verwijderde lokalen met personeel dat uitsluitend voor ieder soort werk is aangewezen, of wanneer geldige argumenten kunnen worden aangevoerd, bijvoorbeeld aan de hand van de traditie of van een oude gewoonte.» (*Parl. Stukken, Senaat*, 1966-67, nr. 148, p.45).

Na inzien van de neergelegde stukken dient het Hof te besluiten dat die bijzondere omstandigheden in voorliggende zaak niet, althans niet voldoende uitgesproken voorhanden zijn. Namelijk:

a) is de ziekenhuisactiviteit van appellante geenszins een activiteit «zonder de minste verwantschap» met haar hoofdactiviteit, zijnde het wetenschappelijk onderzoek en het onderwijs inzake tropische ziekten en infectieziekten, doch is zij er integendeel, minstens voor een deel, een rechtstreekse aanvulling van: beide activiteiten zijn complementair; dit blijkt eveneens uit de lijst van de wetenschappelijke publikaties: ook na de, wegens financiële eisen noodgedwongen overheveling van de ziekenhuisafdeling naar de Universitaire Ziekenhuizen van de U.I.A., zal appellante ter plaatse een polikliniek behouden;

b) blijkt uit het plan van de gebouwen van het Instituut enerzijds en de Kliniek Leopold II anderzijds dat zij deel uitmaken van een zelfde gebouwencomplex, met ingang voor het Instituut aan de kant Kronenburgstraat en voor de kliniek Leopold II aan de kant Nationalestraat; de gebouwen werden overigens samen aangekocht door het Instituut met een lening van de academische sector met staatsstussenkost;

c) vindt er soms een uitwisseling plaats van personeel in de ziekenhuisafdeling en de afdeling wetenschappelijk onderzoek en onderwijs (cf. de Dienst van de Collectieve Arbeidsbetrekkingen 9 mei 1985; dat dit voor geïntimeerde zelf niet het geval was is niet relevant);

d) blijkt bovendien, en ten overvloede, dat appellante en de Kliniek Leopold II één rechtspersoon vormen, met één raad van bestuur (met als waarnemers vertegenwoordigers van zowel het wetenschappelijk personeel als van de kliniekrad), met een eenheid van overlegorganen, met één techni-

sche dienst, met één personeelsdienst en één financiële directie en met slechts één aansluitingsnummer bij de directe en indirecte belastingen en bij de R.S.Z.

Nu enerzijds de ziekenhuisactiviteit van appellante niet haar hoofdactiviteit was (noch vóór 1 september 1987 noch *a fortiori* na 1 september 1987), en anderzijds deze ziekenhuisactiviteit zowel vóór als na 1 september 1987 complementair was aan de hoofdactiviteit en de kliniek Leopold II een integrerend deel uitmaakte van het Instituut voor Tropische Geneeskunde, is er geen aanleiding om te beslissen dat appellante, wat betreft haar ziekenhuisactiviteit, onder een apart paritair comité ressorteerde, nl. het Paritair Comité nr. 305 voor de Gezondheidsdiensten.

Daaraan doet niet af:

- het feit dat de Dienst van de Collectieve Arbeidsbetrekkingen op 31 januari 1984 en 9 mei 1985 anders adviseerde (dit advies bindt het Hof niet);

- het feit dat appellante geïntimeerde op 7 mei 1962 een loonsverhoging toezegde, verwijzend naar de artikelen 14, 20 en 27 van de paritaire overeenkomst der gezondheidsdiensten gesloten op 6 augustus 1958, en dat zij zich op 5 januari 1987 met betrekking tot geïntimeerde tot de voorzitter van het Paritair Comité voor de Gezondheidsdiensten richtte.

De vorderingen van geïntimeerde, steunende op de collectieve arbeidsovereenkomst van 31 oktober 1975 en 8 december 1982 gesloten in het Paritair Comité voor de Gezondheidsdiensten, dienen dan ook als niet gegrond te worden afgewezen.

Het hoger beroep is aldus gegrond.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE BRUGGE

KORT GEDING – 28 JULI 1995

Voorzitter: de h. Lantsoght

Advocaten: mrs. Tailly en Demeester

Onderwijs – Toelating van jongens tot meisjesschool – Maatregel in kort geding

Nu te dezen (zie nader de beschikking) prima facie het grondrecht van ouders van jongens van de lagere graad op keuzevrijheid van onderwijs niet gewaarborgd wordt en zij bovendien aldus gediscrimineerd lijken te worden ten opzichte van zowel de ouders van jongens van de andere graden als de ouders van alle leerplichtige meisjes, ongeacht hun leeftijd, beveelt de voorzitter in kort geding dat de zoontjes van de eisers voor het komende schooljaar voorlopig ingeschreven worden in een vrije gesubsidieerde school waartoe thans slechts meisjes toegelaten worden.

V. e.a. t/ V.Z.W. V.

Eisers wensen hun zonen naar school te laten gaan in de lagere afdeling van de Vrije Basisschool te X., waar tot op heden enkel meisjes worden toegelaten. In antwoord op een aangetekend schrijven van 22 juni 1995 van de raadsman van eisers, liet de voorzitter van de inrichtende macht van deze school bij schrijven van 28 juni 1995 hen weten dat omwille

van de plaatselijke schoolvrede niet kan worden ingegaan op het verzoek van eisers.

...

De vordering van eisers werd onmiddellijk ingesteld nadat hun raadsman voormeld schrijven van de voorzitter van de inrichtende macht van de Vrije Basisschool X. ontvangen had. Op 1 september 1995 start in principe het nieuwe schooljaar. De vordering van eisers is in deze omstandigheden spoedeisend.

Vraag is of verweerster verplicht kan worden jongens op te nemen in hun lagere afdeling die tot nu toe uitsluitend voor meisjes toegankelijk is.

Op 15 juni 1984 beklemtoonde de toenmalige minister van Onderwijs in de Senaat, in antwoord op een parlementaire vraag, dat:

- de verplichting om een leerling in een school op te nemen enkel geldt t.a.v. het gemeentelijk onderwijs als openbare dienst;

- de inschrijving van een leerling in een vrije school (of deze al of niet wordt gesubsidieerd), een private aangelegenheid is tussen de ouders en de inrichtende macht van deze school (*Vragen en Antwoorden, Senaat*, 16 oktober 1984, 69).

De rechtsverhouding tussen partijen is in principe van contractuele aard. Evenwel dient hierbij voor ogen gehouden te worden dat de vrije onderwijsinstellingen door de overheid gesubsidieerd worden en derhalve hun contractuele vrijheid niet absoluut is doch beperkt wordt door vereisten van het algemeen belang en «door de verplichting van de overheid de grondrechten te waarborgen, zoals vrijheid van onderwijs, recht op onderwijs, vrije schoolkeuze, en dit zonder discriminatie» (Rb. Antwerpen, 22 oktober 1992, *R.W.*, 1992-93, 541, en idem, 26 juni 1995, onuitg.).

Er wordt niet betwist dat eisers, voor het onderwijs van hun zonen te X. in facto enkel de keuzemogelijkheid hebben tussen de Gemeentelijke Basisschool (uitsluitend voor jongens) en de Gemeenschapsschool De V. (gemengd onderwijs) en zij derhalve enkel terecht kunnen in het officiële net.

Er wordt evenmin betwist dat verweerster wel in een gemengd kleuteronderwijs voorziet en de zonen van eisers dit bij hen tot einde juni 1995 gevolgd hebben.

Er wordt evenmin betwist dat in hetzelfde schoolgebouw, zij het door een andere v.z.w., die evenwel eveneens tot het vrije net behoort, wel in een gemengd lager middelbaar onderwijs voorzien is, en er dus jongens van die leeftijdscategorie toegelaten worden.

Er kan ten slotte niet betwist worden dat ouders van meisjes van om het even welk leeftijd zowel in het officiële (de Gemeenschapsschool De V.) als in het vrij net (bij verweerster) terecht kunnen.

Met andere woorden moet aldus vastgesteld worden dat te X.:

- vrij onderwijs voor jongens enkel mogelijk is voor kleuters en leerlingen van de middelbare graad;

- voor de ouders van jongens van de lagere graad geen keuzevrijheid bestaat tussen onderwijs van het officiële net en het vrije net;

- er daarentegen wel keuzevrijheid is voor: de ouders van kleuters (jongens) en jongens van de middelbare graad en de ouders van alle meisjes, ongeacht hun leeftijd.

Op deze wijze wordt, *prima facie*, het grondrecht van de ouders van jongens van de lagere graad (artikel 24 Gec. Gw.) op keuzevrijheid van onderwijs niet gewaarborgd. Daaren-

boven lijken zij aldus, eveneens prima facie, gediscrimineerd te worden van zowel de ouders van de jongens van de andere graden als de ouders van alle leerplichtige meisjes, ongeacht hun leeftijd (artikel 11 Gec. Gw.).

De weigering de zonen van eisers in te schrijven en onderwijs te laten genieten in de Vrije Basisschool van X. dreigt in de gegeven omstandigheden die rechten van eisers te schenden en hen een ernstig nadeel te berokkenen, zodat hun vordering in de hieronder bepaalde mate gegrond voorkomt.

Het komt de bodemrechter toe om ten gronde uitspraak te verlenen. De hieronder te bevelen maatregel dient dan ook in de tijd beperkt te worden. De maatregel is geldig voor één schooljaar (95-96) tenzij inmiddels een procedure ten gronde ingeleid wordt, waarbij in dit geval de maatregel zal blijven gelden tot vonnis verleend zal zijn.

Om die redenen,

...

Zeggen dat verweerster gehouden is voorlopig de respectievelijk zonen van eisers (...) in te schrijven in het eerste leerjaar van de Vrije Basisschool te X.

Zeggen dat deze inschrijvingen dienen te gebeuren binnen vijf dagen na betekening van de onderhavige beschikking, op straffe van betaling van een dwangsom van vijfhonderd frank (500 frank) per kind en per dag vertraging.

Zeggen dat de onderhavige beschikking geldt voor de duur van het volledige schooljaar 1995-1996, tenzij inmiddels een procedure ten gronde ingeleid is geworden voor de bevoegde rechter, waarbij in dit geval de onderhavige beschikking zal gelden totdat uitspraak ten gronde zal zijn gedaan.

NOOT—Zie een vgl.: Rb. Antwerpen, 22 juli 1992, *R.W.*, 1992-93, 541; Rb. Antwerpen, 22 oktober 1992, *R.W.*, 1992-93, 541 met noot DIRIX.

vredegerecht te wolvertem

1 MAART 1995

Rechter: de h. Verbeke

Advocaten: mrs. Nachtegalee en Deben

Huur – Mondelinge huurovereenkomst – Bewijs – Kwitantie – Bekentenis

De inontvangstneming van een voorschot of van een eerste maand huurprijs tegen afgifte van een kwitantie dient te worden beschouwd als een buitengerechtelijke bekendenis van het bestaan van een mondelinge huurovereenkomst.

D. en D. t/ N.V. K.

Overwegende dat aanleggers laten gelden dat zij op 8 juni 1993 met verweerster tot een mondelinge huurovereenkomst kwamen met betrekking tot een pand gelegen aan (...) voor een huurprijs van 20.500 fr. per maand met ingang van 1 september 1993;

Aanleggers verwijzen naar een document waarbij de gedelegeerd bestuurder van verweerster op 8 juni 1993 het volgende neerschreef en ondertekende: «ondergetekende,

Greta K., gedelegeerd beheerder van de N.V. K., verklaart te verhuren aan de heer Koen D. (...) en juffrouw Kathleen D. (...) een appartement gelegen aan de (...) voor de prijs van 20.500 fr. per maand en dit met ingang van 1 september 1993. – Ontvangen cheque (post) van 20.500 fr. (twintigduizend vijfhonderd franken), Grimbergen 8/6/93 (handtekening).»

Overwegende dat voormelde cheque ook werd geïnd door verweerster;

Overwegende dat bij brief van 21 juni 1993 de advocaat van aanleggers aan verweerster bevestigde dat haar cliënten niet akkoord gingen met de telefonische mededeling dat de huur geen doorgang zou vinden: «omdat u een andere huurder gevonden zou hebben»;

Overwegende dat in dezelfde brief er bij verweerster op werd aangedrongen het appartement te laten betrekken door aanleggers, waarbij de advocaat van aanleggers wel onderstreepte: «Voor zover u toch de intentie zou hebben de huur, gesloten met mijn cliënten eenzijdig te beëindigen, neem ik aan dat u dit zult doen zoals door de wet bepaald, door betaling van een vergoeding (...) conform art. 3, § 2, van de wet van 20 februari 1991, zijnde 18 maanden huur: 369.000 fr.»;

Overwegende dat acht dagen later, op 29 juni 1993, de advocaat van aanleggers nogmaals protesteerde bij verweerster: «U stortte op de rekening van mijn cliënt het voorschot dat zij betaalden voor de huur terug, met vermelding «telefonisch akkoord». Bij dezen protesteren cliënten ten eerste deze vermelding, aangezien er nooit een akkoord tot stand is gekomen tot beëindiging van de huurovereenkomst, die enkel en alleen door U eenzijdig werd verbroken»;

Overwegende dat vastgesteld moet worden dat er op geen enkele wijze een bewijs wordt geleverd van het feit dat aanleggers akkoord zouden zijn gegaan om een huurovereenkomst te beëindigen;

Overwegende dat trouwens verweerster het bestaan van een huurovereenkomst betwist, minstens laat gelden dat aanleggers er niet in slagen om conform art. 1715 B.W. het bestaan van de huur te bewijzen;

Overwegende dat art. 1715 B.W. bepaalt: «Indien een huur die zonder geschrift is aangegaan, nog op generlei wijze is ten uitvoer gebracht, en één van de partijen dit ontkent, kan het bewijs door getuigen niet worden toegelaten, hoe gering de huurprijs ook is en hoewel men aanvoert dat er handgeld is gegeven. Alleen de eed kan worden opgedragen aan hem die de huur ontkent»;

Overwegende dat verweerster verwijst naar een cassatie-arrest van 15 februari 1988 (*R.W.*, 1988-89, 1344) om te concluderen dat het geschrift dat uitgaat van verweerster niet als bewijs van een huurovereenkomst kan gelden, omdat het niet beantwoordt aan de voorwaarden van art. 1325 B.W. (onderhandse akten die wederkerige overeenkomsten bevatten, zijn slechts geldig voor zover ze zijn opgemaakt in zoveel originelen als er partijen zijn die een onderscheiden belang hebben. Eén origineel is voldoende voor allen die hetzelfde belang hebben. Elk origineel moet vermeld worden hoeveel originelen zijn opgemaakt...);

Overwegende dat verweerster onder verwijzing naar een ander cassatie-arrest, nl. van 18 september 1969 (Cass., 18 september 1969, *Pas.*, 1970, I, 49) opwerpt dat de kwijting van een maand huurgeld geen schriftelijk bewijs vormt van het bestaan van een mondelinge huurovereenkomst;

Overwegende dat in het laatste geciteerde cassatiearrest het Hof zeker geen algemene regel heeft willen poneren, doch enkel in het concrete geval waarover het te oordelen had van mening was dat de vermeldingen op het geschrift dat de rechter ten gronde diende te onderzoeken niet noodzakelijkerwijze het bewijs van een huur opleverde (men zie de commentaar op voormeld arrest bij Simont, L. en De Gavre, J., «Examen de Jurisprudence, 1969-1975, Les contrats spéciaux», R.C.J.B., 1977, nr. 116, blz. 247).

Overwegende dat bovenvermeld cassatiearrest van 15 februari 1988 (R.W., 1988-89, 1344) evenmin te oordelen had over een geschrift, waarbij reeds kwijting werd gegeven van een eerste maand huur;

Overwegende dat wij ons aansluiten bij de traditionele rechtsleer (en een belangrijk deel van de rechtspraak), die de inontvangstneming van een voorschot of een eerste maand huur tegen afgifte van een schriftelijke kwitantie beschouwt als een buitengerechtigde bekentenis van het bestaan van een mondelinge huurovereenkomst (De Page, H., *Traité*, IV, ed. 1972, nrs. 542 en 543, met verwijzing naar Laurent, XXV, nr. 71; Planiol en Ripert, X., nr. 489; Baudry-Lacantinerie, *Louage*, nrs. 194 e.v.; men zie ook R.P.D.B., *Comp. I, Bail en général*, nr. 26; *Les Nouvelles*, «*Louage de choses*», nr. 180; Rb. Brussel, 1 oktober 1970, *J.T.*, 1971, 200; Rb. Luik, 20 januari 1972, *Jur. Liège*, 1971-72, 294);

Overwegende dat derhalve het bestaan van de mondelinge huurovereenkomst bewezen is;

Overwegende dat uit de ingebrekestellingen van de advocaat van aanleggers alsook uit de houding van verweerster tijdens huidig geding mag worden afgeleid dat zij de huurovereenkomst eenzijdig heeft verbroken;

Overwegende dat art. 3 van de Woninghuurwet geen interpretatie toelaat met betrekking tot de omvang van de schadevergoeding die bij verbreking onmiddellijk na de totstandkoming van de huurovereenkomst, achttien maanden huur bedraagt; (in dit geval 369.000 fr.);

Overwegende dat de vordering van aanleggers derhalve gegrond is;

...

RECHTSpraak IN KORT BESTEK

Arbitragehof, 4 april 1995

Onderwijs – Gemeenschapsonderwijs – Rechtspositie van bepaalde personeelsleden – Niet-retroactiviteit – Hangende rechtsgedingen

In antwoord op twee prejudiciële vragen van de Raad van State betreffende de opheffing met terugwerkende kracht tot 1 januari 1990 van artikel 92 van het koninklijk besluit van 22 maart 1969 door artikel 101, § 2, 2°, van het decreet van 27 maart 1991 betreffende de rechtspositie van bepaalde personeelsleden van het gemeenschapsonderwijs, zegt het Arbitragehof voor recht dat voornoemd artikel 101, § 2, 2° noch artikel 10 van de Grondwet, noch de grondwettelijke bevoegdheidsregels schendt, op de volgende gronden:

«B.10. Te dezen heeft de decreetgever aan artikel 101, § 2, 2°, van het decreet van 27 maart 1991, in zoverre dit betrekking heeft op artikel 92 van het koninklijk besluit van 22 maart 1969, terugwerkende kracht verleend en aldus het beginsel dat als algemene regel is vervat in artikel 2 van het Burgerlijk Wetboek terzijde geschoven.

«Hoewel een dergelijke retroactiviteit van dien aard is dat zij de rechtszekerheid kan aantasten, kan zij door uitzonderlijke omstandigheden verantwoord zijn, met name wanneer ze onontbeerlijk is voor de goede werking of de continuïteit van de openbare dienst.

«Uit het voorafgaande blijkt dat zulks te dezen het geval is: de opheffing met terugwerkende kracht van artikel 92 van het koninklijk besluit van 22 maart 1969 is verantwoord door de vaststelling dat de onverminderde toepassing van die bepaling niet bestaanbaar was met het fundamentele en vernieuwende karakter van de onderwijshervorming.

...

«B.14. Het enkele feit dat de opheffing met terugwerken de kracht implicaties heeft voor het beroep bij de Raad van State, betekent niet dat het grondwettelijk gelijkheidsbeginsel zou zijn geschonden doordat afbreuk zou worden gedaan aan de jurisdictionele waarborgen die aan alle burgers worden geboden. Dat zou slechts het geval zijn wanneer het enige of hoofdzakelijke doel dat met de retroactiviteit wordt beoogd, erin zou bestaan de beslechting van een of meer rechtsgedingen in een bepaalde zin te beïnvloeden of rechtscolleges te beletten over een bepaalde rechtsvraag uitspraak te doen, zonder dat uitzonderlijke omstandigheden aanwezig zijn die dat redelijkerwijze kunnen verantwoorden.»

(Voorzitter: de h. De Grève – Rapporteurs: de hh. Suetens en Henneuse – Advocaten: mrs. Libaut loco Devers en Rombaut – Arrest nr. 30/95)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 19 oktober 1995

Echtscheiding – Rechten van de mens – Grondrechten – Vaststelling van overspel door gerechtsdeurwaarder – Mogelijkheid het proces-verbaal te gebruiken als bewijsmiddel voor echtscheiding op grond van grove belediging

Eiseres beweert dat het bestreden arrest (Hof Gent, 14 november 1994) niet wettig de echtscheidingsgrond van art. 231 B.W. bewezen kon verklaren op grond van een proces-verbaal van vaststelling van overspel. Zij beweert dat de wettelijke bewijskracht van het proces-verbaal geschonden is (art. 1316 B.W.) en zij baseert zich tevens op een schending van art. 8, lid 1, E.V.R.M. en van art. 15 Gw. Het desbetreffende onderdeel wordt als volgt verworpen.

«Overwegende dat de aangewezen wetsbepalingen en algemene rechtsbeginselen niet verhinderen dat een proces verbaal van vaststelling van overspel als bewijsmiddel wordt gebruikt voor een echtscheiding op grond van grove beledigingen;

«Dat het onderdeel faalt naar recht.»

(Voorzitter: de h. Verougstraete – Rapporteur: mevr. Bourgeois – Openbaar ministerie: mevr. De Raeve – Advocaat: mr. Geinger – In de zaak: De B. t/D.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 19 oktober 1995

Onderwijs – Gesubsidieerd – Personeelslid getroffen door ongeval – Schuld van derde – Weddetoelagen tijdens afwezigheid – Vordering van de overheid tegen derde – Geen wettelijke subrogatie in de rechten van de getroffene

Het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 26 oktober 1994) wordt om de volgende redenen vernietigd.

«Overwegende dat, wanneer een personeelslid van het gesubsidieerd onderwijs, dat getroffen is door een ongeval veroorzaakt door de schuld van een derde, de overheid niet in zijn rechten heeft doen treden tegen degene die het ongeval heeft veroorzaakt, de overheid de wettelijke indeplaatsstelling niet kan aanvoeren om, van de verzekeraar van degene die het ongeval heeft veroorzaakt, de terugbetaling te verkrijgen van de weddetoelagen die, ingevolge een statutaire verplichting, voor de aan het ongeval te wijten periodes van afwezigheid aan de getroffene zijn betaald;

«Overwegende dat de appelrechters oordelen dat, krachtens het koninklijk besluit van 15 januari 1974 genomen ter toepassing van artikel 160 van het koninklijk besluit van 22 maart 1969 tot vaststelling van het statuut van onder meer de leden van bestuurs- en onderwijzend personeel, de subrogatie ontstaat door de storting zelf; dat zij aldus de in het onderdeel aangewezen wetsbepalingen schenden.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Verougstraete – Openbaar ministerie: mevr. De Raeye – Advocaten: mrs. Bützler en Delahaye – In de zaak: T. t/ Vlaamse Gemeenschap)

NOOT–Zie Cass., 19 september 1991, *R. W.*, 1991-92, 757.

Hof van Cassatie (1e Kamer), 20 oktober 1995

Gemeenschap en Gewest – Staat veroordeeld tot uitvoering van een verplichting waarin het Waalse Gewest hem al van rechtswege opgevolgd was – Hoedanigheid en belang om hoger beroep in te stellen

Het bestreden arrest (Hof Luik, 16 maart 1994) wordt om de volgende redenen vernietigd.

«Overwegende dat, hoewel het Waalse Gewest sedert 1 januari 1989 de rechten en verplichtingen van de Staat heeft overgenomen die, onder meer, voortkomen uit hangende gerechtelijke procedures, de Rechtbank van Eerste Aanleg te Luik in zijn vonnis van 14 december 1990 toch ten laste van de Staat veroordelingen heeft uitgesproken na, bij vonnis alvorens recht te doen van 13 januari 1990, een gerechtelijk deskundige te hebben aangesteld;

«Dat de Belgische Staat die veroordeeld is tot uitvoering van verplichtingen uit het litigieuze ongeval, op een datum waarop het Waalse Gewest hem van rechtswege, door de rechtstreekse werking van de wet, in de genoemde verplichtingen was opgevolgd, de hoedanigheid had om tegen die veroordelingen beroep in te stellen en tevens belang had bij het twisten van de wettelijkheid ervan voor het appelgerecht.»

(Voorzitter: de h. Sace – Rapporteur: mevr. Charlier – Openbaar ministerie: mevr. Liekendael – Advocaten: mrs.

van Hecke en Simont – In de zaak: Belgische Staat t/ N.V.S. en Waals Gewest)

Rb. Brussel (kort geding), 6 september 1995

Echtscheiding – Voorlopige maatregelen – Bijdrage in de kosten van het huwelijksest van een niet gemeenschappelijk kind op grond van het huwelijkscontract – Onbevoegdheid voorzitter in kort geding – Werk aan de gezinswoning bewoond door één echtgenoot en eigendom van de andere echtgenoot

De vrouw vordert in haar gedinginleidende dagvaarding, ingesteld met toepassing van art. 1280 Ger.W., dat de man bijdraagt in de kosten van een huwelijksest van een kind geboren uit haar eerste huwelijk. De man dagvaardt vervolgens de schoonouders van deze zoon tot gedwongen tussenkomst en vrijwaring. Bovendien eist de vrouw dat de man zorgt voor de uitvoering van een aantal werkzaamheden aan de gezinswoning waarvan zij het voorlopige woonrecht toegewezen heeft gekregen.

De vordering tot tussenkomst in de kosten van het huwelijksest wordt afgewezen:

«Partijen zijn gehuwd onder het stelsel van scheiding van goederen. Naar luid van artikel 3 van het huwelijkscontract 'zal de echtgenoot alleen alle lasten van het huwelijk dragen (kleding, voeding, huisvesting, bemeubeling van de gemeenschappelijke woning, hypothecaire lasten, interesten op lening, aankoop en onderhoud van de wagens, opvoeding van de kinderen, recepties en ontspanning, vakanties en reizen, dagelijkse uitgaven, verzekeringen, belastingen en diversen)'» (vertaling uit het Frans).

«Mevrouw heeft kinderen uit een eerste huwelijk.

«Bij beschikking van 6 juli 1992, na tegenspraak gewezen door de rechter in kort geding werd mijnheer onder meer veroordeeld tot het betalen aan mevrouw van een 'onderhoudsvoorschot' van 75.000 fr. per maand 'plus 30.000 fr. als last van het huishouden betreffende de zoon'. De rechter in kort geding bepaalde – steunend op het huwelijkscontract – dat de opvoeding van C. 'een last van het huishouden is' die mijnheer te dragen heeft tot het huwelijk verbroken wordt.

«Voormelde maatregel werd in hoger beroep bevestigd met volgende motivering: 'Overwegende dat, hoewel geen bijdrage gevorderd kan worden voor deze meerderjarige zoon van geïntimeerde die geen kind is van appellant, de vordering tot voorlopig uitvoeren van een overeenkomst tussen partijen wel gevraagd kan worden aan de rechter in kort geding omtrent de voorlopige maatregelen; dat een voorlopige interpretatie van artikel 3 van het huwelijkscontract tussen partijen toelaat de opvoedingskosten van de zoon van geïntimeerde als bijkomende last van het huwelijk te beschouwen; dat deze zoon nog ten laste is van zijn moeder.'

De appelrechter bevestigt aldus dat de voorzitter in kort geding in het kader van art. 1280 van het Gerechtelijk Wetboek alleen maatregelen kan bevelen ten aanzien van de gemeenschappelijke kinderen van beide echtgenoten, de door de beide echtgenoten geadopteerde kinderen en de kinderen van één van hen die door de andere echtgenoot geadopteerd werden (Senaeve, Patrick (red.), *Voorlopige maatregelen tussen echtgenoten*, Acco, 1989, 34, nr. 18, en de verwijzingen aldaar). Uit de door de appelrechter gebruikte bewoor-

dingen (cf. 'voorlopige' interpretatie van artikel 3 van het huwelijkscontract) blijkt duidelijk dat hij geen nadeel heeft willen toebrengen aan de zaak zelf (cf. art. 1039 Ger. W.) en dat hij 'bij voorraad' ('au provisoire') heeft willen recht spreken (cf. art. 584 Ger.; W.) omdat 'deze zoon nog ten laste is van zijn moeder', wat een dringende uitspraak rechtvaardigde.

«Een vordering tot bijdrage in de kosten van een huwelijksfeest (receptie, banket, kleding, bloemen, verlofings- en trouwing, huur van wagens, uitzet en uitnodigingen, huwelijksreis) van een niet gemeenschappelijk kind maakt evenwel geen voorlopige maatregel uit in de zin van artikel 1280 van het Gerechtelijk Wetboek, noch lijkt het mogelijk hierover uitspraak te doen zonder nadeel toe te brengen aan de zaak zelf, laat staan dat een dergelijke vordering spoedeisend zou zijn.

«Mijnheer werpt dan ook terecht op dat de rechter in kort geding onbevoegd is om van bedoelde vordering kennis te nemen.»

De eis tot uitvoering van de werkzaamheden wordt ontvankelijk doch ongegrond bevonden:

«Bij beschikking van 6 juli 1992, bevestigd op het hierna besproken punt in hoger beroep, werd mevrouw veroordeeld te verblijven in de echtelijke woning, samen met de twee gemeenschappelijke kinderen van de partijen.

«Het wordt niet betwist dat deze woning een eigen goed is van mijnheer.

«Ten onrechte betoogt mijnheer dat de vordering betreffende het herstel en het onderhoud van de woning betrekking heeft op de vereffening-verdeling.

«Het door de rechter in kort geding aan mevrouw toegestane voorlopige woonrecht impliceert dat het normaal kan worden uitgeoefend. In de mate waarin de gevorderde werkzaamheden noodzakelijk zijn om het toegekende woonrecht naar recht normaal te laten uitoefenen, dienen zij ook te worden uitgevoerd. Terecht laat mevrouw gelden dat een echtgenoot zijn eigen goed moet beheeren in het belang van het gezin (met verwijzing naar artikel 1426 van het Burgerlijk Wetboek). Dit is des te meer het geval wanneer het eigen goed de gezinswoning uitmaakt.

«Zonder dit ook maar enigszins te bewijzen stelt mevrouw dat de gevorderde werkzaamheden zeer dringend zijn. Zij legt een aantal foto's over waarop prima facie de gezinswoning goed onderhouden oogt. Uit geen enkel overgelegd stuk blijkt dat de gevorderde werkzaamheden nodig, laat staan noodzakelijk en dringend zijn. Zelfs enig begin van bewijs wordt niet voorgebracht.

«De vordering met betrekking tot de werken aan de woning is ongegrond bij gebrek aan bewijs.»

(Voorzitter: de h. Boon – Advocaten: mrs. Boliau, Hanssens-Ensch, Steghers en Legrand – In de zaken: de N. t/ D. en D. t/ du J.)

BOEKEN

D. COECKELBERGH, M. VANKEIRSBLICK en Ph. VAN MERRIS, *Alternatieve fundraising- en financieringstechnieken voor non-profit organisaties*, Gent, Mys & Breesch, 1995, 126 pp.

In dit boek worden enkele minder of meer courante fundraising-methoden en financieringstechnieken van de non-profit sector besproken in hun juridische, fiscale en managementaspecten. Het gaat om de uitgifte van obligaties en thesauriebewijzen door V.Z.W.'s, het non-profit duo legaat, de non-profit levensverzekeringen, de oprichting van een steunende special purpose vereniging of organisatie, de sponsoring en het mecenaat.

De uiteenzettingen zijn over het algemeen zeer schematisch, met ruime gebruikmaking van samenvattende tabellen, wat de vlotte leesbaarheid niet bevordert. Die tabellen zijn vaak ook weinig duidelijk. De auteurs gebruiken eigenaardige termen (wat is kannibalisatie: pp. 49 en 63?), eigenzinnige afkortingen (IVONUT voor het meer courante I.O.N.) en hun taalgebruik en spelling laten te wensen over.

Inhoudelijk besteedt het boek eigenlijk het meest aandacht aan de managementaspecten en aan de menselijke verhoudingen bij de financiering van non-profit organisaties. De juridische en fiscale aspecten worden nogal rudimentair, zij het correct weergegeven. Wat het boek niettemin voor de jurist, en in het bijzonder voor de fiscaaljurist, uitermate interessant maakt, is de uiteenzetting van de techniek van het non-profit duo legaat (pp. 38-46), die het mogelijk maakt op een perfect legale wijze non-profit organisaties testamentair te bevoordelen, zonder dat de erfgenamen of andere legatarissen daar nadeel van ondervinden: de successierechten worden afgeschoven op de non-profit organisatie, met een lager tarief. Ook de materie van de fiscaal aftrekbare mecenaatsgiften wordt zeer uitvoerig behandeld.

S. Van Crombrugge

J. VELAERS, *Wetboek Publiek Recht, Deel I: Grondwet, Federale instellingen, Gemeenschappen en Gewesten, Rechtscolleges en controleorganen, Internationale instellingen, Rechten van de Mens, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu Uitgevers, 1995, 759 pp.*

In de succesvolle Maklu-wetboekenreeks verscheen nu ook het *Wetboek Publiek Recht*. De omvangrijkheid van het materiaal noopte de uitgever er evenwel toe de teksten over twee delen te spreiden. Het eerste deel, samengesteld door prof. Jan Velaers, bestrijkt het staatsrecht *sensu latissimo*, terwijl het tweede deel, dat momenteel nog in voorbereiding is, de sector van het administratief recht zal omvatten.

Het eerste deel is alvast een lijvige uitgave geworden, met 759 pagina's op bijbelpapier, in kleine druk en opgebouwd rond zes thema's: Grondwet en constitutionele teksten, federale instellingen, Gemeenschappen en Gewesten, rechtscolleges en controleorganen, internationale instellingen, Rechten van de Mens.

De lezer wordt aangenaam verrast door de grote diversiteit van de teksten die in andere wettenverzamelingen nagenoeg onvindbaar zijn. Zo zijn onder de eerste rubriek «Grondwet en constitutionele teksten» een aantal besluiten en decreten opgenomen die nog dateren uit de periode van de Belgische revolutie. In het hoofdstuk over de Gemeenschappen en de Gewesten treft men, naast de fundamentele wetten die het institutioneel reilen en zeilen van de deelgebieden regelen, enkele nuttige samenwerkingsakkoorden, circulaire en protocols aan.

Anderzijds bevreedt het dan weer dat ook de hele organieke wetgeving, incl. de talrijke uitvoeringsbesluiten, op de Raad van State in dit eerste deel voorkomen, terwijl men die eerder in het *Wetboek Administratief Recht* zou verwachten. Hetzelfde kan gezegd worden van de Uitdrukkelijke Motiveringswet van 29 juli 1991, de wetteksten i.v.m. de openbaarheid van bestuur, de procedurebepalingen die gelden voor de bestendige deputaties wanneer deze een rechtsprekende functie uitoefenen, enz.

Ook kan men zich afvragen of een selectie van teksten uit het volkenrecht (met curiosa als het Handvest van de Verenigde Naties, het Noord-Atlantisch Verdrag, het Verdrag van de West-Europese Unie of het OESO-Verdrag) wel in een basiscode van publiek recht thuis hoort. En waarom dan bijvoorbeeld de BLEU-Overeenkomst, het Benelux- of het Nederlandse Taalunieverdrag ontbreken.

Wie op zoek is naar de wetsoortgang van een bepaald artikel, of aanvullende commentaar of verwijzingen wil, zal met dit pocketwetboek geen raad weten. De bruikbaarheid ervan wordt tevens bemoeilijkt door het ontbreken van een zaakregister. Doch deze kri-

tiek is van toepassing voor alle boekdelen van de Maklu-wettenserie. Daartegenover staan de voordelen: klein en handig formaat, (relatief) goedkoop, geregelde herdruk, een schat aan eerstelijnsinformatie. Aan de gebruiker om de beste keuze te maken.

A. Coppens

A. VELDMAN, *Effectuering van sociaal-economisch recht volgens de chaostheorie*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1995, 432 pp.

Albertine Veldman schreef reeds in 1990 een boek over geslachtsongelijkheid (Veldman, A. en Wittink, R., *De kans van slagen. Invloeden van culturen en regels op de loopbanen van vrouwen*, Leiden, Stenfert Kroese, 1990, 277 pp.). Later publiceerde ze nog vele artikels over dit onderwerp in *Nemesis*, *Mens en Maatschappij*, *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, enz. Het is dan ook niet verwonderlijk dat haar proefschrift in het teken staat van de seksdiscriminatie.

De doctoranda gaat uit van de vaststelling dat het sociaal-economische recht, waartoe ook het gelijke-behandelingsrecht behoort, fundamenteel verschilt van het klassieke privaatrecht en het strafrecht. Het sociaal-economische recht is geen afspiegeling van de bestaande orde maar is veranderlijker, doelgerichter en sturender dan het klassieke recht. Het roept dan ook bepaalde specifieke vragen op: zijn de onbedoelde effecten van de sociaal-economische regels niet groter dan de bedoelde effecten; staan de kosten van het maken, uitvoeren en handhaven van deze wetgeving wel in verhouding tot haar opbrengsten?

Deze vragen kunnen niet door het recht zelf worden opgelost. Interactie is nodig met maatschappijwetenschappen. Het heet echter dat de bestuurlijk-juridische optiek en de sociaal-wetenschappelijke optiek moeizaam communiceren (p. 5). Om deze tweespalt te overstijgen, wordt een beroep gedaan op de «chaostheorie». Deze theorie uit de fysica bestudeert het onvoorspelbaar gedrag van een complex systeem. Voor de leken in dezen (zoals ondergetekende) wordt ze kort samengevat (pp. 45 e.v.). Veldman gebruikt bij haar onderzoek de metafysische variant van de chaostheorie die zij meent terug te vinden in het oeuvre van Niklas Luhmann en Gunther Teubner.

Aan het einde van het eerste deel wordt het onderwerp van het onderzoek omstandig verwoord. De probleemstelling van het praktijkonderzoek wordt als volgt geformuleerd: «Wordt gelijke behandeling door het (communautaire) gelijke-behandelingsrecht op nationaal niveau geëffectueerd gezien het onderlinge verband tussen de politieke beleidsinstrumentering en de rechtsvorming inzake gelijke behandeling enerzijds en gezien het onderlinge verband tussen de rechtsvorming en de handhaving daarvan en economisch arbeidsmarktgedrag anderzijds? Welke reflexieve rechtsvormen zijn op grond van deze analyse mogelijk en wenselijk om effectuering te bevorderen?» (p. 88).

Het vervolg van het boek betreft het praktijkonderzoek naar de effectuering van het gelijke-behandelingsrecht op de arbeidsmarkt. In het tweede deel komen de onderlinge relaties aan bod tussen beleid en recht. In het derde deel worden de relaties tussen recht en arbeidsmarkt bestudeerd. Naar aanleiding hiervan worden zeer interessante (en nieuwe) zaken over de discriminatieproblematiek verteld. De ideeën zijn evenwel zo divers dat het onmogelijk is om ze binnen het korte bestek van deze boekbespreking allemaal de revue te laten passeren. Wij willen de lezer wel enkele kritische bedenkingen meegeven.

Hoewel de naam van Paul Feyerabend niet wordt vermeld, is de gebruikte methodologie waarschijnlijk door hem geïnspireerd (Feyerabend, P., *Against Method*, London, New Left Books, 1975). Simplistisch samengevat komt diens theorie erop neer dat wetenschappers via hypothesen die in tegenspraak zijn met geconfirmeerde theorieën, gegevens kunnen krijgen die zij op een andere manier niet had kunnen verkrijgen. Ook het proefschrift van Veldman is op theoretisch-anarchistische leest geschoeid. De botsing tussen de chaostheorie en het recht moet leiden tot nieuwe inzichten. Wij hebben het evenwel nogal moeilijk met een dergelijke holistische aanpak. Niet alleen stellen we ons vragen bij de compatibiliteit tussen theorieën uit de exacte en de humane wetenschappen, maar daarenboven is het weinig waarschijnlijk dat een jurist voldoende scholing heeft om een zeer complexe theorie uit de exacte wetenschappen zodanig te doorgronden dat wetenschappelijk correcte uitspraken kunnen worden gedaan.

Veldman beschikt over voldoende métier om een interessant proefschrift te schrijven zonder een beroep te hoeven doen op (te) ingewikkelde buitenjuridische theorieën. Het ware o.i. dan ook beter geweest indien de natuurwetenschappelijke mumbo jumbo niet was gebruikt. Nu moet men zich een weg banen door een woud van geheimtaal waardoor het geheel soms een esoterisch karakter krijgt. De kans is groot dat deze *Tao of Sex Equality Law* aan de meeste juristen voorbijgaat. Dat is jammer.

Patrick Humblet

H. VANDENBERGHE (red.), *De nieuwe wet op de appartementsmedeëigendom*, Leuven, Jura Falconis, 1995.

Over het nieuwe appartementsrecht zijn het afgelopen jaar talrijke publicaties verschenen. Ik moge hierbij verwijzen naar de voetnoten 3 en 4 van mijn bijdrage in het Rechtskundig Weekblad van 16 september 1995.

De studiedag van 4 november 1994 van de K. U. te Leuven conformeerde zich eveneens in deze publicatiestroom. Jura Falconis Libri bracht naderhand te teksten van de studenamiddag samen in een overzichtelijk handboek waarin de zeven auteursbijdragen geannoteerd werden opgenomen. Het belangrijkste referaat werd geleverd door professor Hugo Vandenberghe die, zoals bekend, verslaggever is geweest van de commissie voor de Justitie van de Senaat. De auteur verkeerde uiteraard in de beste positie om de juiste klemtonen en accenten te leggen bij de interpretatie van de nieuwe appartementswet. Terecht wordt door de auteur onderstreept dat de nieuwe wet de belangrijkste wijziging van het zakenrecht inhoudt sedert 1804.

De tweede bijdrage is van de hand van Luc Weyts over de statuten van het gebouw. Het artikel is vooral van belang voor notarissen en syndici in verband met de wijze waarop men de bestaande basisakten aan de nieuwe wet zou moeten aanpassen. Achteraan in het boek van Jura Falconis Libri is overigens een model van een basisakte opgenomen.

Enigszins storend is wel het feit dat Luc Weyts vasthoudt aan de termen «reglement van inwendige orde» en «huishoudelijk reglement» terwijl de wet nog alleen de benaming «reglement van orde» hanteert.

Patrick Vits behandelt de vereniging van medeëigenaars als nieuwe rechtspersoon. Terecht haalt de auteur aan dat de vereniging van medeëigenaars een rechtspersoon is met onbeperkte aansprakelijkheid van de leden. Ook hij wijst op de anomalie dat de wet de rechtspersoon slechts toestaat roerende goederen te bezitten terwijl diezelfde rechtspersoon toch betrokken wordt in het besluitvormingsproces over de onroerende goederen van de medeëigenaars. Een strikte analyse van de wet leidt aldus op het eerste gezicht tot de conclusie dat de vereniging van medeëigenaars geen vordering tot revindicatie, noch bezitsvorderingen betreffende de medeëigendom kan instellen. Aangezien de vereniging geen eigenaar is van het gebouw of de groep van gebouwen in medeëigendom, zal zij ook niet aansprakelijk gesteld kunnen worden op basis van artikel 1386 B.W. Het spreekt uiteraard voor zich dat deze embryonale interpretatie van de wet verder door de rechtspraak bevrucht zal moeten worden om uiteindelijk tot een levensvatbare rechtspersonenstructuur te kunnen komen.

De werking en de algemene bevoegdheden van de algemene vergadering werden uitgediept door Greet Blockx. Zoveel mogelijk ging de auteur voor delicate kwesties te rade bij de Franse auteurs; overigens kan de invloed van de Franse doctrine in het nieuwe appartementsrecht moeilijk terzijde worden geschoven en werd er daarom dan ook uiteraard naar verwezen. Het grote verschil ligt wel hierin dat, zoals G. Blockx stelt, de Franse wet betreffende de appartementsmedeëigendom zeer gedetailleerd is terwijl onze wetgever geopteerd heeft voor het opstellen van een globaal kader waarbij de invulling van de details aan de praktijkinzichten wordt overgelaten.

De opdracht en de aansprakelijkheid van de syndicus wordt besproken door Luc Wynant. Nu de syndicus een orgaan is van de vereniging van medeëigenaars onderstreept Wynant correct dat ten aanzien van derden de syndicus niet persoonlijk of contractueel aansprakelijk is voor de verbintenissen die hij in het kader van zijn opdracht aangaan heeft. Dergelijke verbintenissen worden rechtstreeks toegerekend aan de vereniging van medeëigenaars. Bij ma-

nifeste overschrijding van zijn mandaat daarentegen zal alleen de syndicus als contractspartij gehouden zijn en niet de vereniging.

De laatste bijdrage is van de hand van Beatrix Vanlerberghe over de rol en de nieuwe bevoegdheden van de vrederechter. Onder het nieuwe appartementscontentieux valt onder meer artikel 577-9, § 2, B.W., luidens hetwelk iedere medeëigenaar aan de rechter kan vragen een onregelmatige, bedrieglijke of onrechtmatige beslissing van de algemene vergadering te vernietigen of te wijzigen. De auteur legt er de nadruk op dat de houder van deze vordering de medeëigenaar is. Zij stelt echter dat in de rechtsleer en de rechtspraak wordt aangenomen dat een medeëigenaar geen vernietiging of wijziging van een beslissing van de algemene vergadering kan vorderen wegens miskenning van een vormvoorschrift indien hij zonder voorbehoud aan de stemming deelnam en zich tijdens de stemming voor de beslissing in kwestie uitsprak. Aangenomen mag worden dat de medeëigenaar aldus van zijn recht de nietigheid te vorderen heeft afgezien.

Met de publicatie van *De nieuwe wet op de appartementsmedeïgendom* is aldus duidelijk dat Jura Falconis Libri de start van een algemene reeks van praktijkgerichte handboeken niet heeft willen missen. Deze reeks heeft het potentieel om uit te groeien tot een volwaardig complement op het juridisch wetenschappelijk studententijdschrift zelf dat sedert 1964 met grote zorg in het College de Valk werd opgebouwd.

Roland Timmermans

H. VANDEBERGH, **Het B.T.W.-Handboek**, Gent, Mys & Breesch, 1995, tweede editie, 633 pp.

Enige tijd geleden verscheen de tweede editie van het B.T.W. Handboek van H. Vandeborgh. De vorige editie was van 1993. In essentie verschillen de beide edities niet van elkaar. Nog steeds is het geen handboek van het klassieke type, maar een zeer persoonlijk werk, dat zich richt tot een beperkte groep van gebruikers: zij die de B.T.W. vanuit juridisch oogpunt benaderen en niet met de dagelijkse en courante praktische toepassingsproblemen van boekhouders en taxatieambtenaren te maken hebben. Het zijn vooral consulenten, advocaten, hogere ambtenaren en rechters die in dit handboek hun gading zullen vinden.

De benadering van de auteur is niet praktijkgericht, maar juridisch-wetenschappelijk van aard. Hij ontleedt zeer grondig de teksten van de Belgische wetgeving, van de voorbereidende werkzaamheden daarbij en van de Europese B.T.W.-richtlijnen. Zijn belangstelling gaat uit naar de conceptuele problemen, die hij dan vooral onderzoekt in het licht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de E.G. en van de (nog steeds vrij schaarse) meer fundamentele rechtsleer. Het is duidelijk niet zijn ambitie om pasklare oplossingen te bieden voor praktische problemen.

Het B.T.W.-Handboek van Vandeborgh zal vooral bij geschillen over fundamentele problemen een belangrijke bron van informatie en inspiratie zijn. Ook voor de verdere wetenschappelijke analyse van de B.T.W. is dit handboek van uitzonderlijke betekenis.

S. Van Crombrugge

AANGEKONDIGD

W. DEVROE en J. WOUTERS, *De Europese Unie*, Leuven, Peeters, 978 p., 2.400 fr.

M. DEMEDTS, H. VANDEBERGH en A. BRESCH, *Advocatenpocket 1995-1996*, Gent, Mys & Breesch, 428, p., 2.950 fr.

N. GOOSSENS, *Termijnenzakboekje Economisch recht 1996*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 76 p., 1.000 fr.

A. VAN INGELGHEM, *Termijnenzakboekje Financieel recht 1996*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 202 p., 1.000 fr.

R. DUJARDIN, S. LEROY en E. VERSTRAETEN, *Termijnenzakboekje Gerechtelijk recht 1996*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 142 p., 1.000 fr.

H. DE GROOT, *Vertegenwoordiging in kort bestek*, Zwolle, Tjeenk

Willink, 106 p., 35 fl.

COMMISSION DROIT ET VIE DES AFFAIRES, *L'entreprise en difficulté: vers un nouveau droit*, Collection Scientifique de la Faculté de Droit de Liège, 278 p., 1.450 fr.

TH. VANSWEEVELT e.a., *Aansprakelijkheid en medische ongevallen*, Gent, Mys & Breesch, 206 p., 2.500 fr.

La révision des comptes annuels et des comptes consolidés, Gent, Mys & Breesch, 508 p., 4.950 fr.

B. WESSELS en K. SCHWARZ, *Stichting en fiscus* (vierde herziene druk), Deventer, Kluwer, 250 p., 35 fl.

MINISTERIE VAN ECONOMISCHE ZAKEN, *Voorstel voor een algemene wet inzake de bescherming van de consument*, eigen uitgave, 490 p., 500 fr.

A. ALEN, *Handboek van het Belgisch staatsrecht (twee delen)*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 458 p., 1.200 fr.

H.C.F. SCHOORDIJK, *Redelijkheid en billijkheid aan de vooravond van een nieuw millennium*, Zwolle, Tjeenk Willink, 78 p., 35 fl.

S. BOEKMAN, *De verzoekschriftprocedure*, Zwolle, Tjeenk Willink, 102 p., 50 fl.

P. ASPDEN e.a., *Shipping law faces Europe: European policy, competition and environment*, Antwerpen, Maklu / Brussel, Bruylant, 256 p., 1.450 fr.

J.A.E. VERVAELE (red.), *Strijd tegen B.T.W.-fraude in de Europese Unie*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 212 p., 1.250 fr.

E. VAN HOOYDONK, *Zeevaartwetboek*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 558 p., 795 fr.

H. NYS, *Wetboek medisch recht* (derde druk), Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 350 p., 695 fr.

TH. VEEN, *Met dank aan Du Perron* (rede uitgesproken ter aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar aan de U.v.A.), Zwolle, Tjeenk Willink, 34 p., 19,50 fl.

P. WACHSMANN e.a., *Le protocole n° 11 à la convention Européenne des droits de l'homme*, Brussel, Nemesis / Brussel, Bruylant, 196 p., 1.875 fr.

G.H. ADDINK e.a., *Europese milieurechtspraak*, Zwolle, Tjeenk Willink, 234 p., 45 fl.

M.A. VAN WIJNGAARDEN, *Hoofdstukken bouwrecht 1* (vierde druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 168 p., 57,50 fl.

M.A. VAN WIJNGAARDEN, *Hoofdstukken bouwrecht 2* (vierde druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 148 p., 52,50 fl.

P. LEMMENS en M. STORME (eds.), *Vertrouwen in het gerecht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 148 p., 1.950 fr.

K. BYTTEBIER, *Handboek financieel recht*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 480 p., 1.495 fr.

H. PRIMIS, *VZW-zakboekje - Editie 1996* (zesde druk), Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 186 p., 1.500 fr.

MEDEDELINGEN

Belgische Nationale Orde van Advocaten:

Congres 30 maart 1996 – NAMEN

FACULTES UNIVERSITAIRES NOTRE-DAME DE LA PAIX

Op 30 maart 1996 organiseert de Nationale Orde haar vijfde tweejaarlijks congres met als thema «De advocaat nog alleen? - Het éénmanskantoor of de uitoefening van het beroep in beperkte groep».

Onder het voorzitterschap van ere-deken mr. H. Van Eecke en oud-stafhouder mr. Y. Maerotte zal tijdens dit congres worden nagedacht over een beleid ter ondersteuning van de alleen of in beperkt verband werkende advocaten, met het oog op het verlenen van concrete bijstand voor de problemen die zij in de uitoefening van hun beroep ondervinden.

Tevens zullen de resultaten worden bekend gemaakt van de studie die de Nationale Orde in samenwerking met prof. L. Huyse (K.U.L.) heeft uitgevoerd over de specifieke kenmerken van de kleine advocatenkantoren.

Voor bijkomende inlichtingen kan U zich wenden tot de Belgische Nationale Orde van Advocaten, Gulden Vlieslaan 65 te 1000 Brussel, tel. 02/534.67.73 en fax. 02/539.39.20.